

Алцер Бганба

**АМҒА БЗИА,
ҲАУМЫРҶХАШЪАН...**

(Ағдалашарақәа)

Ақәа
2020

Атыркәшәхьтә еитҗеигеит:
Оқтаи Чкотуа

Аредактор:
В. Қапба

Бганба, А. Т.

Амфа бзиа, хаумырцхашьан : Агәалашәарақәа / Алцер Бганба. –
Акәа: Акьыпцхь афны, 2020. – 100 д.

© А. Т. Бганба, 2020

Оқтаи Чкотуа ашәкәы ацсәәхь ианеитига, сыцсадгьыл аҕны ашәкәы атыжьра сгәы азыхәоит. Итабуп хәа иасхәар стахуп ари ашәкәы афра саналага рацхьатәи амшқәа инадырк-ны авагылара сызтаз Оқтаи Чкотуа. Иара убасгьы итабуп хәа расхәоит Ацсны Ахәынтқарра Ацсадгьыл ахь ахынхәразы ахе-илак ахантәафы Вадим Харазиери уи ихатыпуаф Астамыр Бага-телиери ашәкәы акьыпцхьрафь афинанстә цхьраара ахьсыртәз.

Ахақәитратә еибашьра аналахәыз аамтазы стаацәа зта-сыргылаз агәакра, урт ргәыткьарақәа, ргәыпжәарақәа, рыгә-каҳарақәа, ргәатеирақәа, настгы иаадырцшыз ачҳара дузза, уажәы еиха ибзианы еилыскаауеит.

Турист хасабла амфа икәлаз хреиуамызт, хәмаррамызт хаз-фьыз, еибашьран... Утахар калон, урхәыр калон, убжаны уаан-хар калон. Узқәымшәаша иарбаныз...

Хаит, анырхәалак, ател иаахзасны, хабжы рахартәгы ика-мызт. Арахь, шәкәык фны ирзынсыжын, мазала амфа сықә-леит азы акымзаракгы рыздырзомызт.

Анцәа идырып хәфнәтәфь атагылазаашьа зеипшраз рац-хьазакәны ианеилыркаа. Иаадырцшыз аилкаареи ачҳареи рзы саб Бганба Тенгьизи, сан Трапшыпха Адилеи, сашьа еихабацәа Орали Иунали, сахәшья еихабы Филизи, стаацәа Шамцха Зеррини Зарданияпха Аишьеи, сашьа ица Рада Цьанберкь, даараза итабуп хәа расхәоит. Уи аамтазы Ацсуа хейдкыла ашқа Ацснынтәи жәабжык неицыпхьаза «Анцәа идырып абыржәы ихаҳараны икоу» хәа иагья игәатеиуан.

Хауаажәлар, хауацәа, хтынхацәа рыбжьара аибашьра сцара иазкны «ари ачкәын деилагоуп, баша ипцстазаара бжыхуеит»

хәә ацәажәара хәымгақәагы ыказаараын. Стаацәа абри афыза ажәакәа анрахауаз ишахәтаз ала срыхчазаап, исыдгылазаап.

Харт айбашьра ханыказ, «баша ицеит» хәә ахцәажәара адагы, хазықәпоз аиаша лазыркәышаз ацәажәарақәагы калазаап. Абарт ажәакәа Адснынзагы иахзааит, ихахаит. Аха хьаасгы ихамкит, баша хнахыччан иааххахарштит.

Амала, хтаацәа ус рзыкатомызт. Уи амшалагы харт ара ханейбашьуаз, даргы абри афыза аусқәа ирґагыланы икәпар акәхеит. Абас ала, уртгы хара ихацейбашьуан, аиааира иахгаз даргы рыхәтаа алоуп хәә исыцхьазоит.

Абри афыза ацәажәарақәа рґы стаацәа сыдгыланы иахь-сыхцәажәаз, настгы аґыарахәа иахьсывагылаз азы даараза итабуп хәә расхәоит.

Аибашьра анцозгы, аиааира ашьтахь Адсны анхара саналагы, нас Тьрқәтәылака саныхынхәгы, стаацәа еснагь адгылара сыртон.

Рацхьа санырхә, сөыхәышәтәны еита Адсныка амґа санықәлоз, саб исыцейбашьуаз сөызцәеи сареи хзы «уажәшь-тарнахыс шәарт зегы, хара хзы шәфырхацәоуп!» хәә исеихәаз ажәа абарт зегы шыақәнарғәгәоит.

Тьрқәтәылака саныхынхә, стаацәа рыбжәароума, сөызцәа рыбжәароума, лассы-лассы аибашьра иазкны ацәажәарақәа срықәшәалон.

Сгәалашәарақәа ашәкәы ианыстцарц сабжыызгоз ауаагы маҷымкәа икан. Избан изумґуа, хәә сыхтазкуаз рыфнытцка зегы рацхьа еита стаацәа гылан.

Стаацәа рыбжәара, сеихабацәа – Орали, Иунали, Филизи, настгы стаацәа Зеррини Аишьеи, уимоу Рада Бганбеи, Ритца Бигәаапцаи зынза саныкґарцала, акалам шытысымхыр ада цсыхәа смоут. Амала, ианыхсыркәшагы аус бзиа шысдыр-катцаз еилыскааит. Убри азгы итабуп хәә расхәоит.

Рацхьа, имаҷымкәа атетради акалами еидыскылеит. Иахьабалак исыцын дара. Иарбан аамтазаалак акы аасгәалашәацыцхьаза иаразнак, иеилакәакәаны акәзаргы, ақьаад

ианыстцалон. Кыр аамта смаашьазакәа абри саґын. Убас шыс-хәоз 3-4 мзы рыла атетрадқәа 10 сыртәит.

2015 шыкәсазы мшапымзан, атетрадқәа аашьтыхны рых-фылаара напы асыркит. Абри аамтазы стаацәа исыртяз адгы-ларагы сґәы шытнахын, сусураґы кырза сарманшәалеит.

Сашьа ица Рада, аґра саналага нахыс «ашәкәы ацәа сара иеикәсыршәароуп» хәә аусура иеазикит. Иара дархьитекторуп. Аказара злоу, асахьа тыхразгы хар змам азә иоуп. Урт рганахьала акырза хикәгәыґеит. Угәы иахәаша иусумтақәагы ыкоуп.

Аґра сахьаґыз зны-зынла ахтысқәа ргәалашәара аныс-цәыцәгьахоз, исыцейбашьуаз рыцхьараа сахәон. Члахәа Ерхан, Ашәба Олцъаи, Арзынба Таифун, Цьанберкь Оздемир, Ашәба Таарык – арт еихаразак ател сыззасуаз ракәын.

Сызтаарақәа иаразнак атак анырзыкамтцоз, хара имгакәа ахтыс еилкааны шытахька исзасуан. Даараза итабуп хәә расхәоит.

Сгәамбзиара иахкәаны амашьынка, мамзаргы акомпьютер сызныкәгазом. Уи амшалагы зегы напыла изфыр акәын. Убригы сзыманшәалахарц азы ичыдоу афыгақәа стахын. Сахьынхоз ақалакь Адапазар абарт анысзымпцаа, афыгоума, аныхгоума, мамзаргы атетрадқәа роума, Стампыл ицшааны исзаазтит стынха Маан Мертгы даараза итабуп хәә иасхәар стахуп.

Сгәалашәарақәа изфыз рыхфылаара саналага, аус ахьызуша ауадеи, схы иасырхәаша аматәарқәеи рыла сеикәзыршәаз, иахьатәи аамта знапхгараґы сыкоу Адапазартәи Адсуа Хейдкыла анапхгареи аусуцәеи чыдала итабуп хәә расхәоит.

Ихызфылааз зегы изкыпхьыз сахәшьа Бганцха Илкнуур, Адсуа Хейдкыла иалоу аґар ркынтә Лазариапца Гьйозде, настгы Сақания Мурат, кырза ацхьараа сыртеит.

Сгәалашәарақәа ґны саналга, аиааира хәаанзатәи сын-тамтақәа 107 бґыц ракара иказ ахәта, акомпьютер итыганы шыкәтцас еикәыршәаны, цырақәак стаацәеи исыцейбашьуаз

сөызцәеи ирыстеит. Сгәы хытхытуа иахырхәаауа сазыпшыи. Рацхьазатәи аххәаакәа даараза срызгәатеиуан. Ахцәажәара бзиақәа сахайт. Иапхьаз зеггы сара сакара ргәы ишахәаз убаратәы икан.

Сахәшьацха Ритца Бигәаапха, ашкол акынтә афныка да-наа, лаб Цьенгыз Бигәаа изкны изфыз ахтыс лгәаларшәаны, «Алцер саншьа, саб ахауафы дышпапыруаз, исаумхәо?» хәа сыхтакны, зеггы даеазнык илзеитасхәарц дсыхәон. Абас ала, аамтагы хааза иаххахгон.

Аибашьра аамта иазкны итцеггы асахьакәеи атыхымтақәеи ахьсымам даараза сархьаауан. Ахеидкылафы аус анызу-аз есымша сааигәара иаины сгәыхытхытра сыцейфызшоз, настгы интернет акны ирыцшаауаз асахьакәеи атыхымтақәеи хылааны исзаазгоз, сашьцәа хәыцқәа Волкан Мықәбеи Емин Агырбеи итабуп хәа расхәоит. Акәа, Бырцха ақыта аганахьа-ла ханалалоз иазкыз атыхымтақәа Ацсуа Телехәапшра асаит акынтә ицшааны игәыргьатцәа исзааргеит.

□ Ацхьажәеи ахьзынфылареи...

Адуinei ижәытәзатәу акультура иацшәымацәаз хажәлар, изыхдыркьаз узымдыруа рныртәара реаназыркыз, хапсад-гыл даеазнык ампытцахалара ианашьтала, хабдуцәа ахыр-тәара аамтазы ирхыргаз арыцхарақәа ухәа хажәлар еита разыхынхәра азтаара анцәыртц, сыбжы акәмыргазакәа сызтәарымызт.

Иаасылшоз зеггы кастар акәын. Хәарада, аибашьра аеа-лархәра адагы икататәқәаз ыкан. Аха, сара абцар аашь-тыхны сөызцәа срывагылар еиғьасшьеит.

Сгәалашәарақәа ирыцхьараны икоу сашьцәеи сахәшьцәеи рыгәқәа рыкны Ацсуареи Ацсынреи рыбзиабаразы кәиц хәычык акара мцак сзырфыхар, даараза сеигәыргьоит.

Ари сфымта аиааира хзааргарц азы итахаз хтеицәа зеггы ицшьоу ргәалашәара иазыскуеит...

Умѡа бзиахааит, ҳаумырцхашьян!...

Апсныка сцеижьтеи хэымз, аибашьяра алагеижьтигы бжымзы тцхьан. Уажэшьта Ешыратэи ахырхыртакны иап-шэымацэаз аруаа срылагылан. 1993 шықэса хэажэкрырамза 15 рзы Акэа ахы иакэитхарц азы имѡацгаз ажэылара сеаласырхэит.

Сарма шыапы ала гэгэала сырхэит. Ари сара рацхьатэи сыхэра акэын.

Гагратэи ахэышэтэыртафы сеысхэышэтэит. Латцарамза азыбжазы сманшэаланы аныкэара салагахьан. Сшырхэыз ала ажэабжь Адацазарнза ианыназа, сашья еихабы Орал сибарц азы Апсныка дааит. Гагра ҳаибабейт. Стэы бзианы сахьибаз дсеигэыргэит. Аамта кьяфк акэзаргы, афныка сгьежьны снейны сшыбзиоу дырбара шэахэтоугы сабжьигейт. Ианыутаху арахь уаап хэа сазааиган, амѡа сицықэлан Адацазарка сааит. Аха, сани саби Кобашлар ақытаракны икан азы уахь срызцеит. 20 мшы ракара рааигэара сыкан. Абри 20 мшы Апсныка ахынхэра ада уаха акгы схы итазамызт. Уахык ҳанаайдтэала:

– Уажэшьта азин сышэтозар Апсныка амѡа сықэлар стахуп! – схэит. Сан мацк иаалгэамцхазаргы, избаны сшыказ анеилылкаа, мыцхэы ақэфылымтит.

Саб иакэзар, тынч идикылейт, ашышьыхэа дѡагылан сара сахь конвертк ааирххейт.

– Уаанза убналаны амѡа уқэлейт, умѡа ахэтэқья умазма анцэа идырып! – ихэит. Ари афыза атагылазашья дазыпшызар акэхарын, иара итэала иеазыкатцаны дыказаарын. Аконверт аартны сантацшы, исызхаша ааста кырза иеиханы апара штаз збан, имыцхэыз изсырхынхэарц стаххейт, аха иара,

«Акэзааит, иумаз! Уфызцэа азэы дааилахаргы уицхраап, уажэшьта шэыззегы хара ҳфырхацэақэа шэоуп!» – хэа атак ситеит. Саб ихымѡапгашьеи иажэақэеи даараза среигэыргэит, сгэы шьтнахит. «Амала амѡа уқэлаанза уцаны Зусхан дба, инапы унагэзны азин имх!» ихэит. Уи аамтазы ҳаиашьяарагы ақытагы зегы иреихабыз Бганы Зусхан иакэын. Иара ифы скидымгылакэа амѡа ақэлара шапцуарам сабжьигейт саб.

Шаанза сѡагылан, сеанаайдискыла ашьтахь Зусхан Бганба ибара снейт. Афны апхья, амзырхафы дтэан. Санизааигэаха сааифаччан, инапы сагэызырц азы саалакэит. Аха сыгэтакы ахьеиликааз азы «Мап! Снапы устом, цьаргы усышьтуам!» – ихэит. Иагья кастазаргы имуит. Даараза апара шыстаху, избангыы сшыкоу, иагья каларгы сшахьымхэуа иасхэан, ҳамтакгы сааипейт. Аха, ак сыхьыр хэа дсыхызааны аибашьярахь сцара дақэшахатхомызт.

Уаха имуит... аха ус анакэха, уара иудырып хэа амѡа санықэла, жэа-шьафак касымтацкэа сызфьтны сирхынхэит. «Абрака утэа, иуасхэашақэа ыкоуп», ихэан ацэажэара дналагейт: «Харт ҳанхэыцқэаз зыпсатэ бзиахаша ҳабду Бганы Шэлиман изшьамхы сара, агы ишьамхгы уаб днықэыртэаны, абрагы хара ҳқытоуп, аха Апсны хэа тэылак ыкоуп, хашыцэа ахьынхаз ҳацсадгыл уброуп хэа Апсны иазкыз игэалашэарақэа хэейтахэара дналагон. Аамтак ааир, убрака инхаз хашыцэа шэыпшаароуп. Дара рахь шэцароуп. Абри сара исуасиатуп, ихэон. Абар, сычкэын! Абартқэа узеитасхэар акэын. Уажэы убри иуасиат уара уоуп иназыгзо. Мѡамш сычкэын, снапы унагэзны амѡа уқэла. Умѡа бзиахааит, амарца ҳаумырцхашьян! Аллаҳгы уара уимырцхашьяаит!» – ихэан, инапы ситеит. Шафэақэак кастан еипш, даасыхан сааигэыдыргэгэаланы сгэйдикылейт.

Арахь илағырзқэагы изынкыломызт. Сыпстазаарафы рацхьаза акэны сгэйдикылон. Саб иакэзааит, Зусхан иакэзааит, ҳаихабацэа рааигэаратэқья ҳазнеиуамызт, агэйдкылара

абахбарыз! Есымша ҳабжъара аихатгылара гәгәа ыкан. Абас акэын хшыраазоз.

Атдыхәтәнтәи иажәақәагы абарт ракәхеит: «Аибашьрахь уцоит. Утахар калоит. Аха, унхаргы утахаргы, хатцатас, цсуатас ухы мѳацгала. Ҳаумырцхашьан абаацсы... Шьтахьла хык уаахар, уи зегы ихаахоит, уи афыза ахьымзг азәгы иахзышьтыхрым!». Убаскан саргы сылагырзқәа сзаанымкылеит. Сгәйдкыла-схыдкыла, Стампытәи автобус акынза снаскаганы амѳа сықәйтцеит.

Даараза аразкы симаны схы сыцхьазоит

*Ус схы сыцхьазоит, сахьаңсуоу азы,
Аңсны ахақәитразы аибашьра сахьалахәыз азы,
Итәахаз хйеицәа фырхацәақәа ңытѳык сахьрабадырыз азы,
Уи афыза ауаа бзиақәа сахьрыцныкәаз азы,
Аңсны уи аамтазтәи ахауа ала сыңсың ахьеивызгаз азы,
Хңыза ду, ҳкамандакацаѳы хада ВЛАДИСЛАВ АРЗЫНБА
Сиабадырны иацәажәара сахьаханхаз азы,
Амҳацьырра кәлеиҗьтәи зыңсадгыл аеамадара иафыз,
Зашьцәагы гәыкала бзиа избо БГАНАА сахьрыжәлантәу азы,
Даараза аразкы симаны схы сыцхьазоит.*

Ацсны ахақәитратә еибашьракны аиааира анахга ашьтахьгы 4 шықәса Ацсны исхызгаз аамта сыцстазаарафы зегь рааста иеигасшьоз аамтахеит. Аиѳызара гәгәақәагы убри аамтазоуп ианапыста. Уи аахыс абар 20 шықәса тхьейт, абыржәоуп аѳыга снапы ианасыркы. Рыцхарас икалаз, амшынцәа аѳра ахаан сазыманшәаламызт. Уи амшалагы сгәалашәарақәа цқәа сызрықәгыгуам. Арыцхәкәеи ахьызқәи ансыцѳашьо ыкоуп. Иара аѳыра сазызкызгы,

ишшәасхәахьоу еипш, стаацәа роуп. Урт иансыдарцалазоуп саналага. Настгы еидыскылаз саб ишәкәкәеи иеизгамтақәеи, Ацсни Тьрқәтәылеи инхо Бганаа рызбахәгы зхәоз «Хашьцәа Ҳацсынра» захьыз ашәкәи Руслан Гәажәба инапхгарала Ацсны иантыҗьха, саргы сгәалашәарақәа убри ашәкәы тырқәшәала аитагафы икаларц стаххейт. Аха, сзахьымзеит, уи Октаи Чко-туа иеитагамтаны тырқәшәала итыҗьхейт. Уи ашәкәакны зызбахә кьрза ихәоу сабду иаб Шәлиман Бганбагы сара сеипш Ацсны деибашьхьан, сара сеипш дырхәхьан. 1918 шықәсазы уигы ицыз аруаа рыла Очамчыра Тамшь ақыта азааигәара дызхытцны кьрцъара аибашьра иеалаирхәхьан.

Ицъаушьаша, саргы убри атыц акны изхытцыз адесант салан. Саргы убрятқәа сеибашьуан, амала сара сахьырхәыз Ешырей, Бырцхеи атыцқәа рыкны акәхеит.

Иара абри мацарагы сгәалашәарақәа хтаацәа ртоурых аазырцшуа ашәкәакны рыкәзаара ахәтаны иканатцон. Амала, ишысхәахьаз еипш, сагхейт. Ашәкәы, рацхьа Ацсны ацсышәала, нас Тьрқәтәыла итытцит. Саргы убри ашьтахь уаха иахымгакәа аѳра сөазыскит. Иахьынзасгәалашәо ала схы ацъабаа арбаны, ихартәантцәкәа изѳырц стахын.

22 шәықәса рнаѳыс, 2008 шықәсазы исхызгаз счымазарагы абарт ауадаѳрақәа ианрыцла, сыхшыѳ даараза сшармацъаноз здыруан. Аха ус егъа иказаргы, исхызгаз ахтысқәа зыѳуа сѳынасхар, зегы иеишьтаргыланы игәалашәаап, шәзызѳлымҳахаша гәалашәарақәак сызцәыртыц хәа сгәыгуейт.

Схәычра аамта

6-7 шықәса сыртагылан, ақытантәи Адацазарка хаиа-сийҗьтеигы 3-4 шықәса цахьан. Мышкы, сашьа еихабы Орал снапы ааникылан, ххейдкылахь сигейт. Ахейдкылахь рацхьаза снейра аамта абыржәгы сылапш ихгылоуп. Ахәыцқәа ирызкны ансамбыльк ыкан. Саргы убра скәашарц акэын. Кавказаа

хаматэакэа сшэыстцараны сахы́коу сеигэыргъаны сыпсуан.
Уи нахыс ххеидкыла уаха сзапырымтцит.

Абыржэгы Сакариатэи Ацсуа Хеидкыла активла салахэуп.
Ахеидкыла аматцуоыс схы сыпхэзоит.

1975 ш.

1975 шыкэсазы акэын. Ашкол акынтэ афны́ка санааи, зегы иеибарыоуа ускэак ирфын. Ахамтакэа хаз-хазы ирмазеины ачамаданкэа иртартон. Саб Ацсны́ка амфа дахыкэлоз азы реазыкартозаарын. Амхацъырра аамышьтахь апсадгьыл ахь рапхэазза ицараны и́каз, 11-оык еидызкылоз агэып, Ада-пазар акынтэ амфа икэлараны и́кан. Агэып саби саб иашья Раиф Бганбагы рылахэын. Саб излеихэоз ала, 10-мш ра́кара рыпсадгьыл иатаауан. Ахэаа ианыхыс, Ацсны ахатарнакцэа рпыланы дэыгбала Акэанза инаргазаап. Акэа ианнеи ауаара-цэа шырпылаз, уа и́канатцгы рнапы икэыргылань, рыбзиаба-ра иахылфеаауаз рылагырзкэа рыла икэабаны ишымфэпыргоз атэы ихэон, саб ипсы танатцы... Ицаны ианаа ашьтахь, ианаайдтэала, хэфны есымша Ацсны азбахэ иалацэажэон.

Даныхынхэ ашьтахь саб зны-зынла иуада иеыфнакны иааигаз ашэкэкэа дрылан. 1968 шыкэсазы ацсуа анбан изаарышьтит. Мчыбжык афныт́кала анбан итцеит, нас хара имгакэа, зегы апсышэала афышьа апхыашья хиртцеит. Уи нахыс, хтынхацэеи хэызцэеи рыла ашэкэкэа хабжысуа иалагеит. Афны ахы инаркны атцыхэанза Ацснынтэи иааз ашэкэкэеи асахыакэеи рыла итэын. Абарт зегы иааиуаз асасцэа дырбарыгы, зегы сахьреитцыз азы, сара исыкэшэон.

1986 ш.

1986 шыкэсазы Иылдыз Атехникатэ Университет, анцъныртэ факультет, электроникеи аимадареи ры́кэша сталеит. 70-тэи ашыкэскэа рзы хаинтеллигенциеи ххеидгылакэеи

рыбзоурала итрыжьюаз «ИАМЧЫ, КАМЧЫ, НАРТЛАРЫН СЕСИ, КАФДАГЫ!» захьзыз ажурналкэа срызфлымхан. Ускан гэыпфок хинтеллигенция хажэлар ахьнанагаз адгьылкэа ры́кны икэзаа имцакэа, ассимилиация реациырыхьчарц азы апсадгьыл ахь ахынхэра ада цыххэа шы́кам рхэо, насгы иязыкэпо иалагеит. Есымчыбжэа абри иазкны астатиакэа рыфлон, саргы урт дара срызфлымханы срыпхэалон. Сара мацара соума, хшынтаацэаз зегы апсадгьыл ахь ахынхэра аидеи адгылафцэас х́калахьан. Тьркэтэыла и́каз ххеидкылакэагы ашышьыхэа абас ихэыцуаз анапхгафцэа рнапахы ииасуа иалагеит. Иара убри аамтазы Стампылтэи Кавказ Культуратэ Хеидкыла анапхгарагы абас ихэыцуаз ауаа рнапахы ишааргаз азбахэ сахэит. Стампыл сышнеизгы иаразнак ахеидкыла ашэ снылагылт. Уи ашьтахь ахеидкыла иеиуеипшым акомиссиакэа ры́кны аус зулон. Ау-нивеиситет сагхар калон, аха ахеидкыла сагхомызт...

1989 ш.

Енак, мышкы гэыпфок сфызцэеи сареи ахеидкыла акафетериафы хшеидтэалаз, ателехэапшракынтэ ихэхаз жэабжык зегы харшанхеит. Акэа имфэпысыз акыртуа-ацсуа еидысларафы 14-оык тахеит, насгы абарт рыфныт́ка 5-оыкапсыуаан рхэеит ажэабжыкэа рфы. Хабжыара и́каз хэыза Ачечен Рефик Оздемир дпоетын. Ажэабжы шиахатэкьаз афыга аашьтыхны иапхэа икэыз асалфетка жэеинраала хэычык акэиоит. Насгы «Уыст, сашья ацсуа» хэа сара сахь иааирххеит.

Абас анын иифыз:

Аңсны, уйдыуа, хара и́коу сфыза,

Зеикэшьяра иафэу угэы ала, амхацъырра иагаз рахь.

Аңсны, уеыргэзэа уара, сыхьтэы уасцэа,

Утацкэымкэа рызэзэаны изба ажэлар рхэаакэа.

Аңсны, ичха, уара сьдгыл пшза,

Асоциалисттэ хэынт́қаррафы афашист қызғэзэарақэа...

1989 шықсазы Ахеидкылағы ихамаз хгәың ақынтә 4-өык ҳаңсадгғыл ахь ххынхәуеит хәа рызбеит. Абдуллах Хызел, Кадыр Калкан, Канчери Жъане, насггы Рефик Оздемир, хара имгакәа, рееибытаны Кавказка амға иқәлеит. Абарт сөызцәа рыпшьөык рғаңхәа хатырла схырхәар стахуп. Аибашьра хьшәашәа анцоз аамтазы зынза ирзымдыруаз, изышыцыламыз дунеик ашқа ршьағақәа еихыргеит. Даға ганкахәала иухәозар, ҳаңсадгғыл ахь ҳамға аадыртит, ихаңхәагылаөцәахеит. Урт анынаскыаахгоз шақа срытцашьыцуаз абыржәггы исгәа-лашәоит. Аңсныкаггы раңхәаза сара схынхәып хәа сгәыгуан. Аамта кыәк ашьтахь Цъезми Кәыцъба Аңсныка дшыхынхәыз, Акәа анхара дшалагаз, Аңцха Алина лылаггы рыпстазаара шьеилартцаз саҳаит. Ари ажәабжь даараза сеигәырғеит. Адапазар ианаи, аамта сыпшаацыпхәаза, дара рғы снейуан, саатла хайцәажәон. Сыпсадгғыл азбахә ала ажәабжькәа сархәон. Кыраамта цаны, 1992 шықсазы Аңсны санней, раңхәа Гәдоутатәи, нас Акәатәи рыөнатағы аңшәмара сыруит. 1993 шықсазы Тамшь ханызхытцуаз Цъезмиггы дхацын. Кырза дхаихабызарггы, иқәра дазхәмцшкәа дхацеибашьуан. Аиаа-ира иахзааиз изхара далагәыргъаанза ипстазаара ғахыртәеит. Ипсатә бзиахәит, цыанат гылартас имаз...

1990 шөықсазы, Асовет хәынтқаррағы иқалаз аңсахрақәа ирыбзоураны Кавкази Тьркәтәылеи рыбжьара аитанеиааирақәа кырза рыгәдыртбааит. Шөышықәсала иахцәыхараз Кавказ, уажәшьта ғаңхәа игылан ухәар алшон. Есымчыбжьа сасцәақәак анахзымаауаз ыкамызт. Сарггы сыфуа, иааиуаз зеггы сырпылон, срышьтан. Уи аамтазы Стампыл Селимие араион акны зхыбра ғың ахь ииасыз Аңсуа Хеидкыла анапхгара салалейт. Зыпсатә бзиахаша Мумтаз Шамба хайхабы иакәын. Аизара ду қалаанза «аус ҳацуур стахуп» хәа ансеихәа, иаразнак сакәшахатхейт. Мумтаз Ашамба уи аамтазы Аңсныка лассы-лассы дцо даауа дыбжьан. Аңснынтәи асасцәаггы игзамызт.

Афакультет атыхәтәантәи акурс акны стәан. Стәара уи ақара ибзиазамызт, аиашазы, избанзар есымша сагхон. Аңхынра анаи, стаацәа рышқа сцейт. Иара ақытәғы сшықаз ауп, нанхәа 14 рзы Аңсны аибашьра ишалагазггы. Аибашьра ианалага нахыс, Адапазартәи ххеидкылахь иааипмырқьазақәа ажәабжь ғыңқәа ааиуан. Уи амшалаггы мчыбжьык, уахггы-еынггы убра сықан. Амала ақытарахыггы схынхәыр акәын азы уаха Адапазар сзаанымгылейт. Уи нахыс телла сыгерымаздон. Мышқәак рышьтахь Адапазар иеизаз раңхәазатәи агәың Аңсныка амға ишықәлашаз саҳаит. Ари ажәабжь баапсыла иснырит. Урт рыбжьара сықазар стахын. Аха, сейкәшәазамызт азы сагхейт. Стәағын, аңарахәа маатк сцъыба итазамызт, апаспортцәкәа сьмазамызт ахәантытц сьзлацарыз? Нас арра маттура сахымсзацызт, аңьар закәыз сымбазацызт... иааркыағы иухәозар, аибашьра абақаз, сара сабақаз...

Ажәабжькәа ибжьамыжкәа сырзызырфуан. «Аңсуа се-паратистцәа» анырхәалакгы схы сыхнахуан, аха иқах-царыз ихачхар акәын. Акәа анырга ашьтахь Гаграггы ага ишимпытцахалаз хәахәит. Аха хара имгакәа, Гагра ахы иақәи-тыртәит хәа агәыргъағхәаша хзааит. Уи амш зеггы сгәыр-ғатцәа, икастара сзымдыруа сықан. 1992 шықәса жьтаарамза 6 рзы Гагра ага импытцыхра хгәалақазара даараза ишьтнахит. Амала, мызкы мтыкәа адиаспораа даараза хгәы хзырхуаз ажәабжьк хзааит. Хатәгәаңхарала ицаз агәың ақынтәи итаҳаз, ихәыз ықан..

1992 ш. абтцарамза 3 рзы Ефқан Цыба, Гәыма (Шром) дтахейт. Ажәабжь шсахаз еипш, ххеидкылахь снейт. Ада-пазараа зеггы абра иқан ухәар алшоит. Аизара хәычык аамышьтахь, хайхабацәа ҳаңхәа иғагылан, хашиашаз Ефқан иқыта ашқа Цыггарда (Соуқәсу) хнейт. Ефқан итаҳцәаггы, ақытауааггы зеггы гәгәала рылахь еиқәын. Мышқәак рыла ипсыбағгы Тьркәтәылақа иааргейт. Ашәба Алиггы дацааит

азы уажэы ажэабжэ ыыцкэа иара икынтэ харзызырѳуан. Есым-ша Ахеидкылакны хайкэшэалон. Иара убри аамтазоуп 4-ѳык хэхэшэцэагы ртаацэа ирцэыбналаны Апсныка аибашыра ианца.

Абарт ахтыскэа сыкэша-мыкэша имѳапысуан. Аибашыра гэгэакны ихэыз, итахаз рзы ажэабжэкэа хзаауан. Ефқан итахар атыцхэцэа рцарагы аныцла, кырза сазхэыцит, Апсныка сцар-цгы сызбеит. Лассы-лассы Али дыцшааны сияцэажэалон. Избанзар, уи аамтазы ацара-ааракэа бзиааны издыруаз дыруазэкын. Ацара анысызба, стаацэа еилырымкаарц азы мазала аеазыкатцара салагеит. Ирасхэар мап рымкыргы каларын, аха аибашыра аамта хтагыламзи, еакала иазнеир хэа сшэан, ирасымхэеит. Сѳызцэагы акы рэытцымкыарц азы гэгэала ргэы реаныстахэан. Рацхэа паспорт тызгар акэын. Арратэ комиссариат акны аус зуаз азэы, ауниверситет утыцыр аамтала арра матцура датцанакзам хэа шэкэык устоит хэа ажэа ситеит.

Ари шсахаз еипш, Стампылка сцеит. Снапала изѳыз ашэкэы рацхэа иныкэтцаны, ауниверситет аансыжыит. Абасала, апа-спорт соурцазы рацхэатэи ашыаеа кастцеит. Иагыиашатцэкэаны, мчыбжык ала паспорт соуит. Убасқан маатк акэзаргы, ацара нымхкэа зегы аизгара сафын. Аѳны исыртоз ацаракэагы еидыскылон. Амала макэана авизагы, ахаирплан абилетгы сымамыт, уртгы ацара ртахын... Али Ашэба сышцашагы сеихэеит. Апснынтэи гэыцѳык ауаа Шэача штабк аадыртыза-ап. Убарт рэы унеир, Апсныка мѳак узырпшаауазаарын. Дара рыда Апсныка аиасра удаѳхар калон. Ажэак ала, баацсыла сгэатеиуан, схала ацара даараза исцэыуадаѳхон.

Ахеидкыла акны иказ ацэажэаракэа рэы 1992ш. абтцарамза 16 рзы Стампылынтэ Шэачака ицараны иказ ахаирплан акны шыоукшыкалоз, Шэачатэи аштаб акынтэгы убарт ирцылараны ишыкоу атэы слымха иантас, иаразнак убри инакэыршэаны сбилет аасхэеит. Абри аламталазы ажэабжэ еикэатцэакэагы хзаара ифын. Тыцкэак рыкны афатэ, ахэшэ, ухэа... зегь рыла

амамзаара иштагылаз, имлашыны ицсхэоугы шыкоу хэа ажэабжэкэа хзаауан. Адацазарынтэ амѳа саныкэлашаз аены сѳызцэа ѳ-аатцэак ахш злырхуа (апорошок) ааганы исыртеит. Рацхэаза «абриакаратцэкэа арыцхара ыкоума?» хэа иагыаацэас-шыеит, аха Пицунданза Гэдоутанза срытцаланы изгеит.

Ахаиртэбагэаза акны саннеи, Сезаи Папба, Рецэаи Матуа, Медет Бганба, Фаина Матуапха, насгы аибашыѳы Ерхан Ачлахэа иахэшэеихабы Нилаи Ачлахэапха шеилагылаз збе-ит. Сезаи ибара даараза сгэы артынчит. Избанзар, кырынтэ Апсныка дцаны даахэан. Гэдоута цхырааѳыс дыкан. Ус анакэха хманшэаланы хцоит хэа сгэы иаанагеит. Рецэаи Матуа иакэзар, иара дцазомыт, уигы Фаина лнаскыагаразы уа дыкан. Аибашыра алагамтазы Апснынтэи ашэахэаратэ гэыцк Тыркэтэыла икан. Фаинагы убри агэыц дрылан. Аибашыра ианалага лѳызцэа ачкэынцэа рацхэатэи агэыц ирылаланы Апсныка ицеит. Фаина лакэзар, лашыцэа Матуаа рэы дыкан. Уажэы уигы Апсныка амѳа дыкэын. Убрака хэхэеилагылаз Рецэаии сареи аамтак азы ханааизынха, аѳны икоу адыр-ра рымтакэа амѳа сшыкэлаз, шэкэы мацарак ѳны ишын-сыжыыз иасхэеит. Рецэаи ианиасхэа нахыс, шыта мазала сымцошэа сгэы иабон. Ус хашгылаз, иахырахэз уара идыр, Стампылтэи ххеидкыла акынтэ хѳык сѳызцэа аакылсит. Уртгы аруаа рботоскэа еидыркылазаарын. Аатцэа дуззак азна аарган сацхэа инышытартцеит. Иааргаз ыыцзамыт, иры-маз ацара хэыцкэа рыла иныкэыргахыоу аархэазаап. Артгы ахшлыхеипш иаакэнысшыазаргы, сыбжы акэысмыргеит. Атагылазаашы абри акара иуадаѳзар изакэызаалак иуртаз акы умгакэа калозма... Уи амшала мап кышыа сымазамыт. Зегь рацхэаза, гэык ала икатцаз акэын, ацэабааи агэбылреи рыцын. Сгатэкэа кырза имыцхэызшэа анырба, рыхэ зегы сѳызцэа исзыршэеит. Нас, Рецэаигы сѳызцэагы абзиараз хэа нарахэаны амѳа хныкэлеит. Ахаирплан акны сгэыхытхытра сзытэахуамыт, атцыхэтэаны сыцсадгыл збараны сыкан, сѳызцэагы сырпылон...

Саатки ыыноажэихэба минути рыла Адлер ахаиртэ бағэазақны хтэеит. 3-4-ык убратцэҕа иаахпылан зегы Шэачатэи аштаб ашка харгеит. Нас хапсы хшыарц азы асасааиртахь хцеит, ауа уа иршаны ашыжь хангыла, иацы иахпылаз ачкэынцэа уа ишахзыпшыз хбеит. Иаразнак автобус халталан, Псоука хдэыкэлеит. Уажэшьта сыпсадгьыл агэыдкыларазы минуткэак сзынханы сыкан. Аурыс хэаа ханахыс, ацха збеит. Егы аган хапсуа тарчеи ахашэыршэыруа иаагылан. Насгы «БЗИАЛА ШЭААБЕИТ» хэа ишанызгы гэастеит.. Аитахэашыа змам гэырғарак салагылан. Ацсны рапхыаза ианызбаз акэын...

1992 ш. абцарамза 17

Ара апсуа хэаахычафгы «Упсадгьыл ағы бзиала уаабеит!» хэа данысцыла, зынза исхэара сзымдыруа скалеит. Ахэаа хнахысны Гэдоутэа амфа хақэлеит. Атыпкэа бзианы избарц азы автобус апхыа атып сзалырххыан. Амфа хақэнатцы атыпхыызкэа срыпхыон. Ахсаалеи альбомкэеи ркынтэ сзышыцылаз арт атыпкэеи рыхыызкэеи реихарак здыруан. Чыдала Гагра избоз убри акара исзааигэахеит, аханатэ аахыс убрака сынхозшэа сгэи иабон. Арахь, Гагра аибашыра ахэракэа гэгэала ианубаалон, ага импытырхижытеи хэы-мчыбжыа ракара тцуан. Иблыз афнкэа, абзарбзанкэа ахькахаз итыжааз атыпкэа, ахы зааханы ицыххаа иказ атзамцкэа, ухэа зегы амфағы улапш ихгылон. Аибашыра иагы ахэра азыннажызаргы, Гагра уаанза асахыакэа рғы ишызбахыа акара ипшзан. Избан сыздырам, сара Гагра аханатэ даараза бзиа избеит. Уи амшалоуп аиааира ашытахыгы пшышыкэса абра сзынхаз... Хавтобус Гэдоута ианнеи, хнаганы Тыркэтэылантэи иааз ахыынхоз асасааирта «Черноморец» апхыа хаанрыжыт. Уа рапхыаза избақэаз, Фаина артэаахэа дшыхэхэоз илпылаз Ходик Цынцэали Мизан Дагэызиери ракэын.

Адапазар ианыказ хзеибамдырзеит. Дареи сареи апсшэа анеибаххэа ашытахь, Тыркэтэылантэи хфызцэагы ашта дыртэит, хгэыдибакылт, ххыдеибакылт, хаибаргэырғыеит. Ашытахь Арзынба Таифун иуадахь аапхыара ситеит. Пытрак ашытахыгы Стампылтэи сфызцэа; Ерхан, Иалчын, Олцаи, Иунал, Синан, ухэа... зегы ауада иаафнашылт. Кыр аамта хаицэажэон, Стампыл хзыфназ хастудент уадағы хшыказ еипш аамта ххахгеит... Амала, арака дара цэажэон, сара сзырфуан. Акрыфара аамта анааи, крыфартахь сылбааргеит. Хазхара анахфа ашытахыгы, Гэдоута сдырбеит хналс-фалсын. Амфақэеи, афнкэеи, ауаапсыреи тцаауа срыхэапшуан. Уи аамтазы Адапазарынтэи иааз атыпхацэагы срықэшэеит. Урт сара сапхыа иаахыан азы уажэшьта ишашыцылахыаз убартан. Аиашазы, зегы рыбжыара схара-хапшуа сызлагылаз ала ғыц иааз сара шсакэыз иаразнак иеилукаауан. Ауа асасааирта ауадакэа акакала сырхысны зегы збеит, хаибадырит. Реихарак усгы издыруан, аха исзымдыруаз афызцэагы рылан. Ашыжы акэзар, Гэдоутатэи амфақэа схала сырнылеит. Афбатэи амш аены, ахэылбыгеа Цезми Кэыцба сиқэшэеит. «Уаала быстак еицахфап» ихэан, симаны ифныка сигеит. Алинеи Нартэи афны икан. Тыркэтэыла дареи сареи кырза хаицэажэахыан, аха уажэы Апсны еита рацэажэара зегы рааста еигын... Асасааиртағы Стампылтэи сфызцэеи сареи шаанза ханеицэажэалоз ыкан. Зны-зынла абцар аимыхшыа аибыташыа сдырбон. Дара злаз абаталион «Шамил Ибаталион» хэа ахыз ахын. Иалахэызгы 80-ык-100-ык ркынза ыкан, реихарафык Тыркэтэылантэи иааз ачкэынцэа ракэын. Рапхыатэи амшкэа сфызцэа гэыпфык: «Харт Аконфедерация аруаа хауп. Арака ахатарнакрагы ыкоуп, иутахызар уаргы уи ар алаларазы ақыад унапы атцафны хара ухацла» хэа исыдыргалеит. Аха, избан исыздырам сгэи иатахымхеит. Сара Апсныка аибашыра адагы, зынза нхара сааит хэа схы сыпхыазон. Ус анакэа, Апсны сатэылауафны, иара ар салазар стахын. Насгы сара сзы Арзынба ида арратэ пызагы

ахэынқарра ахадагы дзыкаломыт. Иааркыафны иухэозар, айбашыра цон, ицэгы-ибзия, аруаагы хаман. Иара аруаагы зегь рыла еибызтоз хара ххэынтқарра акэын. Уажэы абри ар ахьз «Аконфедерация Ар» хэа икаларц ртахызшэа исзааиуан. Уи афыза агэаанагара сгэы иакэымшэеит азы, снапы атцэора стахымхеит. Ацсуа Ар халамшэа, хазы хакэушэа еилкаахаз хымцапгашыак сгэыблыра иаднамкылеит.

Ацкэынцэа, абаталион акны абцар мыцхэы шыкам, ацшаарагы ишымариам сархэеит. Ари исахаз ажэа зынза сгэы иамахэеит, абри акара харантэ баша стэаны сыцшырц азоума сзааз, хэа схэыцуан. Абцар умамзар ахыргэгэартахыгы ургомыт. Аха, иагы ус акэзаргы срыццап, абцар сымамзаргы ма рцапханы снатцалап, уск сахэап хэа сызбеит. 2-3 мыш рышыхь абаталион ахыргэгэартахь ицон. Иагы расхэазаргы ирымуит, срымгеит. Абаталион хынхэаанза ирыцымцаз егырт сфызцаагы саргы дара харзыпшы. Ихынхэны ианаа, иеитархэоз ахтыскаа ахьсахауаз мацкгы срыцдашыцуа сырзызырфыуан.

Айбашыра иаамтан, иутаху акгы узыцшаазомыт, убри акнытэ ихагыз-ихабзас Шэача ацара зылшоз хфызцаа иаахэаны иахзааргалон. Избанзар, Псоу ахэаа ахысра уадафын, азингы ылхтэын. Хаибашыфцаа реихарафык знык ицаны иахыааз рзы даеазнык азин аиура ицэгыан, убри сара срышыхь ртаххан, иаразнакгы азин рымырхит. Иалчын Сенкыр, сара, насгы Жыпха Зелиха хаиццараны хакан. Фыгаки кыадки аашыхьын, ауадакэа зегы хархысны ирцахкэаз анахтеит. Еихарак ирцахыз аерыцкыагакэеи, акалцади, афныцкэатэи аматэакэеи ракэын. Гэдоутантэи Зураб захьзыз хфызакгы хапхыа днагылан, машынак хлакетэаны Шэачака хцеит. Анахь-арахь ацырмыкыа акны хааныкэан, ирцахыз зегы хапшааит. Шэача ацармыкыа хшалаз пхэыск лхэычы длываргыланы ауаа дышрыхэозгы гэхтеит. Зураб ари апхэыс даниба, «шэсыцны шэааи» ихэан, лааигэара хнеит. Зураб, «акабтэи ара, бызфэу закэузеи?» хэа апхэыс лыкэыхэхэара даналага, харгы лтагылазаашыа хгэы арцшаан, мацк царакаакгы лна-

пы иахаркит. Зелиха лакэзар, днастханы мазала лылагырз ака-тэара дафын. Зураб, «сыфны рыблит, сыцшэмагы сашыцаагы ршыит, сабацари?» хэа, атэыуара иафыз апхэыс лнапы ааникылан, днаганы амашына дтаиртэеит. Ашыхь, «бымшэан, Цицундатэи асасаиртакэа рфы бара беицш имачымкэа ауаа ыкоуп. Убрака кырфэартэоит, кырддыржэуеит, иныкэыргоит, баргы убра бнаганы бынхажэуеит» хэа леихэеит. Зураб иибаз даараза игэы шинархызы убартан, апхэыс рыцха лакэзар, уаха ажэакгы лымхэеит. Абас, Псоука амфа хакэлеит.

Сахэшыейхабы Филизи Беигэа Цынгызи айбашыра апхыа амацэаз еимырдахьан. Цынгыиз Цицунда дынхон, иареи сареи Адацазар хаибадырхьан. Псоу хааны мацк хапсы ааицахкыц хэа хашгылаз, амашынакэа ахыдыргылоз атыц афэахыа Цынгыиз дсыкэшэеит. Саниба даараза ицэишын, «икаутэи уара ара?» хэа, акы ихэакэарцгы далагеит. Сааижтэи мацк шытцуа, Гэдоута сшыкоу, уатэи абаталион сшалоу изеитасхэеит. Адырфауыагы сибарц дааин кырза хаицэажэеит. Сыргэыбзыгны афныка сдэыкэитцар итахын. Амала, ишызымуа аниба, дыскэатцит. Насгы «кыр уыгума?» хэа дсэцтааит. Ас анихэа, «ишпасыгым, абцар хэа акгы сыкзам!» – схэеит. Сааткэак рыла сузааиуеит, ихэан дцеит. Фымш рышыхь данаа, хазы хаицэажэарц итаххан, хнаскыаны ацэажэара халагеит. Иара Цицундатэи абаталион адцахатцафцаа дреиуан; иутахызар хбаталионахь уааи ихэеит, ускан абцар сыркагы шилшо сахэаны. Абарткэа ансейхэа ашыхь, илацш сахьатцанакшатыцк ахь снаганы сыхьчарц шитыхыз сэилымкаауа саукахыз? Аха абцар ахьсоуаз азы иаразнак сакэшахатхеит. Иарагы ускан ацахкыкэра ихы иадтцаны, икастцаз бзиоу, мамзаргы еиха иеицэоу хэа длак-факуа дыкан...

Ушыта Цицундака сцон. Уа абцаргы соуан, ахыргэгэартахыгы ацара сылшон, уи адагы сапсшэагы иацыстцарын. Азин ааимыхны, ауадакэа зегы иаарласны сырхысны, иказ сфызцаа зегы абзиараз хэа расхэеит. Нас, Цынгызи Едики снарыцлан Цицундака амфа хакэлеит.

Едик РУДОМЕТОВ

Пицунда ииз урыс чкэынан. Аибашьра ианалага сапсуоуп хэа ихы пхьазаны атыцантэи абаталион далалеит. Иареи сареи хайфызцэа бзиахеит. Мызла хайцын. Кырынтэ ифныка сасра снаипхьеит. Ианду дахьапсуаз азы еснагъ псыуа чыскэа рыла ххэы лырхион. Ари зызбахэ сымой Едик, Ыенгъыз, сара, хайцны Пицундака хдэыкэлейт. Саатк ашьтахъ стыц фыц акны сыкан. Амфа сыкэнатцы стэы хытхытуан, атыхэтэаны саб есымша исзеитеихэоз акалакъ пшза Пицунда лабфаба избараны сыкан. Хбаталион, «Акурорт» хэа ззырхэоз атуристэм комплекс иатцанакуаз асасаирта «Абхазиа» ифнан. Ари асасаирта, ацхьатцэка ханааи иаразнак издырит. Ацсны иазку акаталогкэа зегъы рыкны зсахьа збахьаз амшынхэакэа рбака ахьгылаз атыц акэын. Ахшлыхи аботоскэеи зтаз аатцэакэа инадыркны, сыматэакэа зегъы Едик ицхыраарала 11-тэи аихагылахъ ихахгалеит. Ауадафэи Ажьиба Анзори Ыенгъызи еицынхон, ахпатэигъы сара срыцлеит. Сыматэакэа ртыц ианыкэыстца, аатцэакэа дырбаны, иахьахэтоу ишаны ирыстарц шыстахыз расхэеит. «Уажэы уахымыццакын, нас хазхэыцып рхэеит». Хуада минуткэак рыла ауаа идьртэит, «Тыркэтэылантэи хашьа дааит» хэа сырбарц иааиуан. Хадтцакатцафцагъы анхацла, кырза хайцаажэеит. Дара Тыркэтэыла икоу апсуаа, урт ирыпстазаашьоу, ртагылазаашьа зеипшроу иазтаауан, сара сакэзар, аибашьрей сбаталиони ртагылазаашьа еилыскаарц сгэакуан.

Хадтцакатцафца: Ныгэзар Долбаиа, Ыенгъыз Бигэаа, Аслан Сымсым, Ларик Долбаиа, Гьенади Атэыцба ракэын.

Ашьыжъ шаанза сгыланы, азэгъы даамырцшзакэа, рацхьа акурорт, насгъы Пицунда еимыздеит. Саныхынхэгъы, шыжыхьа аамта ааихьан азы хайцны акрыфартахъ хнеит. Акрыфартафэи Пицундатэи хтыпхацэа ицыруа, ихавагъежъны хаматц руан. Зынза уалны ишрыдымгъы, гэык-цсык ала икартцон абарткэа зегъы, абригъы хапсуарей хкультуреи ирыбзоуразар

акэхарын. Хаилацъца, хгэыргъатцэа шыжыхьа хфеит. Аиашазы хакрыфарацэа зегъы абас илахэыхза акэын ишыказ. Акрыфарта иахылапшуаз дыпшааны ф-аатцэак ахшлых шаазгаз иасхэет. Дара рахатакэа ишрыгым, аха еихарак ахэычкэа ахьынхоз сасааиртак шыкоу, уахъ рызнагара еиха ишеицхэо сеихэеит. Иаразнак зызбахэ ахьихэаз Литфонд захьзыз асасааиртахъ снейн, икоу рзеитасхэеит. Литфонд афэи испылаз ауафэи, «абыржэытцэка хцаны иаахгац» анихэа, даараза сеигэыргъеит. Сынхартэа ауада акынза чкэынакгъы дицны дааин, аатцэакэа аашьтыхны иргеит. Саргъы баша иахьысмырхэааз, ахэычкэагъы иахьрыхэаз азы стэы иахэеит.

Ахэылбыхэа суадафэи хайкэшэахт. Шьта стэы-хытхытуа акы сызыпшын. Убцъар мацк ашьтахъ иузааиуеит хэа сархэан, сыблакэа траа сыпшын. Ус, Ыенгъыз бцъарк кны дшааиуаз збеит. Абри сара истэызар акэхап хэа саазхэыцит. Избанзар, иара иабцъар ауадафэи икан.... Ауада сыфналт. Ыенгъыз, Анзор, Едик, сара, насгъы сабцъар... зегъы хайцын. Абцъар ааныскылан, аймыхра айбытара сналагейт. Дара рыхыкгъы цышэарччо игылан. Атцыхэтэан, «аазхейт уара, икалозар мацк апсы аршьа!» хэа сааныркылар акэхейт. Аха стыц сакуамызт, «Шэаала Ешырака!» хэа атцэгъы рылысхуан... Ахшлыхкэа ртыц ианыкэыстца уажэшьта аботоскэа изтаху ишаны ирыстар акэын, изтаз ашэыра ааганы хэгэта исыргылт. Ифыцзам, аха акы ихэартахап хэа, саахашшааит иаазгаз сацэыпхашьашэа. Убаскан Анзор цырак аатиган, «абри згар калома?» хэа дтцааит. Стэыргъатцэа «шэара шэзоуми уара, азтцаара атахума?» хэа аниасхэагъы, акоридор ахъ дындэылтцны урысшэала ибжыи аатганы ажэакэак ихэеит. Ауада иаразнак ауаа рыла итэит. Иааиз, иаарылапшны ирнаалоз алхны иргеит. 10 минутк рыла цыракгъы нымхазейт. Ох, гэышьа! Абартгъы цъара акы иахэазаап хэа стэыргъон. Избанзар, Гэдоута изтахыз хэа азэгъы дысзымпшаазацызт. Уажэшьта абцъар сыман, Тыркэтэылантэи сахьааз азы зегъы рылапш схын. Аха, аибашьра иаамтан, амамзаара гэгэа ыкан. Уи амшалагъы сбара

иааиуаз зегъы хамтас аџаџханы сзааргон. Саргъы гѣйк ала итабуп хѣа рахѣаны, исыдыскылон.

Ашьыжъла аџшахѣаѣы аѣазыџатџарахѣа сырѣын, мышкы бжъамыжъкѣа сыѣуан, абѣартѣыра џастѣон. Акрыџара аамџагъы, акрыџаразы маџара акѣымкѣа, хайлаџыџба, хлахѣыхъза хажѣеилатѣоз сазхъаауа сазыџшын. Цицундатѣи абаталион аѣы зегъы рылаџш схын. Зегъы сырдыруеит схѣар имџымызт. Саргъы иаарласны зегъы здыруа сџалеит. Анзор иакѣзар, есыуыха дмаашъазакѣа, саатла дсыдтѣаланы аџсшѣа сирџон. Сирџѣажѣон, схѣашъахѣа ириашон, есымша ажѣакѣа 10 ѣырхѣала исирџон. Аџырџѣшѣа здыруаз азѣгъы дахъыџамыз амшала аџсшѣа сымџар сабаџарыз? Анзор ибзоурала хымз рыѣныџџкала схатѣы бызшѣа иманшѣаланы исхѣо салагеит.

Ешыратѣи ахырџѣгѣартахъ ханџаша аамџа сгѣы хыџхыџуа сазыџшын. Хџбаталион џшъ-гѣыџкны ишъахѣгылан. Гѣыџ-џыџхъза есымза 10-мш Аладатѣи Ешыраџа иџон. Раџхъа иџаз Гена џѣыџба игѣыџ акѣын. Раамџа анааи, абаталион иатѣыз 20-ѣык зыкуаз автобус хѣыџы илаџѣтѣан идѣыџѣлеит. Аиадара еитазгозгъы даѣа машъына дук хаман, абарт рыѣба рыла акѣын ахырџѣгѣартахъ хазлеитѣанеиааиуаз. Акѣылзы змаз арратѣ техника акѣзар, уи зынза иахмоузеит. Хара хџара џхынџкѣынмза иакѣшѣон. Макъаны хымџыбжъы хџџшыр акѣын. Иџастџарыз саргъы сыџшын.

Сгѣыџ иалаз аруаа:

џѣенгъыз Бигѣаа (*Хадџаџаџаѣы*)

Анзор Ажъиба

Едик Рудометов (*агранатаршѣѣы*)

Гарик Агрба (*џџахеит*)

Гена џѣарсалиа

Лиова Агрба (*џџахеит*)

Дима Кѣарџелиа

Оџар Кѣарџаа (*икылкааны ахысѣы*)

Адгѣыр Ануа (АКС)

Нодар Бениа

Алџер Бганба

Хымџыбжъ дузза ѣнатаџыџхъза ааџхъара сырѣеит. Рыззегъы агѣаран иџѣгылазшѣа рыѣныџа снарџхъон. Сасра сахънеиуазгъы еихарак аихабаџѣа, џыдала азѣлымхара сырџон. Зны-зынлагъы «абра акѣымкѣа, уџааџѣа рыџкны уџазар акѣымзи?» хѣагъы иаасылабжъалон. Аибашъра сахъааз иеигѣырџѣон, ргѣы шъџнахуан, аха ак сыхъырхѣагъы ишѣаны исыхъызаауан. Ашьыжъ зегъы аџѣахѣа хџѣдыргылон. Абри сара зегъы рааста еигъасшѣоз аамџа акѣын. Хадџаџатџѣы ханазыџаитџалаак ашъџахъ, агорнизон адџаџатџѣы Ныгѣзар Долбаиа иаџхъа дѣагыланы џсышѣала аџџлад (ахасабырба) аныџаитџоз саџара сыџнатѣон. Уи ашъџахъ аџшахѣаѣы иџаџѣыз џыџџ џшааны хѣазыџатџарахѣа ирыџахџон. Аѣазыџатџарахѣа зегъы аибашъра иазкын. Хара хџбжъара зегъы хѣаста аџышѣа змаз Едик иакѣын. Хара уи хџзыџаитџон. Зны-зынлагъы хѣык сѣызџѣа рыла ишѣартам атыџ ахъ хъеины ахысра хѣазыџахџон. џыџтрак ашъџахъ икылкааны ахысрагъы, саџѣар аныџѣгарагъы сашъыџеит. Усгъы аџаџхъаны аганахъала агѣџџра сымазамызт, иахъынзастаху схысыр ауан. Ахырџѣгѣарџѣы сыџамкѣа зегъ рааста ахы нызхъыз среиуахеит... Едик зны-зынла дылџѣыџашъшъы, дахъџа-дахъаа узымдыруа дысџѣызуан. Мышкы, сѣеимырбазакѣа сишъџалеит. Асасаирџахѣа руак акѣџѣаџынза дхѣлеит. Иааигѣара саннеи «Сџингъер» хѣа изышъџазкны дшъыџшыхѣуаз збеит. Ари абџѣар ахаирџланџѣа реихсразы аума зылшоз акѣын. Аха, сара усџан иабаздыруаз...

1996 шыџѣсазы џырџѣтѣыла аррамаџџура санахысуаз, абри абџѣар аныџѣгара саназырџ ауџ изакѣыз анеилыскаатџѣѣа. Иара усџан ауџ Едик дызѣызгъы анеилыскаа. Сара саатџџак санидтѣала, агѣѣыџ саганы сипыртџны сѣеит. Аха иара рыџџа шаџа саат ихала, дмаашъазакѣа уџра дыџшыхѣуан. Уи абџѣар атѣы иара иџа издыруаз дахъыџамыз амшала дзыџсахуазгъы димамаызт.

Аиааира агөрагара

Җахыыҕазаалакгы җдәажәарақәа зеггы аиааира иазкын. «Аиааира!» җәа җаипыланы, «Аиааира!» җәа җаипыртцуан. Җара җзы аиааиреи, җахтнықалақь Ақәа аға импытцахреи рыда хәыцра ыҕазамызт. Лассы-лассы Аиааира Ақәа җшапылаша халацәажәон. Ақәа ахы ақәйттөразы Гәмыста җарны хдәықәлар акәын. Җаргы Гәмыста ацшахәа хырхатас измаз Аладатәи Ешыра иҕаз аруаа җакәын. Убри ақнытә җадтқатқатцәа җеазыҕатқарақәа азиас ахысрагы ацырцеит. Мчыбжык җынтә рақара Бзыц азиас ақны җеазыҕахталон. Җабжыара зоура кәәны иҕаз, насгы азсашы ззымдыруаз кырза атәы рылаххуан... Ииашатқәкыны имариазамызт. Җкәәкәа иқәыз аидара хыантан, абцар хкын, насгы азын азы даараза ихышәашәан. Уи амзақәа рзы Бзыц азиас цыара-цыара 2 метрак атцаулар аиуан.

Сҗызцәа зеггы аиааира анахғалак ашытахь рқытқәа рҗы, рыҗнатақәа рҗы сасра сышрыдыркылашаз сзеитархәон. Ииашатқәкынгы аиааира ашытахь Гагра анхара саналага ражәәкәа нарыгзеит. Зеггы даараза бзиа җаибабон, җаизхәауан. Абри аҗыза агәбылра ихамоу ахаангы иахцәызрым җәа сгәы иаанагәоит.

Аибашыра анцоз апстазаара кырза иуадаҗын. Цыарантәи даеацыара ацаратқәкы ацыбаа ду атахын. Ацыармыкыа, адәкыанқәа тәацәза иҕан. Абылтәы апшаара акәзар, пхызлагы иузымызбаша усы. Шәача ицақәоз иаарымоу аканистрақәа зеггы абылтәы татәаны иааргон. Аибашыра калаанза Шәача, мамзаргы Урыстәыла анхара азин змаз ракәын машынала ахәаа ахысра азин змазгы. Ауаагы убарт ирыхәаны ирыгу ддыраагон. Зны-зынла сҗызцәа «хә-литрак абылтәы сыпшааит, уааи сқытахь узгап» җәа рыҗныҕа сыргалон. Имацзаргы, аибашыра аамтазы абри аҗыза аныкәарақәа срықәшәеит. Цыенгызгы былтәык иоуцыпхыаза Гәдоутака, мамзар Афонка

сигон. Иан Афон дынхон азы, лассы-лассы Цыенгыз иан Шамониацха җалтаауан. Апцхәыс рыцха, хнеицыпхыаза дыҗуа аишәа җазлырхион. Лыцкәын ихынзалтахыз длызыбомызт азы, днаскыалгацыпхыаза атцыхәтәантәи реибабара акәушәа лылагырзқәа лзаанкыломызт. Цыенгызгы сара дсызхәауан, «уҗызцәа гәхыааугазар акәхап» җәа симаны Гәдоутака сигон. Уахыкгы анхара азин ситон. Нас адырыҗаены дааны сигахуан. Уиадагы, хынтә Шәачака сганы стаацәарахь ател саирсит. Реиха иманшәалахоит җәа цхыбжыон ател аҗатцаны, ханрацәажәалаак ашытахь ашыжы Пичундака ххынхәуан. Гәдоута санигаз енак, Ерқәут Ашәбагы Тырқәтәылантәи дааны дыҕазарын. «Уара суштан» җәа дааспылеит. Сашыеихабы Орал, царақәак сзааитизарын, иситеит. Аҗынтыгы матәәкәак иаарышытыз снапы инаиркит. Ақалпад инаркны аҗынтықатәи аматәа ақынза иаасыгыз зеггы ыҕан. Сцара мацхыан азы кырза сгәы иахәеит. Избанзар Тырқәтәылака ател асразы Шәача хцацыпхыаза Цыенгыз цыабаас сидлон. Арахь, Апсны ацара мыжда змадаз уи аамтазы. Уи ақнытә зеггы реиха исзаарышытыз ацара ауп сгәы иахәаз. Ауниверситет кәжыны сахыаз азы исызгәамтны иҕаз цысшыон, абри исзаарыштықәаз раамышытахь, сзыцәшәаша акагы ыҕам җәа сәаасыртынчит. Зны-зынла, Гәдоутантәи сҗызцәа сзаауан. Еихарак урт асасааиртаҗы инхоз ахтәацәа рхәыцқәа рыкны изгон, урт рыҗынтықка итаһаз риетымцәагы ыҕан азы лымкаала җархылапшуан. Сҗызцәа, еиқәлацәазшәа хәлаанза абарт ахәыцқәа ирыцхәмаруан, ргәы картцон.

Җхәыштарара

Хара имгакәа, сашыаду Назыми сареи җаибадырит. Бганба Назым, Пичунда дынхон. Мышкы сибарц азы дааин, саашытхны аҗныҕа сигеит. Аҗны дара рҗы сыҕан. Адырҗаены акәзар, җаицны Бзыц ақытахь хцеит. Абри аҗоууп

Бганаа рхэыштара рацхьаза ианызбаз. Сашьцэа дукэа Рауф, Расим, Миша, Валера, насггы урт ртаацэарақеи сареи хайбадырит. Хгэы пшаазарггы, хгэыргьатцэа аамта ххэхгеит. Бзыц инхоз Бганаа, Тыркетэыла инанагаз хабду Кобашь иашья Рецъеп Бганба ихылтдыз иатэын. Аоны сахьыныфналаз, сабду Шэлиман Бганбеи, иашья Риушьту Бганбеи рсахьакэа атзамц афы икыдны ианызба, кырза ицъасшьеит сагъеигэыргъеит. Сабдуцэа абраанза ианы, рашьцэа рыпшаахьазаарын. Стаацэа ртоурых акны абартқэа зеггы сахьан, аха абар абыржэы урт сфацхьа игылан, лабфаба избон. Шэлиман Бганба амхацъырра аамышьтахь арахь даньказ, Рауфи Расими рыхьзқагы иара ирхитцазап. Расим Бганба иаштафы хнышэынтрақэагы ыкан. Миша снаганы анышэынтрақэа зеггы сирбеит. 450 шықэсанза атанакуан убрака анышэ иамадаз хабдуцэа ртоурых. Абри аамтазы, хқыта шырыпсахызггы, иахьцоз рыпсцэа ытхны ир-газап.

Уи ауаа Бзыц саангылт. Сашьцэа срыцны фымш аамта даараза ибзианы исхызгеит. Агэыргъара ацын, агэыпшаара ацын, агэыбылра ацын хайбабара... Саатла хтэаны хайцэажэон, зны-зынлаггы халагырзқэа хзаанкыломызт. «Уара айбашьрахь уааира атахзамызт, уажэшьта Адапазарка ухынхэыроуп» хэа иагъа исылабжьазарггы, ишамуа анырба, «ус анакэха уегэат абаапсы!» рхэо иалагеит. Сарггы «ажэа шэыстоит, акымзара-ггы шысмыхьуа ала» хэа хайнаалеит.

Амандарина афыхра ианалага, амфафы агэатарақэа хрылагеит. Ақытауаа иеизыргаз рмандаринақэа ахэаа акынза инаны уа ирзыпшыз абжьахэхэхэтцэа иддыраахэон. Ахэынтрақарраггы убарт ашэхтэ рымырхуан. Мап зкуазггы ыкан азы ахылацшра атара атахын. Айбашьра иаамтан, амилия, апрокуратура, азбарта хэа акагы уафдас аус аузоымызт. Абартқэа зеггы знапы ианыз аруаа хакэын. Ахэынтрақарраггы айбашьра аамтазы уаха ашэхтэ абантэаанагоз? Аруаа еибытатэын, кырфататэын, ус анакэха, ашэхтэгы еизгатэын. Абас гэатарақ шымфапахгоз, Гагратэи айхабыра рма-

шына сыварафэы иаангылан, зықэрабжара итагылаз уафык дтытны сааигэара дааит. «Сара Бганба Заур соуп» ихэан, саагэидикылт. Гагра ахада ихатыпуафыс дшыказ сахьан, аха хзымеибадырцызт. Абасала, сашьаду Заур сареи хайбадырит. Аоныка хайццап хэа кыр исыдицалазарггы, агэатара хазфэу ааныжыны сызнейуам анысхэа, иарггы сеиликааит. Гагреи Цицундеи рыкны инхоз Бганаа иайпмыркьазакэа ианы сырбалон. Урт мацара роума сфызцэагы лассы-лассы рыфон-кэа рахь аапхьара ахьсыртоз иабзоураны, Цицундаагы рейхарафык шыта издыруан. Бганаа рыда, Цицундаагы дара ртэык еипш, рнапы сықэыргыланы сдыркынцыцуан... Гагра даара икалақ пшзан азы кырза исгэацхон, сгэы азыбылуан. Сыжэлантэагы Гагра ианыкала сыбзиабара еихагы иацлан, аиааира аамышьтахь Гагра аанхара сгэы итаскит. Иара убастцэка иагыкастцеит.

Айбашьра анцоз афымца лашара еихарак ихаман азы Апсуа телехэацшра иаайпмыркьазакэа аусура нанагзон. Есыуаха асаат 20:30 рзы аефирахь ианцэыртцлақ, хуадақэа рфы ателевизыр ахьхамамыз азы зеггы абартца акны хайзаны хэхэацшуан. Аруаа зеггы убра хайзон. Апрограмақэа Апсуа хьызрашэа (агимн) ала иалаганы ажэабжькэа рыла иацнатон. Насггы айбашьраан иапыртцаз ашэақэагы лассы-лассы ирышьтлон. Атагылазааша иагъа иуадафзарггы, хказацэа, хашэхэхэафцэа хгэы шытызхуаз ашэақэа хзырхэалон, ателехэацшрафы мацара акэымкэа, ахыргэгэартахьгы иахзаины иаахалагыланы аконцертқэа мфпыргалон... Мышкы, абас хшеилатэаз, Цынгызы сааигэара дааин илахь еикэышышы «Ведат Кэазба дудыруазма?» хэа дсатцааит. «Дыздыруеит, икалей?» анысхэа, исзеитеихэеит икалаз.. 1992 ш. абтарамза 30 рзы Кэачара ақытафы дтахзаап. Шьамил ибаталион акны саныказ, ауадақэа сыртааны ханейбадыруаз хайкэшэхан. Абцъар сымам, ахыргэгэартахь сызцом хэа схы санаахашшаа, еихабтас «уахымыцакын, аамта анааилак абцъарггы уоуеит» хэа дсылабжьахьан. Гэдоутака ацара стахуп анысхэа,

Цьенгызи Ныгэзари мацк уаахзыпшы, хара ухашьтуеит хэа сархэеит. Нас Астамыр хэа чкэынак Гэдоутакэ сигеит. Аса-сааирта «Черноморец» акны саннеи соызцэа уа иказамызт. Зегыи Акультура аоны хэа изышьтаз ахан акны иказаарын. Гэдоутаагыи имаачымкэа убра икан. Ведат ипсыбаф иахагылаз афызцэа зегыи рылахь еикэын. Кэазба Иавузи Агрба Рыдвани атоубыт иахагыланы хатырла ичапшон. Саргыи дара раамышьтахь ахатыртэ чапшьара насыгзеит. Тыркетэылантэи иааз аибашьыфцэа рыбжьара итахаз афбатэи хыза иакэын Ведат. Адырфаены анышэ дартеит. Аха сара сыпхашьаны еита сыжэга хэа ахыссымхэаз акнытэ ипсыжрафы сзыкамлеит.

1992 Ш. Цхынчкэынмза

1992 ш. цхынчкэынмза 14 ауаа агарнизон акны иаалыркэаны хаизыргеит. Зегыи иеибаркаауа ашта аганахь илбаауан. Ргэи пжэаны икан, убаскан ада исмахацыз ажэакэа рыла ицэхауан... Изыхьказ нас еилыскааит. Ткэарчалынтэ ахэсеи ахэычкэеи алызгоз 86-фык зтаз авертолиот Лата азааигэара акыртцэа еихсны икарыжьзаап. Арыцхара зеипшратцэкэаз адырфаены ателахэапшрафы хазхэапшыз, ибылны, ичычны иказ апсыбафцэа рыла иахбеит... Хара ханеиза хадтакатцафцэа хааигэара иказамызт. Аруаа иаразнак рхала ирызбаз акэын. Азэи ибжыи аахакеирган, «харгыи Цицунда икоу акыртцэа еизахгап!» ихэеит.

Зынза хазымхэыцкэа, иаразнак Цицундатэи амфакеа харнылеит... Ишысхэахыоу еипш, ари, заанатцы иеибакхэаз акы акэзамызт. Фнатацыпхэаза хнеины, Цицунда инхоз акыртца хацэа реизгара халагеит. Ахаан исхаштуам, фнык акны ахатца дандэылахга, агэыла инхоз псыуа пхэыск дааины хэапхэа дфагылан, «сара сыпсы танатцы сгэыла дшэыстом. икашэтцогыи зынза ииашам!» лхэан, дагьхалымтатцэкеит. Агьырт иеизахгаз 50-60-фык ауаа наганы залк ифнахтеит. Хабжьара зтынхацэа

авертолиот итаблыз ауаа ахыкэаз азы, иеизахгаз зегыи, ишэаны икыцкыцэуа игылан. Захэшьагэакэа авертолиот итаблыз хыза дыкан. Аиашазы, икахтцара хзымдыруа хакшыф ххытны хаилауатыруан. Хабжьара азэи машэыршэа хык ааицэыткэар, зыпсы тоу хэа азэгыи даанхажьуамызт. Аха, Цьенгызи агарнизон адтакатцафы Ныгэзари ааины атагылазаашьа анырба, хадхэа ифагыланы хэадыртынчын, насгыи «афызцэа шэгэи иташэкыи аныкахталаак ага хазлаиеипшымхой? Харт хадсуаауп!» хэа иаахалабжэан, ашышьхэа хааипхэдырттеит. Еизахгаз ауаагыи рыфнцэа рахь ихынхэит. Уажэи зны-зынла убри ахтыс аасгэалашэаны санахэыцлак, сцэа стазызаауеит. Уи афыза агэнаха хамхакатцар ихадсыхэоз? Итабуп Ныгэзар, итабуп Цьенгыиз, хадсы танатцы иахадлараны иказ хымызгык хдырыжэгеит. Издыруада иакэымк хамхакатцар, хажэлари ххэынткаррей адунеи ахапхэа кырма ауаафара итанаргылон, иаргэакрын, иарпхашьар калон.

Ахыргэгартахь...

Пхынчкэын мзази Ешырака шэцоит хэа хархэахэан азы, сгэи хытхытуа уи аамта сазыпшыи. Амза 15-20 рыбжьара акэын хэа сыкоуп, хцара аамта ааит. Абаталион саналала ашьтахь, хадтакатцафцэа ируазэкыи Аслан Сымсым, азынтэи ашэтатэкеа рыла зегыи хаибитахэан. Зыхэда ахахэыла ичапаз арратэ палток сыман. Ахауа хышэашэан, Гэмыста апшахэа акэзар, реиха ицэгэазар акэхарын. Азын матэа хэа иаасымаз зегыи сапхэа иныкэыстцан, истахыи аарылхны сартмак итастцеит. Азахфыкгыи «алифчик» хэа ззырхэоз ацапхэаны зтахтцоз амагазинкэа шытызхшаз акы исырзаххэан. Уигыи аасшэыстцан, асаркэа апхэа сфагыланы сыггэастеит. Ахы, арткэацгакэа, иаасымаз зегыи сыкэнын... Сара стэала аибашьфы ду ушьта дмазеин... Ашыжь ацэахэа ханыкэгыла ашьтахь автобус хталт. Азэгыи идырыр стахымызт аха, мацкгыи

сшәапырхапуа сықан. Аха апышәа змаз аруафык иеипш схы мѡапганы, лафқәакгы нараҳәаны, сгәалақазаара бзиащәа ид-сырбон. Автобус андәықәла, Лиовей Отари уаридада ала ила-лаган, ахәрашәа ақынза хашәақәа зеггы рхәеит. Харгы иры-цаххәон. Абри афыз аамта еицаххәгон. Изыпсоузеи ари! Угәакрақәа зеггы уханарштуан... Афон ханахыс, хавтобус алашарақәа зеггы дырцәеит. Ахыргәгәарта хәзааигәахон. Ашышьыхәа аткәацбжықәагы хәаиуан. Ахыргәгәарта азааи-гәара машынак, мамзар лашарак рбар, «Град» ззырхәоз рабцбар рхы иадырхәон хәгацәа. Ари абцбар хьанта, аиадарамѡангага машынак иакәгылан, иааипмырқызақәа 48-нтә ихысуан, 30 аамтац ала атыпәфы инеиуан, насгы атып иакәшәаанза ахауафгыиткәацны, иахьабалакафыхақәааршәуаназыдаараза ишәартан. Жәларбжьаратәи азакәанқәа рылаггы ахархәара қалазомызт. Иахьақәаз гьектарк атып ақны атцәымыққәа цқьа-ны иаршәуан. «Град» ззырхәоз абцбар хәымга, аибашьра цо-натцы аға акырза ихы иаирхәеит. Арратә хырхартақәа рықны мацара акәымкәа, тынч ауаацсыра ахынхозгы ирылаиж-ит. Ахыргәгәарта иахьазааигәаз атыпқәа еснагь абас ирыла-хысуан. Ахаирпланқәа, мамзаргы аминаршәгақәеи рылаггы хышьтыхра хартомызт.

Хамѡа иаццаны Гәмыста иацныз ахәқәа руак хәахалт. Ахыргәгәарта ацәахәа зеггы хшыапатқәа иқазшәа иубартан. Ганцыпхьаза ахысбыжықәа уахауан. Избаз, исақаз цьаха-нымыз цысшыон. Хәхьықаз атып ақынтә ашышьыхәа Гәмыс-та ацшахәа ашқәа албаара халаган, атыхәтәан аштаб ахыбра ацхьа хәизеит. Аштаб ацхьа игылаз егырт аруааи хәреи хәнеиқәшәа, хәруаа «Уарадеида!» ала убас шәахәарак, кәа-шарак аацәырыргеит аха, ицъашьахәын... Сара, абри аштаб ақны зуалцшыа назыгзоз ауаа рыхә хәракзаны исшыон. Из-банзар, аиааира хәанза ртып аамтаацкгы иахымтцзакәа, ачхара ду аарцшыны аус руит. Насгы амедехәшыцәа хәцын. Арт атыпхәацәагы ианатаххалак, абцбар аашьтыхны хататцас ихацеибашьуан.

Аштаб ақынтә атабиакәа рфы иахзыпшыз аруаа рышқәа хцар акәын. Мѡахәастак ақынтә ханиасуаз схы ларқәны ирласны сныкәарц сархәеит. Ахысбыжықәа шгац игон. Ихавқьаны ицоз ахқәа рыбжықәатқьа хәауан. Иагьа идысмырдыруазаргы сшәон. Баша сыччозшәа қастцозаргы, сшәон, аиашазы... Иара убри аамтазы игәартар, сгәы шеисуазгы Анцәа идыр-рын. Атабиакәа рфы хнеит, ихацсахраны иқаз агәып хнеира иазыпшын. Арақәагы Агрба Гарик даеазнык «Уарадеида» аацәыригеит. Ххыргәгәарта спортбазеи аихамѡеи рыбжьара акәын иахьықаз. Адгьыл атқәа ахыхьчартақәа ықан. Афнытқәа амфы мцала арпхага, алымт зхыкәкәоз гәабанк, хызак, қәардәк, насгы саанқәак тагылан. Азиас ацшахәафы ахахәқәа, мамзаргы анышә ала ичапаз ацапшьартатә тыпқәа хаман. Хәхьынзақаз ихәхьчашаз атып абри ацәахәа акәхон. Аамта мгазакәа хтыпқәа аанахкылт. Рапхьаза акәны инеиз, апышәа змам аруафык иахәсабала сыкәша-мыкәша икоу зеггы тыстцар стахын. Цьенгьыз, Анзор, Едик, насгы Отар, срываргыланы ахыргәгәарта кырза акәша-мыкәша сдырбеит. Ацшыхьартатә тыпқәа руак ақынтә нырцәқа сыпшуан. Убрагы хәра хәипш-тқьа аға дтәан. Аиәахысрақәа цон. Агәеанызаареи алеишәеи

даара иацклапштэын. Избанзар ага иганахь ала снаипер хэа ззырхэоз, икылкааны ихысуаз тэан. Рылапш иакыз иа-разнак ахы дадыргон. «Уаргы умхысуа!» хэа сархэеит. Уи аамтазы, ахы хэа исызтаз зеггы зныкала иаатасырцэырц стаххазаргы, сёаныскылеит. 3-4-нтэ саахысын иазсырхеит. Мыцхэы аныхра сзымгэагыт. Хчапшыарақэа раамта ѿ-саатк ицон. Пхынчкэынмза уахынла даараза ихьтан. Зынза ахьта ханыпсзалак аонытқа хааонашыланы, мацк хеаарпханы, еита хдэылтцуан. Хазеггы ахьта шхалалаз убартэ икан. Аг-рип чымазара зауз рхыпхьазара анеизха, ачапшыарақэа саатк ахь илбааргеит. Ахьта иказ, хнапқэа, хзамѿақэа, хдынтқақэа ишэны, иччаны икалахьан. Ашыаб хыбра, аанда гэгэа аман, акрыфартагы уа икан. Мышкала хынтэ ақашь хыкартцон. Аха хара, шыбжьонгы хэылбыехагы крыфаразы уахь хнеизомызт. Хьызцэа аонынтэи иааргаз ашэырѿа, артэы, ача ухэа, ихамаз ала хтабиакэа рапхьа аишэак аархианы хлатэаны крахфон.

‘Еынла амэггы аахгар акэын. Изыкэшэаз аиха аашьтыхны тлақэак ахьыказ днеины иахбылышаз ааигар акэын. Арахь ихьтан, насггы абомбақэеи аснаипырцэеи урцыхамшээр акэын. Зны-зынла шэартарак аныкалалаак, амғы ипақказ хеавахажьюан. ‘Енак, саамта анааи, сара стэала кэышрак кастап схэан, сцаны сқама цынтала Спортбаза апаркьетқэа ааимы-хны, аатцэа итатцаны иаазгеит. Иѿан, иласын, агэгэхэагы ибылып, схэеит. Санааиуаз, адтқақатцаѿы дсыкэшэеит. Сыз-таз аиадара аниба, «аѿызцэа, ари Спортбаза аибашьра ашь-тахьгы иахтахоит, ианамуза мац-сачк аажэгаргы, зынза иеимышэымхын абаакэа» ихэан, хгэы хеанитцеит.

Иагьа ахьта ыказаргы, ачапшыареи апшыхэреи бзиа из-бон. Есымша ирыпсахуаз аибадырга (апароль), цсышэала ианыкалалаак, азэы диасуандаз, «апароль» цсышэала исдыр-хэандаз хэа сгэы хытхытуа сыпшуан. Хыхьчапшыоз атабиакэа баагэара хэычык иаѿызан. Уангылалак нырцэ урбартахон. Уи акнытэ хыхь ахахэ дукэа рыла ичапаны ххы хыхьчон. Рыбжья-

рагы акылпшыртақэа ааныжьны, убраантэи хчапшыхэлон. Уахь ала ианхыслакгы атак рахтон.

Уахынла ханчапшыоз, ататын ахара азин хамазамызт. Ата-тын ахара, икылатэаны ихысуаз рзы уааины схы итаршэ ахэа-ра иаѿызан. Иагьа ус иказаргы, знык сыпсы сказымиааикэа татынк асырkit. Схыхьчарта гэгэан, стэаны сахап, зны-зын-лаггы сѿагыланы снапшы-аапшып хэа сгэы итакны сыкан. Аха ататын шысѿакыз аасхаштны, саныѿагыла, иаразнак хык сааигэара иказ ахахэ иадкэацлеит, ахахэ иамкьазгы сылахь иаахан иацэнакьеит. Аразкы сыман, ахы ахьсықэымшэаз. Сшэан, иаразнак атабиа сыетасыжыт. Азэымзаразэы ак иасымхэеит. Алеишэа еилаганы, счапшыарта ааныжьны, амц-гы зауэхэодаз?... Апсра сахьацэцаз сеигэыргыаны «ага газа, сизымшыт» хэа схэыцуа, саапышэарччеит. Дук мыртцыкэа ахыргэгэартатэи апстазаара сашьцылеит. ‘Еынла аихамѿеи амшыни рыбжьара километрак акара иказ ацэахэа сцо-саауа сықэын. Абрака 100-ѿык инареиханы аруаа хакан, иаарлас-ны зеггы хайбадырит. 24 саат аиѿахысрақэа цон, ахысбжы аанкылазомызт. Бомбак ахьуваткэацуагы уздыруамызт азы агэеанызаара гэгэа атахын. Хашьтахька игылаз Спор-тбаза ахыбра, ага иааипмыркьазакэа деихсуа, иеилакэыбаса икэитцахьан. Сара стыц самкуа, мыцхэы сныкэо саналага, хадтқақатцаѿэа мацк ицбараны сгэы сеаныртцеит. Саргы икастцарыз, рхэатэы хастцар акэхеит.

‘Енак, аихамѿа сазааигэазаны снейт. Зеггы рааста абомба ахькахауаз, ахы ахьаахауаз атып акэын ара. Санынапш, акы шкажыыз збеит. Иаашьтыхны сахэапшзар, атырқэа паспор-туп. Гэаныла «дарбан газоу абри зыцэахаз?» хэа саазхэыцит, аха нас «хаи иххьандаз, дымшэакэа абраанзагы даазаап» хэа схэан, иаашьтысхит.

Сахэапшзар, сѿыза Таифун Арзынба ипаспорт акэын. Мыз-кы ашьтахь ихата дызбан, инаганы истейт. Мацк ибаазахьан, икьашьхьан аха, зегь дарароуп иус иамыхэоз, апаспорт урзыр калозма...

Арзынбей сарей рацхъазатей хайкэшэара

Атабиа акны сшыапы сыхгыланы сыцшуан, аибашьцэа анахь-арахь иоуа иалагеит, еилафеиласрахеит. Арыгъа-рахьтэй аган ала хадтцакатцафый Хада, Хпыза, Владислав Арзынба ирматэа ишэтцаны, бцъарлагы иееибытаны дааиуан. Ахыргэгэарта зегъы дакэшаны апсшэа хайхэеит. Сарадансывсуазгы снапы аасымхны даасфаччеит. Уи аамта анысгэалашэалак, абыржэргы ихааза саапышэарччоит.

Уи ааста иеихау агэыргъарей, ахъз-апшей сыкаларымызт. Уи ибара шэакэйт, иказаара азхэыцратцэка хара хзы гэышь-тыхган. Хпыза кырза бзиа дахбон, кырзагы хайкэгэыцуан.

Тыркэтэылантэй сахъааз азы Цицунда еипш, Ешырагы зегъы рылапш схын. Ацъапцханы аганахъала ак сыгрыжыуамызт, есымша иахынзастахыз сзааргон, иабанухи хэа азэ дсыз-таауамызт. Аштаб акынтэ мчыбжык ихазхаша анхарталак ашътахь, сфызцэа дара рыхэтаа акынтэ иааганы сара хамтас исзынрыжыуан.

Еиуеипшым абцъаркэа схы ишасырхэаша алагы исыцхраауан. Абас ала, агранатаршэга, ахыпсацкъага, абзарбзан, икылкааны ахысга, ухэа.. зегъы рыла Ешыратэй ахыргэгэартафый ахысра сылдыршеит.

Валери Багателиа

Аихабык дуацэажэар итахуп хэа ансархэа, дахыкэз еилкааны сизнеит. Хайбадырын, гэык ала хайцэажэеит. Ари ауафхказа, хашэхэафый Валери Багателиа иакэын. Ускан ихигаз арыцхара сыздырзомызт. Нас исархэеит дзыкэдыршэаз атрагедиа дузза.

Хагацэа Акэа рнапэый ианаарга, хтцарауаа, хказарауаа, ухэа зегъы рыфнкэа ирыкэланы, иакэым ала ишрызныкэоз еипш,

Валери иабхэараагы, Кындыг акытафый иахыкэз рыфната иакэланы, афны икэз Валери ипцха хэычы Радеи, ландуй, лабдуй цэгъапсышъа рытаны иршьхъазаарын. Валери абарткэа рышътахь ахыргэгэарта дзапыртцуамызт. Ашъаура амца играланы дабылуан. Нак-нак дыштэхазгы сахан даараза сгэы снархыт.

Ускан ихтыскэаз здырыр схы шцамфэыцгарыз сыздыруам. Избанзар, иара ихыыз азы ажэык сеимхэеит. Амала имаалык хэычы иарей рыпцкэа цъанат иеикэшэазар хэа сгэыцуеит.

Аееитныцсахлара

Ахыргэгэартафый хакэзаара аамта хыркэшан.

Ажэафатэй амш азы хаматэакэа еидкыланы хэехархиеит. Зырпцхак ала аерыцкъара даараза истахын. Уашьта, ашъыж азы хышэхэа ала афый анапы азэхэара даараза истахымызт. Ашъыж аштаб апцха хайзеит, мацк ашътахьгы хавтобус аакылсит. Хзыпсахшаз хфызцэа ртыцфый ианааи, харгы автобус хыхьтатэаз ашэхэара цэырахъахан... Амфэый хдонатды ашэхашэхэац иаххэон. Афони Гэудоутей мацк акэара хаанфасит. Цицунда ханааигы рацхэа акрыфартафый хнеит. Аусуфцэа зегъы айшэхэа рхианы иахзыпшын. Излагэастаз ала, афатэкэа уаанзатэй ааста кырза иеихан. Хазхара анахфа аамышътахь хуадакэа рахь хайхеит. Ауадафый санней Цъенгызы Анзори сара сапцхэа ишнеизгы ишысыпшыз гэастеит. Дара сеихабацэан, урт рацхэа сеыскэабозма, аха иагъа расхэазаргы ирымуйт...

Жэамш рышътахь азырпцхала аеыкэабара шцабзиаз. Азы ансыкэыстэа аашътахь снеин аиарта сыгеныкэсыжыт. Уи ауацсык иеипштэка сыцэеит.... Ейта Цицундатэй хапстазаара хазыхынхэит. Нодар Бениа зегъы дхазгэамтцны дыкан, дхэацэажэомызт. Избанзар дабицэатцэын, насгы макъана 17 шыкэса ракэын ихытцуаз азы хадтцакатцафэа афронт ацэа-

хәахы дыргазомызт. Гәыпк дәыкәлацыпхәаза дрыцларц да-
лагон, аха иагәа кәйтцаргы, дыргазомызт. Санцоз аңапцханы
этәз имагазин сара иситахьан, уажәы шытахька истап анысхәа,
дагысфамцшит. Ашышыхәа ииарта иныкәтцаны сдәылтц...
Мчыбжык ашытахь ажәабжы еикәтцәа хәаит. Харт хзыпсахыз
агәып акынтә Кәытцниа Даур дтахейт хәа хәаит. Даур икыл-
кааны ихысуаз дреиуан. Имаз ашәакь игәамцхакәа аснаипер
дашьтәлейт, ианимоугы имашына тины аурысхәа ркынтә
иаахәаны иааигейт. Аха аныкәгара дахьымзакәа, рацхәтәи
амш аены дтахәгәышьейт.

Даур дгәымшәан, дфырхатцан, аха апышәа имазамызт,
ага иснаипер ахы икәшәазаап. Цьанат гылартас иоуаит. Уи
иыза адауапшыкәа ирацәазаны абас ихәтәтәейт... Аграфика
снахәапшын, ахыргәгәартахь жәабран мзасы хашцоз гәатаны
сааигәыргәейт. Аиашазы уахь ацара гәхәазгап хәа сыкамызт,
аха уажәы уи сгәы итцаланы икан.

Ашыкәс җып ауа, 1993 ханапылоз Цьенгьыз, Анзор, Едик,
наггы сара, Цьенгьыз итынхак ионатаҗы хәкан. Аишәа ашәи-
шәикәа ыкәыжыны, апсуа чысхәа иааутаху зегьрыла итә-
ны ихәмтцан. Апсуа теләхәапшрагы илахҗыхза программак
мәапнагон. Ара цытрак хтәан, анафс ашыкәс җып агарни-
зон акны хәпыларц шахтахыз рахәаны хгылейт. Хтыцаҗы
ханней ауаа зеггы абартцаҗы икәз ателевизор апхәа итәан.
Асаат 12:00 рзы Арзынба икайтцәз адныхәалара хазызырҗейт.
Уи исахәа баны, ибжыгы ануахалак, уаха акагы утахза-
мызт. Иажәакәа аибашыцәа ихәзкын. Аибашыра алагеиҗытеи
ауадафракәа имачымкәа ишәхыжәгейт, амала ишәычхароуп
абаапсы, ихәон. Хәзтало ашыкәс җып азы шәыбзоурала аиа-
аира шахзааиуа агәра згәойт анихәоз, зеггы ххәы-хжыы гыла-
ны хәизызырҗеуан. Абри ажәакәа нас хара-хара иеибыхәаны,
хаихабы абас ихәихәейт» хәа ишаххамыштүаз абыржәгы
исгәалашәойт.

1993 ш. Жәабранмза

Жәабран мзасы еита Ешыра хцаны хуалцшыа нагзаны
ххынхәит. Абыржәтәи сцараан, Тыркәтәылантәи сөызцәагы
уа икан. Снейны апсшәа расхәейт, хәицәажәейт... Ханы-
хынхәы ашытахь аеазыкатцарақәагы абфартцәырагы кырза
иацыртцейт. Бзып азиас акны икәхтцалоз аеазыкатцарақәагы
убастцәкәа ирыццан, наггы хәзтцәз аңапцханы аиадара итцә-
гы ирхәантаны хәазыкәхтцон...

1993 ш. Хәажәкырамза

Ахыргәгәартахь хцара аамта шымааицгы, хәажәкырамза
алагамтазы «шәмазеины шәыказ» хәа адтцә хартейт. Хәааи-
дахкылан, еита Аладатәи Ешыракахцейт. Хараимгакәагы, иказ
еилахкааит. Иаарласны Гәмыста харны Акәа ахәкәйтгәразы
жәыларак шыкәхтцә хартхәейт. Зеггы хәхтнықалакь хархын-
хәуейт хәа хгәалаказаара шытыхны ажәыларә аамта хә-
зыпшын.. ианыкалатцәкьоз азәгы ихәздырзомызт аха, «хәит!»
анырхәалаак хәа, хәеырхианы хәпшын.

Хәажәкыра 14 рзы ахәылбыхәа «шәтыпцкәа шәырхымтцын»
хәа адтцә картцейт. Амра аташәамтазгы ахәрипланкәа ага
ихыргәгәартакәа абомбақәа рыларыжыра иалагахьан. Хәра
ахәирплан хәамазамызт. Аха, царала шыоуы рхәирпланкәа
ххы ишахархәоз хәаит. Ари анхәа, хәацәа абомбақәа
рылаткәаццыпхәаза хәргы хгәыргәтцәа, «урааа!» хәа хәхә-
хәон. Ахәирпланкәа рус ианалга, иахәабалак тынчрахейт.
Убәскан Цьенгьызгы хәпхәа дфәгылан «Акәа хәаләойт!» хәа
ибжыы аахәкәйргейт. Цьенгьыз хәнаишьталан, Анзори сарей
Гәмыста азы хәынтахәжыт.

Азиас сыцламхәа инатцакьсуан. Арахь аныкәарагы даараза
иуадафын. Уи аламталазы хәаадака Гагратәи абаталионг-
ы Гәмыста арра иаҗын. Ага ихкәа «аччыв-сыв» хәа ана-ара

ихавкьон, аха Анцэа ицъшьшаны, азэгъы ихакэымшэеит. Амала хэадала азы ируаз Гаграа ркынтэ изыкэшэаз калазар акэхарын, псыбафкэак азы ишагоз сыбла иабейт. Гэмыста нырцэка харны Цьенгыз хишъталеит. Акэа аладатэи аган ахь хцаны Ахабла ыыц акны, Гаграаи Гэдоутэи хареи хаикэшэараны хакан. Аха ари айкэшэара зыкамлазеит. Избанзар Ахабда ыыц акынза хзымназазеит.

Аихамфа хыхысыр акэын. Цьенгыз, Анзори, сареи уи хазааигэахеит, аха хыхысуан еипш, Цьенгыз ахауа дкауа дшалалаз збеит, гэгэала дырхэызаап. Иеикэырхара алымшар хэа сшэаны сыкан, аха Анцэа ицъшьшаны ицсы еикэхеит. Амала ихэракэа злахантэа ала игэабзиара ашақэгылара кырза аамта атаххеит. Анзори сареи абомбақэа итыржааз тахара хэетахажьит. Анзор излаихэоз ала, уигъы ы-цбараны дхэын. Саргы схэуп хэа ансеихэа, аарлахэа ицсып еивигон. Зынза иеимыртцысыкэа дыхэхэаза дышъталарц иасхэеит.

Гэгэала амца хажэыртцеит. Бцбар хкыс иаакоу зегъы рыла ихалахысуан. Иахзыпшны иказшэа акэын атагылазаашы шыказ. Ус иакэшэама, мамзар апышэа змаз азэ иакэызма сыздырам, аха сахьтаиастэка гранатамиотк ахы танажьит. Сармарахьтэи суатэагы жьыхэтэак амтны ишцаз акара снырит. Ахьаа гэгэа иаразнак самеханакхьан. Снапала сыхэра ангэаста, сшыапы итыжэжэа ишыказ анеилыскаа, зынза иамнахит сгэахэит.

Анзор иахь сыбжы рганы «саргы сшыапы амнахит» схэеит. «Мамоу уара, атыцафы икоуп» хэа атак ситеит... Иаарласны аихамфа агы аган ахь хаиасны хыызцэа хэыдхарбар акэын, ус анакэымха, ари цыханым хшалаз хаанхон. Анзор дызтысзомызт. Убри «сатоумтан уаныжыны араантэи стытцроуп» схэан, сыццо, схэазо, хгэып ахыказ акныза сназеит.

Сыызцэа, Анзори Цьенгыз шхэу, ралгарагы шатаху анрасхэа, «Цьенгыз дышхэу хдыруеит, далгангы ддыкэах-тахьеит» рхэеит. Анзор иалгаразгы иаразнак ыыца уахь иеихеит. Хара имгакэа, дрыманы иааит. Отар Кэартаи Адгэыр Ануагы сыжэахыркэа иаарытагылан, Гэмыста шытахька харит. Ххыргэгэарта 10 метрак ракара ханазааигэаха сара шыскэатцны иаанхаз ралгара шэца хэа срыхэеит. Избанзар, хашьтахь иаанхаз ахэцэи апсцэи кырза ирацэан. Саргы ахыхьчарта скидиаланы рзыпшра салагеит.

Аифахысра гэгэала ацара иафын, иахьабалак аткэацра быжькэа уахауан, амцабз рхылкьон. Уаха саанымгылакэа Ешыратэи аштаб ахыбрахь сдыкэлеит. Избанзар, ахьаа гэгэа сыман. Абас сшыказ Есма Арышпха дсыкэшэеит. Есма лмедеихэшьара адагы, деибашьфын.

Аиааира ашьтахь «Апсны афырхатца» хэа ахызгы за-наршыаз Есма, дхатцампхэысын, теитыпшлагы дыгэгэан. Дыфуа сааигэара дааин, аатцэак еипшь саашьтыхны лкэакэа слыкэыжыны, ацхыраара ахыкартцоз ахыбрахь сналгеит.

Сыхэра рыцканы ишахэтаз алагы ифалхэит. Уи ашытахь еита сфыштыхны снаган адэыгба сақөйлтеит. Адэыгба Гэдоутәка хагон, сара макъана агэтынчимра сыман, сшэон. Кырза хцаны ахысбыжкәа смахауа саналага ауп, уашьта сымпсыр калап хәа ахэыцра саналага. Гэдоутатәи адэыгба аангылартафы ханнеи, ауаа хытцны иеизахъан. Авагонкәа апсцәеи, ахэцәеи рыла итэын. Асакаса хантцаны ханылбааргоз ауаа рнапкәа хрынтцаны акэын хшеитаргоз. Ацхыраара ласы ззырхәо амашынакәа абаказ, аха ахатәы машынакәа рацәазаны иахзыпшы. Убарт руак ала Гэдоутатәи ахәшәтәыртахь снаргеит. Аракагы ауаа хытцны икан. Ахәшәтәырта ашта иаразнак апсцәеи ахэцәеи рыла итәит. Ауаа рыуацәа ртынхацәа ирышьтан. Сахышьтаз тыпцхак дааин артцәа хәа дыххәо лнапкәа сыхәлыршеит. Рацхьаза дызустаз сзеилымкааит, аха нас дыздырит, Анзор иахәшьа лакэын. Саргы сзеипшраз гәалтарц лашыагы диазтаац днеит. Дыбзиоуп, атыхәтәан аштаб ааигәара дызбеит хәа ласхәаит. Амала аиашатцәкызы сара азы санырырга нахыс Анзор дахыказ хәа ак сыздырзомыт... Марттәи ажәылара, хара хзы илтшәадахеит. 250-фык инареиханы хаибашьфыцәа тахеит, ихәызгы даара ирацәафын. Сара игәастаз, хагацәа азы харра иазыпшызшәа игылан. Шьафәк ахыкахтцалак ага дазыкатцаны дыказшәа, бцъар хкыс иказ зегы ихы иархәон.

Акәа иалалаз хгәыпкәагы, уахь иалаханы икан. Иарбан гәыпыз сыздыруам аха, цытфок харуаа адэыгба аангыларта акынза иназаны убратцәкыа иеифахысузаарын, амала мышкәак рышьтахь шытахька ихьатцит хәа сахаит. Ажәлар зегы ахәшәтәырта аштафы икан, анацәеи ахәсахыцкәеи итахаз ирызкны ирхәоз амыткәмабжы мацара акэын иуахауаз. Зыхәракәа хьантам ауаа ахәшәтәыртафы атыц ахыкымыз азы рыонкәа рахь иршьтуан. Саргы исхылапшуаз ахақым Гаграка сдәықәйттарц сихәеит. Стынхацәеи издыруаз зегы уахь икан...

Гагратәи ахәшәтәыртафы саннарга, иахьрахаз уара идыр, Бганаа сеихабацәа, Мишагы Заургы уака исзыпшын. Саныр-

ба исыхыыз даараза рылахь еикәнатцеит, ихьааргеит. Рнапкәа сыхәыршаны сгәыдыркылон. Саргы иахынзасылшоз ала схьаакәа заны сыбзиоушәа схы дсырбон. Ашытахь Анзоргы дааганы сывара итәацәны иказ аиартафы дышьтартцеит. Данаарга, Анзор ипцхәысгы дицын, лара дхақымын. Анзор ипцхәыс рыцха ахәшәтәыртафы хақанатцы Анзор еипш, саргы хылапшрада саанылмыжыт. Мишеи Заури анца ашытахь, сашьаду Валера Бганба дааит. Сахышьтаз саниба, ихьаа изымтцәахит. Игәы былуан гәгәала... Валери аибашьра ашытахь Гагра администрация ахадас дкартцеит, нас Жәлар Реизара алахыласгы далырхит. 2014 шықәсазы Жәлар Реизара еихабыс даныказ, Апсны Ахәынтқарра Ахада инапынтцақәагы аамтала инаигзеит.

Адырфәены хбара иаауаз ауаа рыла еита хуада тәит. Цицунда иказ хөыццәа роума, сашьцәа Бганаа роума, агәаран икәгылан... Гагра ауаапсырагы дапсыуазааит, даурысзааит, дшәамахьзааит, зегы ааины харбон, ихақәныхәаны ицон.

Сахәшьцәа...

Фыцъа атыпхацәа суада иаафнашыланы «Алпер Бганба шәарбану?» хәа ихазтааит. «Сара соуп» анысхәа, рнапафы иркыз афатәкәа тыпкәак рзыпшааны икәдыргыло иалагеит. Дара зустцәаз санразтаагы иреихабыз «харт уара уахәшьцәа хауп» лхәеит. Арт иааз, Бзып ақытафы инхоз сашьаду Рауф Бганба ипцхацәа Еммаи Лиолиеи ракәзаарын. Хазшаз зегы абри афыза аибабара ратәеишьааит. Амхацъырра 130 шықәса шахытцаагы зынза иузымдыруаз фыцъа атыпхацәа ааудгыланы: «Харт уара уахәшьцәа хауп» хәа уархәо... Иара убри амшазытцәкыа ихахәы шланы хатца аукы даасхагылан: «Сара уаншьа соуп» хәа сеихәеит. Саби иареи кыр аамта ашәкәкәа зыбжысуаз Жора Трапшь иакэын ари саншьа иааиз... Ахәылбычеагы, уаанза Адапазар хаибадырхъан, Анзор Муқәба дыстааит.

Ажәак ала, тыхәаптцәарада хбаразы иааиуан, арахь сычмазафын, егырахь исзааргоз ахамтақәа ргартә сымамкәа ирацәан. Еммеи Лиолиеи усгыы есымша аиадара ишатцәа иатцан, иаарымоу зеггы рнапы иқәыргыланы иахзааргон. Ахәшәтәыртә аусуфцәа харгыы хайшыцылеит. Зны-зынла амедеихәшыцәа алаф рахәаны ианахарпхашьалозгыы ыкан. Арт хәхәшыцәа иаарылшоз ала ихәвагъажьуан. Ахәшәтәыртәфы хаканатцы, хәхәрақәагы рхәышәтәит, хгәалақазаарагыы шытырхуан, ххәақәагы ххәдырштәуан.

Иахзааиуаз рыбжьара Тырқәтәылатәи сфызцәагыы ыкан. Есымша исыдтәалон. Аамтала Шьамил ибаталион атыц цсахны, Гәдоутә акынтә Гаграка ианиарга, уашьтә зынза исзааигәахеит.

Икалалон убас еипш егырт ауадақәа ркынтә зны-зынла атцәа быжьқәа анхәхалозгыы. Зыцстазаара иалтцыз ртынхатцәа рыхәхәабжьқәа хгәы тнашьаауан, аха хгыланы рааигәара хазнеиуа хакамызт. Аамта шцац ицон, сарымарахьтәи суатәа 10 сантиметрак ракара итжәаны икан. Есымша идрыцқьон, агәыркәа сзыкартцон, аха ахирург изыпшыи акынтә уаха акгыы рзыкатдомызт. Ас ицар 3-4 мзы сшьапы сзыкәгылазомызт.

Уи аамтазы Стампылнтәи издыруаз Цырица Цьемалеттин Апсны дааны дыкан. Цьемалеттин Цырица Тырқәтәыла иеицырдыруаз хирургын, ахәшәтәыртә дукгы хакым хадас даман. Уи адагы, саб ифыза иакәын. Сыхәны сшышьтәз аниаха, сибарц дааит. Егырт ахакымцәагыы шицыз суада даафнашланы стагылазаашьа изеитархәаз дазызырфит. Нас «шәыгәышәрыхиа уатцәи операция изыкастцәит» хәа адтәа ритышәа даарацәажәеит. Иаразнак избаны, адырфәены сцикеит. Санаацшы сшьапы хьантәа икан. Мышқәак, зынза сзымтысуа сышьтан. Аха хара имгакәа, сыбзиахеит. Сызларзахыз арахәыцқәагы амамырх, ашышьхәа афизикатә хәышәтәрагыы иалагеит. Сашьаду Миша есымша дсыдтәаланы стагылазаашьа дацклапшуан. Санылырфәаашазгы, ашыжьшаанза дааны дысыпшыи. Ауада хәицдәылтцит, сара ахәшә-

тәыртә ашта акынза аныкәара стаххеит, аха макьана сыхәрақәа мгыацызт. Сара ашышьхәа сныкәон иаргыы шытахьла сгәато дааиуан. Нас амашына хләкәтәан Бзыпкны ифныка хцеит. Сәхьнеиз Миша ипшәмапхәыс, стаца Барцыцыпха Лена рацхьа днаргыланы, рхәыцқәа Денис, Стелла, насгыы сашьаду Расим итаацәеи – зеггы аштафәи изыпшыи. Стаца Лена, сиартә, сыматәақәа ухәа иеикәыршәаны, аишәагы рхианы дгылан. Зеггы аишәа хәицахәтәеит. Анцәа ицышьаны, сыхәрақәиарала иахьпиказ азы абзиахара амфә санын.

Цьемалеттин Цырица сшьапы цканы даналга, итыжәжәыказ сыхәра икәапза иахьейидикылаз азы Расим сашьадуи, ихәыцқәа Сузаннеи Спартаки «уара, апкара мацара акәым, естетика узыкайтцааап ари ауафәи» хәа атцәи сылырхуан. Ауаафәны ауаа рыла ипеипеиуа итәит. Ачара хәмазшәа акәын хшыказ. Сгәабзиара шыақәгылаанза абас афәны срымазар ртахын.

«Абрака уаанхароуп!» рхәон. Макьана сыхәра мгыазацызт, сәыхәышәтәрагыы салымгазацызт. Убри акынтә ахәшәтәыртәфәи саанхар еихә еигъызма хәагы схәыцуан. Афәны уадафсгыы сроур стахзамызт. Амала сгәаанагара дара исызрамхәеит, избанзар ирасхәар ргәи днархуан. Насгыы еицә ишынтаацәоу сырбарц азы ахәшәтәыртә амфә ианызаауан. Агыс, дара ранда сгәи тынчын, стаацәа срыцынхон уаха истахыз... Фнатәафәи анхара адагы, сабацәа сабдуцәа рхәыштәара сазыхынхәит хәагы схәыцуан.

Аха уажәгы ахәшәтәыртә ахатыцан афәны сызбарц зтахыз ауаа рыла итәуан. Мышқәак рыла агәылацәеи Бганааи Бзып инхоз акытауааи зеггы рыла хәибадырит. Акызатцәык, Сергеи Бганба ица аитцбы Астамыри Рауф Бганба ицкәын Сефери сарей хәеибамдырзеит. Урт аибашьра ацәахәахьы икан, рыцхарас икалаз хәеибамдырзакәагы итахагәышьеит.

Аиааира ашытахь Гагра сзыкәшәоз афар зеггы Астамыри Сефери рызбахәқәа сархәалон. Саргы «сашьцәа афырхәцәақәа, зеггы бзиа шәышпарбо!» хәа срызгәыдуны, срызхәауан.

Саамта сабдуцэа рхэыштаарафэы исхызгон. Ари аамта сара сзы гэыргъарала итэыз аамтаны икалеит. Сашьаду Миша есымша цъара сигалон. Абасала, стынхацэа зегъы рыфнатакэа сыртааны ртызтыпцэа стцеит. Афнатакэа зегъы сара истэын усгъы. Уи аамтазы имачымкэа сашьцэа, сахэшьцэа, сыхэшьацацэа ухэа, хаибадырит. Лена, Емма, Лиолиа, Сузанна, Спартак, Денис, Стелла, Енвер, Елвира, Вионор, Славик, Вика, Цъамал, Игор Ладариа, Мокула Тагир (Чкониа), насгъы Бганаа рфэр Темыр, Мика, Елеонора, Адамыр, Астамыр, Алиас, Саид...

Тыркэтэылака схынхэаанза сашьцэа срыланхеит. Миша есымша цъара сигон. Ритца, Ауадхара... акы анимыжбит: «Иа-хъабалак шэнеиroup, шэыпсадгъыл апшзаракэа жэбароуп» ихэон. Баша еимдара мацара акэымкэа, уск атдыхэала цъара данцозгъы симаны дцлон.

1993 ш. Рашэарамза

Мышкы Мишеи сарей афныка ханыхынхэы, стаца Лена: «Шэабанхеи уара? Хэлеит ишэызгэамтазеи?» хэа дахцылеит. Нас ус зылхэазгъы еилахкааит. Сашьа еихабы Орал, Тыркэтэылантэи сбара хэа даазаарын, кырза дысзыпшны нас асасааиртахь ифызцэа рышка дхынхэызаап. Иаразнак амашьына хлакетэан иара дахыиказ хнеин, даашьтыхны афныка даахгеит. Мчыбжык акара данынха ашьтахь «уаргъы Тыркэтэылака унабжыыс» хэа сахэаны, сымфа царагъы сзааныжыны шьтахька дхынхэит. Абри ашэкэы «Умфа бзиахааит, хаумырпхашьан» хэа хъыса иастаз, уаанза ишэзеитасхэахьоу сгэалашэаракегъы уи ашьтахь Тыркэтэыла саннеи исыхтыскэаз роуп...

Адапазар сцаны, акытафгъы хамтакы санынха ашьтахь, еита Апсныка схынхэит. Аха уажэтэи саарафэ Адлер ахаиртэбагэаза сшыапы аныкэсыргыла, сыпсадгыл афэ сыказшэа сгэы иабон... Иара ари адгъыл ахэтагъы Асазкэеи Аубыхцэеи рыдгъыл

акэымзи? Шэачатэи аштаб атып здыруан, аха уадафс сроур стахымхазеит. Усгъы кырынтэ сцаны саахьан азы амфа сашьцылан. Апсуа паспортгъы сыман азы Цсоу ахэаа сманшэаланы сахысып хэа сгэыгуан. Аха ахэаакны аурыскэа саанкыланы уадак ахь снарган атыркэшэа здыруаз азербайцэантэи офицерк ила азтааракеа сырто иалагеит.

- Избан ара узыкоу?
- Ужьаны уаазгада?
- Уеибашьырц азы шака апара уртозеи?
- Ухарцэкеа зхахьы изгода?

Абри афыза азтааракеа сыртон... Азтааракеа мыпсахзакэа инархэы-аархэуа шэынтэ исазтааит, саргъы хатэгэацхарала сшааз ада уаха ирасхэараны исымаз усгъы, ианамуы соурыштит. Апсуаа хган ахь саннеи, рапхэаза саннеиз еипштэкеа гэыргъарак самеханакит. Апсны снейцыпхэаза абас ауп сшыкало. Иаразнак адэыгба слакетэан, Бзыпка, сыфныка сцеит.

Олег Чанба

Фымш санынха ашьтахь, сашьаду Мишеи стаца Ленеи ишырымуазгъы мчыла азин рымхны Цицундака, сбаталион ахь сцаны сфызцэа срыцлеит. Макъаназы кыр зтазкуа жэыларак азбахэ ыкамзаргъы, арратэ фазыкатцаракеи, аспорти, ацапшьаракеи шыкац икан. Еита цасеипш, сфызцэа рыфнатакэа сыртаауан. Абас, уахык Олег Ачанба хэа арпыск сикэшэеит. Олег апсшэа издырзомызт, Урыстэыла дит, уа изхэит. Дшапсыуоу мацара идыруан, Апсны ахьыкоугъы ахсаалакны акэын иахыбахьаз... Иара асовет ар рыкны ахаирплан дакетэан. Зегъы иреигъыз апырфы хэа дрыпхэазон. Атдыхэтэан Камчатка хэа ззырхэоз атып акны дыказаарын. Апсныка иарагъы цыашьахэан, зынза дахымаацыз ипсадгъыл ахь амфа даныкэла, рапхэа Нальчикка дцаза-

ап. Насгъы ахсаала аанкыланы шыапыла мацара ашьхақәа дырхысны Апсныка дааит. Нас дцаны Арзынбагы дбаны диацәажәазаап.

Аибашыгатә ҳаирпланқәа ҳамамызт аҕнытә ачехцәа итрыжыыз аспорт прыгақәа ҫ-цырак дираахәазаап. Абарт рыла апшыхәразы дпырлон. Абас, апшыхәрак аҕынтә даныхынхәуаз, аракета ала иеихсны дтадырхеит.. Уи дыш-тахаз анхаха зегъы шака ргәы далсыз абыржәы сыла ихгы-лоуп. Ипсатә бзиахааит...

1993 ш. Рашәарамза 15

Ҷнак, Таифун, Ерхан, Баҳадыр, Иалчын, Олцъаи еицны Цицунда исзааит. Шамил ибаталион ахь аапхъара сыртеит. Ааигәа цъара адесант шыкало, абри азы аеазыкатцарақәа ишырҕеу, ргәыцгы дырыгәгәарц шыртаху сархәеит. Саргыы Ешыратәи ахыргәгәартаҕы ицәгъа-ибзиа пышәа хыҕчык сырхахъан азы, рааигәара сыказар стахын. Адесант хәа шсархәаз еипш, сгәы хытхытуа скалеит. Хымпада, Ақәа хаз-хытүазар акәхап, схәеит сгәанала. Макъаназы зегъы мазан азы, ианба, иаба, хәа ируташа азтәарақәа ртак азәгы издырзомызт. Аха иаразнак сақәшахатхеит. Хцара ҫымш ша-гыз ауп Очамчыра аганахь хашцоз анеилыскаагы.

Цицундааакәыршахатны, азинрымхнысцарамариамхазеит. Избанзар, даргыы саргыы кырза ҳаишыцылахъан. Амала урт Гагра икоу сҫызцәа срыцлар стахуп хәа расхәеит. Даргыы «ари ацкәын, абрка ихала игәы ҕыгъуазар акәхап» рхәан, «иутахызар уца нас, уҕызцәа рышка» хәа сахәаны азин сыртеит. Иара сан-цашаз аҕны машынакгы сзыпшааны стыц аҕынза снаргеит.

Сҫызцәа азин рымысхит, аха стынхацәа Миша, Заур, Рас-им, Валери, Назым ухәа... ишпақәсыршахатуйеи хәа схәыцуан. Хәшиашаз аҕа дахыказ тыцк аҕны хазхытцраны ҳақан. Стынхацәа абри аҕыза зларасхәарыз?

Агәыц алалара санақәшахатха нахыс, ҳахыцоз-ҳахъауаз хәа иҕаз ацәажәарақәа, стынхацәагы стаацәагы ирцәыззеит. Цъенгъызи Едики снаганы «Дом Отдыха Гагра» инхоз Шамил Ибаталион саназынрыжь, иаразнак уадак аҕы сымацәақәа иҫнастцеит. Уи аамтазы адесант ала ицаша рсиақәагы шыақәдыргылон. Зегъы хатәгәапхарала хашцоз ала хнапы атцахит. Хара хбаталион адтцәкатцаҕы Темыр Ажәанба (Жа-наа) иакәын.

Изыхъаз сзеилымкааит, аха Тырқәтәылантәи ҳаибашыцәа ҫ-гәыцкны рыгешаны иқан. Абаталион аҕны рхыцхъазара хара хааста имачзаргыы, атыцантәи ацсуааи ачеченцәеи ықан. Дара убартгыы абас ҫ-гәыцкны иқан.

Агәыцқәа руак Агырба Рыдван аихабыс дрыман, агы агәыц акәзар, реихабы деилкаазамызт. Сара Таифун, Ерхан, Иунал, Иалчын, Олцъаи ахыҕаз агәыц срыцлеит. Аамта ааигәахон, аеазыкатцара кахцар, хәехаргәгәар акәын. Хәбжъара апышәа змаз аруаҕы дхалазамызт. Шьамтәылантәи иааз Нидал захъыыз апсуа цкәын апартизантә еибашыра атәы бзиазаны идыруан азы, хазыкаитцарц ихәеит. Дхақәшахатхан, ашыжъ шаанза ҳаргыланы хәлаанза ҳацсы мцо имаауа хкаитцаанза хазыкаитцалон. 1993ш. цхынгәымза 2 рзы хашдәықәлашаз еилахкааит, аха ҳахыцаша макъанагы ихарымхәазацызт. Хцара мчыбжык шагыз Мысра ҳаизыргеит. Аратәи хаамта кырза иуадаҕын. Ақъалақәа рҕы иартәда, хызада хашьталон. Аеыкәабарта адәахыцарта ухәа акымзарак ыказамызт, абна ҳалан ажәак ала... Афатәи азыржәтәи амашынақәа рыла иахзааргон. Ус хшыцшуаз, аказакцәа ргәыцгы ааины ихацлеит. Хара макъана хгәыц аихабы далхамхзацызт. Реиха апышәа злаимаз ала, Ерхан аихабыс дхамазар хтаххеит, аха зынза ишитахым хәаны мап икит. Алхра кахцап рхәан, зегъы сышреитцызгыы, насгы атыхәтәан сышрыцлазгыы сара аихабыс салырхит. Аҕызцәа ҫ-гәыцкны иахыҕаз азы азныка-заы саалакҕакзаргыы, исыдсымкылар ада цсыхәа сымазамызт. Абасала, адесант иалаз агәыцқәа руак дтцәкатцаҕы сара сроу-

ит. Иагъа Ө-гәыпкны ҳаказаргъы ҳазәыкны ҳаицныкәон. Мы-сра еихарак ахысразы ҳеазыкатдо аамта ҳхаҳеит. Хаидарақәа лассы-лассы итыганы игәахтон, нас еита иеидахкылон. Аңбапҳаны анахзааи акәзар, иааңбахшьеит... Арратә напхгара, акы иаеиғзакәа меиғзарахда аңбапҳаны ҳзаарытizaап.

Уаанза акакала ипҳазаны ихартоз ахқәа, уажәы шәкыла иеидкыланы ихартон, изтахыз итцегъы рзацыртон. Амҭа санықәла 3000 цыра еиханы ахы сызтан. Ари, сара уаанза исоухаз зегъы еидкыланы иреихан. Уи адагъы абомбақәеи, агранатамиотқәеи, муха ззаҳхәоз аракетәқәеи рыла гәгәала хаибытан. Ажәакала, хаидара даараза ихьантан. Ө-цыракгъы «Нурс» ззырхәоз абцъари, уи аңбапҳани ҳартеит. Уи абцъар уаанза асовет ар аҕны иныкәызгахьаз, атәы здыруаз атыцантәи ҳоызцәа ирыдыркылеит. Насгъы ацхыраара ласы ҳазтоз амедеихәшыцәа ҳзааин зегъы ахәшәқәа шаны ихартеит. Ари зызкыз, аибашьраҕы ахәра гәгәак ҳаур, ххьаа артәаразы акәын. Ҳаргъы иааҳартаз зегъы наганы ҳоыза Каитока Мухаррем инапы ианахтеит, избанзар хгәабзиара иахылапшуаз иара иакәын, уашьта ак ҳахьыр ахәшәқәа иара иаххыгзон. Ҳазгашаз ағбақәа ааианза ҳашәахәаҭцәа ааин аконцерт хзыкартеит. Ашәахәара акәашара хәлаанза ицон.

Уи аены 200-оык инареиханы апсуаа рыруаа, ачара уны апсра амҭа икәлон. Уи аены ҳафатәгъы уаанза ааста кырза еиғын. Акәац меиғзарах ихаман. Ачагъы пхатцәы-пхатцәуа ианахба, ҭба-ҭбала ҳартмакқәа иртахтеит.

1993 ш. Пхынгәымза 1

Пхынгәымза 1 азы ҳбаталион адтқатцаҭы Темыр Ажәанба, адесант адтқатцаҭы Лакәыт Зарандиа дицны дааин, ҳахьызхытша атыц ахьз хаихәеит. Ҳара Акәа ҳдар калап хәа ҳашхәыцуаз, дара Очамчыра ҳазхытцны Ткәарчал ага-нахьала илбаауаз ҳаруаа рыла хаикәшәаны, Очамчыреи

Акәеи ирыбжьоу амҭа ду хымш аанкыла ра дтас ишҳамаз хзеитархәеит. Пхынгәымза 2 рзы шыбжьон еипш, ҳазгашаз ағбақәагъы ааит. Ҳарт адесант гбақәа ҭба ҳаззыпшыз руак арацәа злеитаргоз ағба акәын. Лакәыт, азәазәала зегъы апсшәа хаихәеит, иаура кьаҕны, лахҕыхк, 60 шықәса ракара ихытцүеит ухәарын.

Ихьантаз абцъарқәа адесантҭба иақәахтеит. Уи анышь хәычқәагъы (маторная лодка – скоростная лодка) ашьтахь иацрахәаны икан. Агәыпқәа руак заанатцы изхытцны Ткәарчал аҕынтә илбаауаз аруааи дарей анеипыла ашьтахь абцъар хьантақәеи ҳарей иахпылараны икан. Насгъы амшын ихыз Ө-гбақ, баша аидара еиҭазго ағбақәа реипш иахьырбоз азы, ҳаҭацәа уи акара хьаас иркзомызт, аха ҳазхытцрта ханазааигәахалаак, ирыцрахәаз анышь хәычқәагъы иара-знак аус анырулак, арадарқәа рҕы амшын флот дук ааины игылазшәа днарбон, агәыткьарагъы рызцәырнагар калон. Аиашазы, даараза хшыҭла ихәыцын ари аус. Нақ-нақ абри атактика ҳабжьара ханалацәажәоз ҳазхарагъы ҳаччон. Ҳара арацәа мҭанызгоз ағба ҳақәтәеит, аталарта аатзомызт азы амардуанқәа адахтан, убас ала хталаны хдәыкәлеит.

1993 ш. Цхынгәымза 2

Ағбақәа ацәылашамтаз Тамшь ақыта апшахәа инадгылеит. Амардуанқәа аахроун ашьшыхәа албаара халагеит. Избанзар хайдарақәа хьантан, ари афыза аидара кны азы уалахар даараза ишәартан. Ушьапы узықәымгылакәа метрабжак атәуларакны ухәаеыр калон. Хәишьтагыланы хналбаан, хазхытцит. Апшахәа нахыс бнран.

Цсеивгахак хамтакәа, хашка идәықәырттаз аминакәа рыбжы шхәхаз еипш, иаразнак абнара халалеит. Абнара збааран, аныкәарагы даараза иахцәыуадафын. Хшьамхы акынза ахәынтәабаа халан. Хара хапхәа изхытцыз хөызцәа, ахысбыжкәа злахауаз ала, ага иҫахысра иалагахьан, харгы амҫа ду хәзааигәахахьан шыта.

Азбаара хшалтцыз еипш, Ткәарчалааи хареи хәикәшәеит. Хәигәыргъаны хгәыдибакылт. Амҫа ду азааигәара иказ анышәынтра аганахьала аиҫахысра гәгәа ыкан. Харуаа акәҫиара ду аарцшны, ага 500 метра ракара дыцхьарцеит. Анышәынтра халаланы хара хтәкәа рганахь хҫынаххейт. Аиҫахысра шыта харгы халахәын... 150 метра ракара иахзааигәаны атанк

абжы хәхауан. Ари атыц акны хара иахтәыз акәылзы техника ыказамызт. Ас ианыкала хрыжәларц хазбеит. Анышәынтра мраташәаратәи ахәаа акынза ханней, атзамцгы хыхьчартас икатцаны хыргәгәартак еиҫахкааит. Уа хнеианза, хара хтәкәа акы-ҫба танк рбылхьан, иаанхазгы ирышьтан. Аха хара урт хармышьталакәа ххыргәгәарта аргәгәара хеазахкит. Рыцхарас икалаз, ирышьталаны ицаз харуаа ркынтә ага ишьацхәа иаҫашәаны итахази ихәкәази кәлеит.

Ага хәаигәара дыкан. Нак-аак аиҫахысра гәгәа цон. Аха хдьяцханы уеигзаратәи иказамызт азы харгы гәгәала амца рыжәахтцон. Ара апыжәара хара иахгеит, агагы уаха дзаанымгылакәа дхьатцыр акәхейт.

Аамта кьәҫк ала апыжәара хнапаҫы иаахгеит, аха Агрба Рудик дхацәтахеит. Рудик рыцха, Очамчыра араион датәын, итаацәа рбара дахьзаанза дтахагәышьейт. Быць Иусуфи Сангәлиа Омари хәын. Омар ишьамхы хәын азы дызгыломызт. Иусуф иакәзар, иарыгъарахь ала изамҫа иаахан азы ашьақәада даганы дыкан. Ткәарчалынтә иааз амашьынакәа руак ала рҫыцьягы иаразнак ахәшәтәыртахь идәықәахтцейт. Харгы абжыуаатәи хөызцәа рыцхыраарала амҫа риашаны, Лабра акытанза хнейт. Хайдарақәа хьантан азы хәапсаха хәкан. Лабра акытаҫы ҫбаны иеихагылаз ҫнык штабс иалаххит. Аҫны Тоумышь акәара аган аҫы игылан. Аҫбатәи амш азы Ерхәни сареи хәицәажәан, Мизан, Мықә акытахь, иан лышка дахгарц хазбеит.

Мизан Доғәузица...

Мизан Очамчыратәын, Мықә акыта деиуан, дмузыкантын. Аибашьра ианалага Адапазар иказ ансамбль далан. Хатәгәапхарала иаауаз аҫар дрыцы Апсныка дааит. Аибашьра цонатгы хәанимыжъзейт. Аиааира хгаанза дышхацыц дхацын. Гагра ханыказ, мызкы аҫныцкала иаби иашьейхаби шицәтахаз иахаит. Итаацәарҫы дытцәаншьапны дыкан.

Рацхатәи амш аены Рудик данхацәтаха, Мизангы иан длықәшәаанза ак ихьыр хәа хшәаны, хихзызауан. Анцәа идыррын иан рыцха лтагылазаашьа зеипшраз. Убри акнытә ани аңеи иеибахарбар акәын. Мизан хааипхьан «амфақәа здыруа уара уоуп, хапхьа улиасны ашьшьыхәа уоныка хнага» хәа иаххәеит. 10 километрак ханныкәа ашьтахь Мыкә ақытакны хнеит. Хашиашаз Мизан иашта хантәлеит. Ани аңеи реикәшәара гәгәала хгәы арпшааит, иахнырит, уи аитахәашьа змам усуп, абрака ахцәажәара шсылымшо дырны уи аора сәазыскуам.

Иан ара хамтакгы хаалыдтәалеит. Аха хөызцәа рахь ххынхәыр акәын. Ерхан сареи ханааифапшы, уигы сгәы итаз дшазхәыцуаз еилыскааит. Мизан иан лҕы дааныжыны ххынхәуан... Аамта цәгьан, Мизан ицсы таны иан дылзынхар акәын. Фыцъа анышә иазтахьоу ан, ахпатәи лзымычхар калон. Аха ари Мизан излаиаххәоз?

Ахәыцқәа реипш ихы изымшато, инапы кьо, ишьапы кьо, хьаа гәгәаны идикылеит хажәа. Зынза дахзызырфьыргы итахзамызт. Атцыхәтәан, иааулакгы, мчыла ухәаратәы, ифны дааныжыны амфа хакәлеит. Арахьтәи аган амашьына уакәытц, литрак абылтәытцәкьа апшаара цыххәа змам усы. Уи азы еита шьапыла хдәыкәлеит. Аха хашнеиуаз, хакәымгәыгзо, тракторк аахадгылан иаангылт. Цлоутәын: «шәааи, шәахьынзацо шәназгап» анихәа, иаразнак хәақәхажьит. Аха хтыцафь ханааи Мизан ацәахәа дыкәгылан, салам хато дахцылеит. Хара хашьтахь амфақәа иеихтәаны шьапыла мацара, хара хапхьа хтыц афь дааихьан... Иидыруаз атыркәшәа хәычы ала «бени бырақамазсыныз кардееешь» (сара сышәзааныжьзом сашьцәа) ихәон. Хәарада, уи абри изыркәтцоз хаифызара мацара акәзамызт, ипсадгылы иуаажәлари рышка имаз абзиабара дузза акәын. Мизан аибашьра цонатцы зынза хаанымьжзеит. Дышхацыз дхацын.

Лабра хыхьыказ аказакцәагы хацинхон. Ткәарчалаа рыцхыраарала Акәака ицоз амфаа аанкыланы ихаман. Амфаду

аганқәа руак-Тамшь-Цагьера, егы аган акәзар, Цагьера апитомник атзамц акәын, ари апитомник акны уаанза амамын хкыс икоу зегьы раазозаарын. Очамчыра ақалакьгы иазааигәан. Аха хара ханнеи амаамынаазарта зынза итәацәын, иказ зегьы абна илалахьан.

Амфаду аф-ганк рыкны ачапшьарақәа мфапахгон. Арахь, аифахысрақәагы цон, иахьабалаак хыргәгәартаны икан. Ус иеилыргаз цәахәак акны ахыргәгәарта хәа акгы хамазамызт.

Ага имаз аминаршәгақәа кырза ирацәан. Ахысра даналагалак аангылашья имазамызт, ахысрақәа ақәаршфы иафызан. Гәгәала дхалахысуан. Зны Оқан Кәыцба асаат кны ипхьазазаарын: «Минутк ала 80 цыра аарышьтит» хәа ибжы хакәиргеит... Ааамтацк ала ф-цырак хажәыртцойт ухәар калон.

Лассы-лассы ахаирпланкәа хылеит хәа агәеантцарақәагы хзыкартцон. Уи афьа адырра анхаулак, иаразнак тыпк цшааны хеыхахьчар акәын. Ахаирпланкәа хазлареихсшаз хәа акгы хамазамызт. Амала аибашьра цонатцы ахаирпланкәа ихажәыртцоз абомбақәагы ртәы стейт. 250, 500 насгы 750 килограмм иааиуаз ракәын. Зегьы иреицәаз атцыхәтәантәи акәын. Уааигәара цьара икахар адгьыл тьысра калазша иузааиуан.

Ахаирпланкәа анаххапыруа чыпхьакыртак афь хяны хеы аахартыр акәын. Цицунда хлымхақәа хыхьчарц азы абас шыкататәыз хдыртцахьан. Мамзар уааигәара цьара абомба ткәацыр, улымхақәа тнакьар алшон. Ешыра абри афьа захьыз фыцъа збахьан.

Ашьыжь ачапшьартақәа рыкны хнеины аказакцәа, мамзаргы атыпантәи харуаа хапсахуан. Уртгы уахынла иааины ханырыпсахлак, Лабрака ххынхәуан. Аха зны-зынла уахынлагы, баша аамта мгакәа Кындыг аганахьала ачапшьарақәа анымфапахгозгы калон.

Аамтала апитомник атзамц, хыхьчартаны иахзыкалеит. Мраташәаратәи аган ахахә иалху атзамци азыканали, хазшаз ихатәеишьазшәа икан. Аканал афьытцка ахыргәгәартақәа кхх-

цеит. Ахахәкәеи аҗәеи ххы иархәаны хәхьиаша атыпкәагы хармазеит. Зеггы ртып еилкаан. Хшааиз еипш, доусы итып дахылон. Хагагы хара хайпштәкәа аггы аган ағы дтәан. Хаакеимтцакәа аиҗахысра хәҗын.

Аиашазы, ашәартарагы ыкан, хәгышәон. Избанзар абра зеггы рыла хара иахтәуп хәа хзыкәгыгша, ишәартадараны тыпк хәамамызт. Ахыхчарта иагы уацәыхарахаргы аминаршәгакәеи агради укәшәон, мамзаргы ахаирпланкәа ухьзон.

Сшәанысцәастазызааны, сыпсыпцәкәа аивгарасзакеымшәо скалахьан иагыараан. Сарыгыарахь -Агәхәуа Мехмет, сары-марахьгы Ганцәсу Турхан дыкан. Урт срыкәгыгуан, сгәы дрыгәгәон. Даргы сара сеипш ишәозма исыздыруам, амала уртгы сара исыкәгыгуазар каларын. Амәаду ала ага Акәәка дмыштькәа, хымш аанкылар дтас ихәаман, аха хара абар фымш раахыс икны ихәаман.

Ага иакәзар, – амәаду давагыежыуа даван. Акәа иказ рыруаа цхыраарада инрыжыыр ртахымызт.

Хадтцакатцафы Лакәйт Зарандиа аидара мәангага машынала дааит. Арткәацгакәа мацымкәа илбааргеит. Настгы аказакцәа ркынтә арткәацгакәа ирызказаз, даеа ыцъа аруа-агы ааштьыхны Тамшь шыказ, амәаду иану ацха цыржәарц азы ицеит.

Иара убри ауыхатцәкәа ацха цыржәеит. Аха, рыцхарас икалаз, цшьоык аруаа ркынтә, ыцъа шьтахька изыхнымхәзеит. Ацха цыржәеит, аха рыхгы ақәыртцеит. Иаанкылары ихәамаз амәаду аура километраки бжаки акара ицон азы, есымша ахы инаркны атыхәанза хцаны хәалар акәын. Аиҗахысракәа ирыхкәаны ана-ара агацәа рыпсыбақкәеи ибылны иказ арратә техникеи хбалон.

Адесант иалахәыз 300-оык хакәын. Итахаз рхыпхьазара акәзар, 10-оык иреихамхәзеит. Рацхьатәи амшкәа харыгыарахы хармарахы хзеилыргомызт, ихаздыруамызт. Очамчыра ага импытдахаланы икан. Ткәарчал акәзар, амацәаз итакын. Ажәак ала, арахьтәи аган атагылазааша даараза

иуадафын. Ақытәкәеи ақалакы иахьабалаак абзарбанкәеи аградкәеи рыла ирылахысуан.

Афымца лашара ыказамызт. Аерыцкьаразы асапынтәкәа узыпшаауамызт. Агәабзиара аганахь ала ахәшәтәыртақәа арыцхара итагылан.

Афбатәи амш нахыс ихартаз аконсервкәа хрылгахьан. Ачатәкәа хәамамызт. Цхынран азы аахцыхьашәаз ашәыркәа шахфоз хәацкәа цхастахьан. Азыржәтә цкьагы хзыпшаауамызт азы, азбаара акынтә иразаны иахжәуан. Уи аамтазы хөызцәа ага итанккәа руак рнапәы иааргеит. Уашьта танкгы хәаман. Иааганы атзамц ацхьа идыргылеит. Аха, хара имгакәа ицхастахейт, иахзырныкәазомызт. Иагы ус иказаргы, зны зынла аус аруны «харгы атанк хәмоуп» хәа ихаршәарц хәҗын. Уахык Бусик Блаббей Даур Кәытцнией рьезаны аоны иодәылтцны ицеит. Очамчырака ицаны ага иштаб ифналазаап.

Ашарпазы хтанк ацбацханы рыманы иааит. Даараза ицъахшьейт, кыргагы хәигәыргейт. Хәлаанза хәзлацәажәоз убри акәын. Шәара адунеи ағы ирейгьзоу гычцәоуп хәа атәы рылаххуан...

Амәаду Очамчыратәи аган акны агацәа аееидкылара гәгәа ишағыз гәахтон. Усгы Очамчыра агарнизон ду рыман. Инаахәлалак, ртанккәа хзааигәаханы амца хәжәыртцон. Настгы уахынла иузырбоз халанарцшыгакәа рыла хәхыкәоу, шакафы хәкоу, иаразнак иеилыркаауан.

Ткәарчалаагы абыжбатәи амш ххәы хзаартиит. Амла хәганы хәкан, избанзар иахфаша хәа акгы хазнымхазакәа хәкан. Ача, акәац жәны, ухәа иахфашаз хәхыказ акынза иааргеит. Амашына хтып акынза ааира уадафын. Ари афатә схаан исфахьаз афатәкәа зеггы ирейгьыз акәын.

Хара крышаахфаз еипш, агагы хәжәлара иеазикит. Рхыпхьазара убри акара ирацәан, настгы убри акара хыда ихәжәлон, раанкылар даараза иуадафын. Ххыргәгәарта маншәалан, хәпхьагы иғәгәаз тзамцк гылан, настгы дара

раастагы мацк ххаракны ха́кан азы рацхьаза ианахкылт. Гэгэалагы ауаа рыцэтәхейт. Абас, хыда ажэыларә зейцшрахоз ибзиазаны идхарбейт.

8-тәи амш азы ага иминаршәгакәеи ибзарбзанкәеи җааихак рымазамызт. Иаапкызшәа ихалахысуан. Уажәшьтәткәа ишахзаанымкылоз еилкаан. Ртехника гэгәагы агәгәа хәа абжы аафуан. Убрака хаанрыжыыр шыртахымыз убаратәи икан. Арахь хара атанккәа хазларейхсуаз анурсқәагы уаанза хрылгахьан азы уаха излаанахкылаша хамазамызт. Амҗа аган акны хыбрак ыкан, хдыацххәни изымеитатцуаз хтанки убри ашьтахьткәа игылан, хөызцәа ракәзар ахыб акәша-мыкәша иказ атцлакәа рыла реыцхьаркуан.

Абзарбзан ала уахь ирылахысуа иалагейт. Атцла иаа-хаз абзабзан ахы иамкьақәаз, Ацуыәба Хацбарати (Ердинч) Ашамба Османи ираахейт. Урт хәын, аха Грозныйинтәи даа-ны ихәцеибашьуаз Миша дтахагәышьейт. Дкәыбаса дыкан, ицсыбаф иахзалымгейт.

Амца ихажәыртцәз җынтә иеихахейт, рыбжькәа ракәзар хәацхьаткәа игон. Хара ххыцхьазара акәзар 50 җык ирейхамызт.

Иаразнак хәхәцәа алахгар акәын. Хацбарат ишьапы дзыкәгыломызт, Османгы дныкәаратәи дыказамызт. Уи аамтазы хашьейхабы Шьейдуан цьара ибаны игәалашәазар акәхап, дыфуа дцаны гәаргәалеик ааиган, Турхан дааицырхы-рааны 4-җык ахәцәа убри ала иалганы, Ткәарчал ахәшәтәыртахь идәыкәйттейт. Урт ахәшәтәыртахь иахьдәыкәйтцәз даараза ибзианы икайттейт, иахзымышьткәа иаанхазтгы, икалалашаз здыруадаз ...

Атдыхәтәан, ага дааит. Рацхьатәи ааха изейтамтцуа игылаз хтанк иакәшәейт. Аха итаз җыцья хөызцәа атытцра иахьзейт. Ага итанккәа рхыцхьазараткәа хара ххыцхьазара ааста иеихазшәаикан. Хамтакыатанккәеи хареихаишьташәарыцейт.

Ашьтахь икалаз, уажәы сацәыпхашьаны «ххьатит» хәа ахысхәаар стахуп. Аха, аиаша ххәозар, хабнамлар амуит. Иа-

разнак амҗа рнапәҗаы ианаарга, харгы амшын аганахьала хнаскьейт, нас, азәазәала амҗа хәхысны ашьхақәа рган хәахтейт. Ашьхақәа рганахь хандәыкәла, азныказы ихазгәамтейт аха, анафс игәахтейт аминакәа ахьытцәз хшылагылаз.

15 сантиметра ракара иҗышьтыхны адач ала еицрыхәхәа еидәахәлаз аминакәа икацшьыхәхәараза аконцерв атрақәа реицш иубартан. Хразкы иакны хаикәзырхазгы убри акәхейт. Ус хшыказ, хааигәара иказ акәара гәахтейт. Уи халталаны хамҗа инацахтцон еицш, Имдәти Ерхани хааигәара ишыкамьыз хбейт.

Апхьа Бесик Блabbей, Кәыцьба Цьезмий, сарей хнейуан. Егьыртгы шытахьла иааиуан. Лабра ханазааигәаха, абетон иалхыз ахыргәгәартақәа рышьтахь гәыцҗык аруаа гылан. Арт хара хтәкәа ракәымзар калап хәа ххәыцуан. Даараза хгәы каханы ха́кан азы, зехьынцьаратә ага дхажәлозшәа хгәы иабон. Беси́ки Цьезмий икалалакгы калааит хәа, рымҗа ианацырцә саргы срышьтәлейт.

Бесик ажәытә пулемйотк кны хәацхьа дгылан. Аидара датцысхырц азы ипулемйот ааимыхны совтамат исырkit. Бесик агәыц дырзааигәаханы рацәажәара далагейт. Шәы-зустцәада хәа цышәала, урышәала, кыртшәала на́к-аа́к аизтцәара иаҗын. Агәыц рацхьа игылаз аруаҗы ишәақь Бесик инаикәкны, «уацсуома?» хәа дтәахт. Бесикгы икалалаакгы ихәан мацкгы даагәамтцны, «сацсуоуп!» хәа атак кайттейт.

Ускан ашәақь иқәикыз ахы длахан: «шәабанхей уара ша́ка саат раахыс хашәзыпшүзуеи» анихәа, харгы «оф гәышьа!» хәа хәацсы ааивахгейт. Ткәарчалынтәи иааны ихашьтазаарын. Мацк ханейцәажәа ашьтахь «амла шәакуама?» хәа ихазтцааит. Уи иазтцаатәызма... Хшынкахара ха́кан. Арахь, даргы шытәак ршыын, ажәра иаҗызаарын. Уаха хзымпшкәа хкамақәа налшь-ны иаатахго мацара, 10 минутк рыҗынытцкала акәац зегы ыф-аны хәалгейт.

Ганкахьала, хәацсы ахьейкәхаз хаигәыргьон, аха даҗа ган-кахьалагы, хәхьыбналаз азы хәацхашьаны хәацсуан. Хань-

бналос аееидкыларатцѣкѣа халымшазеит азы гѣгѣала ихъымзгшьаны хакан. Абри азтѣара кыр аамтѣ хабжьарагы хзамхамцѣажѣаеит. Бесик хѣпхѣа днагылан, Лабра хѣхынхоз аѣныкѣа хѣаит. Уѣа иѣхъыпшыз хѣызцѣа хѣара даараза еигѣыргѣеит. Аха хѣара хѣзгѣыргѣомызт. Избанзар Ерхани Имдѣти рхѣбар ыкѣзамызт, аха иѣгѣа ус икѣзаргы, итѣхазар кѣлап хѣагы ахѣыцра хѣтахымызт. Анцѣа иѣышьаны ашьыжѣ рѣыцѣагы аѣины хѣхышьтѣз иѣахѣагылаеит.

Имдѣт ускан ауѣ иѣхѣагы зазѣахѣ хѣмоу иѣжѣа анихѣа, «хѣи сара абри, Аѣсны хѣычуп хѣа зхѣаз ауѣы иѣн....» ихѣан, ахаан дѣыцѣауа шахѣахѣагы уѣас дѣыцѣахѣит аха....

Лабра хѣангылеит. Уи аамтѣзы лассы-лассы ахѣирпланкѣа рыла ихѣажѣлон. Хѣкѣша-мыкѣша абомѣкѣа анѣарыжѣуаз кѣлон. Атѣыхѣтѣан, хѣдтѣакѣатѣара аѣынтѣ шѣтыцѣ еилыркаѣит, иѣарласны ишѣыпсѣах рхѣан, Лабра аѣныжѣны Цѣони, Тѣнгои, Бесики хѣпхѣа иѣаргыланы Кѣтол аѣытѣахѣ амѣа хѣкѣлеит.

Кѣтол итѣацѣыз ѣнык хѣѣналеит. Аштѣѣы атѣеицѣгы аман. Уѣа иѣанамуы, ма азыцѣкѣа ажѣра хѣлшон. Аѣа ахыргѣгѣартѣахѣ хѣмѣакѣа аѣаѣшьѣара маѣара мѣаѣахѣгон. Уѣажѣшьтѣ ихѣахѣчаѣа амѣадугѣы ыкѣзамызт, аѣа изныжѣны хѣнѣа нахыс... Адтѣа ѣыцк хѣзаѣиѣанзѣа хѣа хѣпшын.

Хѣгѣыц иѣалаз Оѣамѣыраа рыцкѣынѣѣа Одик Цѣынѣѣал, Ми-зан Дѣгѣузиѣа, Тѣнго Кѣкѣбаа, Цѣон Дѣчиѣа, Бесик Бѣлабѣа, настѣы Дѣур Кѣытѣниѣа, есымѣа ажѣабѣжѣ ѣыцкѣа хѣзааргалон. Уѣа аи-маѣарагы хѣамазамызт. Шѣа мѣшы хѣаѣаз, маѣшына бѣжѣыкѣгы хѣмахѣит. Ус хѣшаѣиуаз еиѣа амѣакра хѣзѣѣыртѣуа хѣлагеит. Аха хѣаѣшыр аѣын, уѣа иѣахѣцѣоз...

Зынза иѣамлазеит абри иѣастѣаз...

Хѣвара игылаз аѣны аѣны зыкѣрабѣжарахѣ иѣеихѣаз цѣѣыск, ѣыцѣа лѣаѣѣа хѣыцкѣеи лѣреи еиѣынхон. Лхѣтѣа аиѣаѣыраѣы дѣахазаѣп. Лхѣыцкѣа руѣазѣк 4-5, аѣы 8-10 шыкѣса иртѣагылан.

Аѣны аѣхѣа хѣтѣла дук гылан. Иѣаз ахѣкѣа кѣланы, иѣашѣза иѣлахѣыганы иѣан. Тѣурхѣан иѣѣѣыстын, «ведрак аашѣтыхны уѣаи, ахѣ ѣахѣроуп» схѣеит. Аштѣа хѣнтѣала, ахѣыцкѣагы аѣи-ны иѣахѣагылеит. Азин аѣахѣахѣа, иреиѣабшѣа иѣаз ахѣыѣы уѣѣнагѣа иеиѣштѣѣкѣа «хѣара атѣаума, иѣхѣынзашѣтахѣу иѣышѣх, хѣалѣс ишѣѣуѣаѣит!» ихѣеит. Уи аламѣалазы иѣ-артны иѣаз ашѣ аѣынтѣ аѣны аѣынѣѣкѣа уѣартѣан. Ан, аѣыѣа аура дѣаѣыз гѣастѣеит. Иѣаразнѣк, уѣажѣы иѣѣсымѣѣандѣз хѣа сзыхѣхѣны сыѣоу ѣыѣтаарѣк сѣы иѣатѣашѣан, аѣыѣа ыкѣзар хѣымѣѣада ашѣ, аѣѣыд, асызѣалгы ыкѣзар аѣѣаѣп, ус аѣаѣахѣа, иѣахѣѣалакѣы аѣама хѣбароуп, аѣсгѣахѣит.

Тѣурхѣанд-Кѣабардан, аѣсшѣаиздѣырзоѣызт. Иѣраиѣахѣснахѣны «атѣла уѣанхѣлѣлак сара цѣышѣа маѣарѣла суѣаѣажѣалоит, уѣаргы иѣуѣасхѣалак зѣгы «аѣеи» хѣа атѣк сыѣтѣала» схѣеит. Тѣурхѣан иѣѣитѣарыз, дсыѣѣахѣатхѣеит. Избанзар сагѣеиѣаѣын, идѣѣакѣатѣѣгы сара сѣкѣын. Хѣара ахѣ ѣыхны аѣѣдра анхѣартѣуаз, ахѣыцкѣагы ахѣ иѣмѣѣатѣѣаны иѣахѣаѣшѣуан. Уи аамтѣзы сѣр-гы сзызхѣыцыз аѣѣтаара аѣагѣара сѣналагѣит.

«Оѣѣ бѣ Тѣурхѣан! ѣымз дузза тѣуеит уѣѣѣѣас кыркѣам-ѣеиѣжѣтѣеи, шѣтѣ зынзѣагы хѣрхѣашѣтѣар аѣѣаѣп. Ас хѣзѣлаѣо ала амѣла хѣѣсышт» хѣа, иѣѣѣажѣара сѣналагѣит. Иѣаргы иѣиѣасхѣаз еиѣш, кѣреилиѣауѣазшѣа иѣасхѣѣалаѣк «аѣеи, аѣеи» хѣа дѣаѣѣѣахѣатыз аѣирѣшѣуан... Ахѣыцкѣа иреиѣаѣыз иѣаразнѣк дѣѣѣѣѣан иѣан лѣахѣ дѣеиѣны аѣ лѣеиѣѣѣѣеит. Сѣргѣы «умшѣан Тѣурхѣан, хѣажѣа атѣѣѣѣы иѣеит, маѣѣк уѣаѣшы», схѣеит. Ахѣ хѣлѣаѣны аштѣа атѣѣѣѣахѣ хѣанѣиѣа, аѣшѣѣа цѣѣыс: «аѣахѣ шѣѣаѣироуп» хѣа хѣѣѣѣылѣтит. Хѣаргы маѣп-ѣаѣ хѣхѣазаргы лыѣжѣы хѣѣѣырыѣгѣѣѣаны: «ѣѣаргы шѣѣызѣом, шѣѣаѣи аѣахѣ!» анылхѣа, ашьышьхѣа хѣагѣѣѣын аѣны хѣаѣналеит.

Аха аишѣа хѣанахѣатѣа иѣастѣаз иѣаразнѣк сахѣхѣит. Из-банзар аишѣа аѣыѣтѣеи ахѣи рыѣа уѣа аѣагы ыѣѣзамызт. Аѣѣѣыс рыѣѣа иѣаѣымаз ахѣыѣы иѣагѣаны хѣпхѣа ишѣыѣылѣѣаз уѣартѣан: «иѣахѣѣаз аѣѣаѣара уѣама Тѣурхѣан? Изѣлазѣо ала, абарт ахѣыцкѣа рхѣоуп хѣпхѣа иѣѣу», схѣеит. Аха Тѣурхѣан иѣхѣраз,

уи акымзарак изеилымкаакэа, сара иасхэаз ауп икайтцаз...
Җахьынхоз аоныка ханыхынхэы хөызцэаггы ахала иахчахит...

Кэтол ақытаҗы апсуа шөахэаҗы, акомпозитор Отар Ферзбагы дахдырит. Даараггы бзиа дахбеит. Иҗны уи ақытаҗы иахьыказ амшала лассы-лассы дахзааиуан, иахьынзаилшозггы дхацхраауан. Зны-зынла аконцертггы хзыкайтцалон. Иашэакэа хгэапханы җырхэала ахэараггы халагахьан. Усгы Ходики Мизани музыкада хаанрыжьюамызт. Урт ианырхэоз харггы ирыцаххэон.

Рыххьандаз урт...

Аибашьра мрагыларатэи аганахь кырза игэгэаны ирхыргон, иахьаггы убастэка акэын ишыказ. Отар данхацэажэоз, Кэтол ақыта мацара 120-җык аҗар штахаз еилахкааит. Отар итахаз рзы «Кэтолаа рыцкэынцэа» хэа ашэаггы рзацицахьан. Ус ажэала ахэара мариоуп, аха шэаазхэыци, 120-җык аҗар ртахара иаанаго, шака ицэыз дуззоу, шака итрагедииу... Кытак рцеипши ргэыгракэеи ыкэзаа ицеит ухэаратэи икан. Егырт ақытакэаггы ртагылазаашьа абас акэын ишыказ. Өнәтәципхьаза уахьнеилаак итахаз инышэынтрак ааупылон. Ашьха иацныз ақытакэа ракэзар, адунеи иалхэданы иказшэа, цхырааракгы рмоуа икан. Аха иагьа убас иказарггы, ақытауаа рацхьа инаргыланы, атыцантэи ауаапсыра еидгыланы, ауадаҗракэаггы чханы, хадгьылкэа ага ишьапы ыкэиргыларатэи азин ирымтеит.

Мацк хманшэалахазарггы аамта уадаҗын хара хзы. Афатэ хамазамызт, азырцха, асапын, ахапыцрыцкьага, апатцасага ухэа арт зеггы ххаштхьан. Ататынггы цырак хзаанымхазакэа интэахьан. Очамчыра акалакь усгы ага инапатцка икан. Ага Ткэарчалггы дажэлахьан, аха инапаҗы изаамгеит. Атдыхэтэан, Ткэарчалка ацара иакэахкит. Зегьдарароуп икьалакьын, татынк ахьыртишаггы калап хэа хгэыгуан. Хэааидахкылан амҗа хакэлеит. Ханцоз, Члоу халсуан. Члоу ашкол акны агар-

низон ыкан. Уака Мераб Кышьмариеси Заза Зантариеси хареи хаибадырит. Мераб, Заза, насггы Хэыхэыт Бганба, Амиран Берзения, Адгэыр Харазия ухэа... цытҗык ар рцызәцэа рызбахэ лассы-лассы ихәхалон. Аибашьра ишалагаз еипш, абцар иатцалаз ирацхьагылацэаз иреиуан.

Саатк акара хәцсы шыаны, хэынахон еипш, машьынак аахадгылеит. Заза Зантариа иакэын иныкэыцоз. «Шөахьцо шөызгап» ихэеит, аха хрәцәаҗын, җынтә ацара аара икэымшәааит ххэан, мап хкит. Ус хашныкэоз 500 метра ракара хәцхьака ахысбыжькэа хәхәит. Хәҗны хнеизар Заза имашына кэыбаса игылан, минткэак рацхьа ихәдгылаз ауаҗы икылатәаны изыпшуазаарын.

Даараза ицьахшьеит. Ари аҗыза шпакаларыз? Атыц абри акара ибзиазаны издыруаз ар рцызасггы иказ азэы, абас изкылатәаны дышцаршьуаз? Хара уа хшыказ адырра зауз Мераб Кышьмариаггы гәыпҗык аруаа ицны дааит. Иаразнак «цьара шөымцан, хакэша-мыкэша ашэартадара шөахылапш» хэа адтә хәитеит. Хтыцкэа аанкыланы җ-саатк ракара хцәпшьеит. Нас азин анхартә, хамҗа иацәхтеит.

Ткэарчал хзааигэахон. Тхьынеи Арасазыхьы ханаарывс, акалакь хбартахеит. Арасазыхь ханавсуаз, ақыта ахьыказ ибзиазаны игэныскылеит. Избанзар ари ақытаҗы Бганаа шынхоз сархэахьан. Саб абрака сасра дахьыказ азы даакэымтцзакэа азбахэ хзеитеихэон. Ткэарчал ханалала акалакь агэахьы хцеит.

Рацхьатэи амшкэа ихэыз Иусуф, Омер, Хәцьарат, Осман ухэа, зеггы абра икан. Мацк хәцсы анаахшьа дарггы хәцшааит. Нас, акалакь хналалан аныкэара халагеит. В.Шьынкэба хэа «домправ» хэа ззырхэоз азэы даахадгыланы анхартә шхамамыз анеиликаа, «шәсышьталаны шәааи!» ихэан, харггы хнаишьтәлеит.

Анхартәкэа рыбжьара игылаз хычбахчак хирбеит. Уашьта җбаны иеихагылаз хыбрак аҗы аиарта ахыза, акэардә, аишәа... зеггы хаман. Ииашоуп мацк ихэычкэан хара хзы, аха акэзааит, ахыб уаанзатэи ххыбракэа иреигьымзи?...

Хгэылара инхоз ауаапсыра есымша рееитныпсахланы ахэы хзаарго иалагеит. Афымца лашара аныкамла, ашылагы апшаара даараза иуадашын. Ацыкэреикэа цэгьацсышала еилакэакэзаны абыста алырхуан. Ианахфоз ххапыцкэа рылагы даеазнык иахлагар акэын. Ачашылеи, ахэшеи, ашыақари аныкамла, афатэкэа агыамагы роузомызт. Убри акнытэ еихарак ачапақэаи аетцэареи ракэын иахфалоз, угыы афатэ еилаххыртэ хакамызт.

Ушыта ма амла хакзомызт. Ианаамтаз ак шахфоз акара агыцгра хаман. Иаанхазгы шыыжхыязы иахтцэахуан. Ашыақар ахатыпангы ацха ныкэахгон. Аха сара ацха спырхаган азы агыаматцэка сзыбомызт.

Уи аамтазы агарнизон акны мышкы ахытэ хынтэ афатэ шыкоу анеилахкаа, уах хайхеит. Уи нахыс акрыфара азтцарагы шыатанкыла избан.

Мышкы Қыацэба Озгиур, Атрышба Мухаррем, Агэхэуа Мехмет фнык ах аапхара ыртеит. Саргы иансархэа, хаицны хнеит. Хэхэнеиз ацхагы хамтцартцеит. Ипашэза иахсыхэацшуаз исзымычхакэа мацк акара саргы исфеит. Хай, исымфандаз! Дук мыртыкэа сыцсы мацхо салагеит. Азин рымхны хашгылаз еипш сфызцэа ахэшэтэыртахь снаргар акэхеит. Сыца дрыцкэеит, уи ауаагы соурмышьтит. Ауаа амлакра ианагоз аамтазы сара ацха сакны ахэшэтэыртафы сышьтан. Абри акара схы пхасшыо ахаан скамлазацызт. Ашыж шаанза сфагылан, азэгы симбазакэа ахэшэтэырта ааныжыны сфызцэа ахыинхоз сцеит.

1993 ш. Нанхэамза

Ткэарчалаа рыцкэынцэа есымша иахтауан. Отар Ферызба, Марина Цыинцэалыцха, Сиена Субилиани, Анжела Қэучбериа, Аида Чачхалиа, Ирма Цылкиа, Руслан Қышмариа, еихарак иахзааиуаз ракэын. Руслан аибашыра ашытахь Гал араион да-

хадыргылеит. Аида лакэзар иахыа Ткэарчал араион дахагылоуп. Ирма Цылкыагы Жэлар Реизарафы аихабы Ицхыраафыс аус луеит.

Хгэылацэа зны-зынла ирцыхыашэар сапынк хартон. Харгы хафуа хцаны акэара акны хеахкэабон. Хазхарагы ахэыцкэа реипш хэхэмарлон. Знык азы агранат нтаршэны апсыз хкырцгы иакэахкит, аха иамуит. Апсыз шахзымкыз еипш, хагранатгы баша инаххит. Хлеишэа анхацэкадахах аамта акэын убри анхамхакатцазгы.... Реихабы уара уакэзамзи азин зрутеи, шэхэаргы азин шымоуп, аха ирыдызгалазгы сара сакэын...

Хыухэыт Бганба Ткэарчалтэи хадтцакатцафэа дреиуан. Сашыаду Хэхэыт сареи Гэдоута хаибадырхыан. Иааигэара саннеи ицэеишыеит, дагыейгыргэеит. Амиран Берзениагы дицын. Рфыцэагы Арзынба Иусцкала акапитан ичын роухыан. Итаацэа сразтцааит, «сани, Цулиеттеи, Елеанореи, Адамыри Арасазыхь икоуп» ихэеит. Цулиетта, 1990 ашыкэс азы лашыаду Вилини Адацазар ихазнеихыан. Цулиетта лбара санцоз Ерхангы дсыцын. Акыта ханалала ргэашэка реы Бганба хэа иахыаныз сылапш итцашэеит. Апсны Бзыц ашытахь даеа қытак сыман атдыхэтэаны...

Хэхэытраа рыфны хнеит. Цулиетта ашта дыкэгылан. Лара лахь сфынанысха, «сара сааит» хэа сыбжы лыкэсыргеит. Аха Цулиетта афымцалысызшэадгылан. Зынзасылгэалашэомызт, исхэатцэкозгы лахауамызт... икалаз нас ауп ианеилахкаа, хара абас ашта хантала аибашырафы иказ лашыцэа ак рыхыз цылышын, деилацсазаап. Нас лхы атыцафы ианаи, сара сылгэыроо далагеит. Лнапкэа лзаракэа инарыкэкны: «Абра иууысузеи уара? Уфныка, уан лышка, Адацазарка ухнымхэуа!» хэа дсытцаххэо далагеит.

Абар аракагы иахыалагаз, схэан, ари сгэы цнажэеит. Уи аламталазы лан Ацыинцэалцха хааигэара дааит. Даагыдыкыланы сызустаз ласхэеит. 1975 шыкэсазы саб данаазгы абри аштафы апшэмара изызухыаз лара лакэын. Иаалыгны, зтыц

иамкуаз цхэыс гэйтбаак, гэыразык лакэын. Иаразнак аишэа архиарахы дыот, аха хара аамта хамазамызт, избанзар хамоа харан. Итгегы сшаауа рахэаны хайпыртит.

Алеишэа хмыркэадарц азы графикк катцаны, убри инакэыршэаны иахьахэтэз атыпкэа рыкны 24 саат ачапшыаракэа моапахгон. Убри акнытэ ианысзыманшэалаз мшык алхны Арасазыхька сцеит. Уажэы схала сыкан. Цьулиетта еита ухынхэы Тыркэтэылака хэа дналагеит. Сахэшыа еихабы лакэын, хымпада, дагысылабжьаргы калон. Аха саргы атыхэтэаны сгэы аапжэазан, «иаазарха уашьта, икалозар иеихаки!» хэа слыкэыхэхэеит:

«Уажэы арахь бысзызырфы, цыаргы сцазом абри бхы итатца» хэагы ацыстцеит. «Акы – амла сакуеит, обагы – сёыскэабароуп.»

Сыматэакэа икэыжэкэыжэза икан, саргы сыффы гон. «Мачк уаапшы» лхэан аоныка дыоналт. 10 минутк антцы «уааи арахь» лхэан, сызфылтит. «Абра уеыкэаба» лхэан аёыкэабарта слырбеит. Азырпха мазеин. Исызхатомызт аха асапын шкэакэагы ыкан. Азы ансыкэыстэа ипашэза ацэырбага сапхьа икэын. Ицкыашэкьаза аматэакэагы сзыпшы... Цьулиетта лсиурприз ари ала интэозма? Уажэы акрыфартахь сналыпхэит, ганкахыалагы «уматэакэа ара иныжь, «эазнык уааианза ртып икэыстцап» лхэон. Акрыфарта саныоначыла абыста, ашэ, асызбал, акэыдыршышы, акэтыжь... Зегы аишэа икэын. Абарт ианба лырмазеи, хэа саазхэыцит, нас Цыынцэалыпхэа дышлыпхэз аасгэалашэеит. Аишэа зегы цырцыруа ирыцкыаны сахытцит. Саныхынхэ, сыпхашьаны сёызцэа акгы сызрамхэит.

Уи ашьтахьгы фынтэ ракара Цьулиетта лахь сцеит. Аха сёызцэа акгы расхэомызт. Мышкы акалакь сшалаз Хэыхэыт дсыкэшэеит. «Узёу закэузеи уара?» хэа даасзыткьеит. «Сызёузеи?» анысхэа, «аоныка умцазои?» хэа еита дсытцахэеит. Саргы «сцозар сахэшыа ду лахь сцоит, икалеи?» анысхэа, дзызгэамтызгы еилыскаит. «Ибзиоуп уца... умцан

хэа зэыр иуеихэома? Аха уи аамтазы уфызцэа абакоу?» анихэа, саапшыерыччан «уртгы ашэыр рфалааит» хэа аасамхахэеит. Ицыз Амирангы иаргы баапсыла ргэы пнажэеит абри ажэа. Амиран сара сахь даахэын «абри икаутцаз даараза ипхашьароуп, настгы Бганаа рыжэлазгы ихьымзгуп. Даеазнык абри афыз катцаны уашьцэа Бганаа рахатыр лаумыркэын!» хэа сеихэеит. Даараза диашан. Истахымкэа иакэым самхакатцахьан. Абар, еита сызырпхашьоз даеа уск... Аибашьрафы сыпсы знапы ианыстоз сёызцэа амц расхэон, ачархэара рзызуан... Хэыхэыти Амирани «уатэы шыбжьышьтахь шэеидкыланы шэыказ, хааины шэахгоит» рхэеит. Адырфэены тракторла иааин, зегы хлакэдыртэан, хашиашаз Арасазыхька хцеит. Хэхьнеиз Хэыхэыт иашьа о-цмак шыны, хайшэагы рхианы дахзыпшы. Хэыхэыт слымха даатахэытхэытын, «сыфны умхэози, аханатэабаскаумтцоз!» ихэеит. Аиашазы, Хэыхэытгы Амирангы уи аены аёырпшы бзиа сдырбеит, гэгэалагы исылабжьеит. Аишэа ханахатэаз дарбану сгэалашэом аха, сёызцэа руазэк «уара зны-зынла улхэытцашышы уцалон, абрахь уаауазма?» хэа ааифыткьеит. Алпер ари афыз ажэа иахауазма? Зынза исмахэзшэа аакастцеит.

Хацъарати, Османи, Иусуфи хэын. Олцаи иакэзар, гэгэала апскра чымазара иман. Ткэарчал ацэаакыра ахьыхаракыз азы зынза ипсып изеивымго, ипштэгы дкэашшза дкалахьан. Арт рыпшыфок иаарласны Гэдоутака идэыкэахтар акэын. Аха ишпа? Аицэажэаракэа ирыбзоураны зны-зынла авертолиоткэа Гэдоутака ицаны иаауан. Ахэцэеи, ахэсеи ахэычкэеи абас ала уахь иргалон. Цхынчкэын мза 14 рызгы абас ауаа алызгоз хвертолиот иеихсны 86-фок ауаа цэгьапсышыа рыртахьан.

ООН ахатарнаки хагацэа рынапшыфгы дызлахэыз гэыпфок рхылапшрала авертолиоткэа ацара-аара иафын. Иара урт рныкэара хара хзы кырзагы атцанакуан. Иеипымкьарц азгы хэхьызауан. Астадион акны иказ аштаб акны хнеины цшыфок рзы атып ханахэа, уртгы уашьтан ихашьтэеит хэа ажэа хартеит.

Сыцсадгьыл цъанат, игэбылѡу ауаажэлэр

Хаамта бзианы иаххахгон. Есымша шьюуки хтаауан. Насгьы рнапкэа тэны иахзауан. Анжела Кэчбериеи, Ирма Цылкьиеи, Аида Чачхалиеи, мышкы иааин, «абарт амшкэа цъара шэмызын, шэахтахоит» хэа хархэеит. Хара ихазкны акультуратэ хан акны хэылпазык еиѣыркаауазаарын, уи акэын гэырѡас ирымаз. Шэааиroup анырхэа, харгьы азал ашкэа хнеит. Хнеит, аха иахбаз харшанхеит, Ткэарчалаа зегьы абри икоуп ухэаратэи икан. Азал пейпеиуа итэын. Асцена акынгьы акэардэкэа ыкэгылан. Ианысыцхьаза хара ххыцхьазара акэара шыказ еилыскааит. Аибашьра халагылан, ауаа иагьа гэакра рымазаргьы, абри аѡыза айпылара хзыкартцон. Хацсазма абри аѡыза абзиабара, ахатыркэцара? Хазустцэадаз хара? Еибашьуаз рыбжьара напык азна хакэын иказ... Уи аены инармыцхэны хатыр хакэыртцеит. Асценахь ханаарыцхьа иказ анапейнкэара кыр аамта аангылашья амазамызт. Ирма, Анцъела, Аида асценахь хаапхьаны азэазэала хазбахэкэа еитархэон.

Хгэыц зегьы хбызшэа хэычы-мыцкэак рдыруан, аха ари аѡыза ауаапсыра рацхьа хакэгылартэ хаказамызт. Ткэарчалтэи аѣар рыпрограма иацыртцон, харгьы абжьаракэа рѣы амикрофон ааганы ажэа хартон. Ахэылпаз анхыркэшаха, азал хандэылтуаз ауаа нак-аак игыланы хгэыдыркылон. Уи ашьтахь хахьынхоз иахтаауаз зынза ирацэаѡхеит. Зегьы хардыруа хкалахьан. Аибашьра гэгэа шцозгьы, убри аѡыза аамта хьанта хаштагылазгьы, хапсадгьыл хцъанат ауаа гэыбылѡцэа рнапкэа хакэыршаны, ргэы хадыркылон. Еита аразкы сымоуп схэаратэи сыкан.

Хаамта бзианы иаххахгон, аха агэырѡа хаман, ауаапсыра уадаѡс хроуашэа хгэы иабон. Рхатакэа крымф-крымжэ, хара крахэартцон, крахдыржэуан. Абри агэра хгахьан, рхы ааста хара ишхазхэыцуаз.

Ткэарчал аанхажьыр рылахь еикэылон. Хэыхэыт хиацэа-жэеит. Уи ируаа ѡбаны иеихагылаз хыбрак аѣы инхон, рык-рыфарта, рышьталарта, ухэа хазы ирыман. «Ишэтахызар арахь шэахзааи» анихэа, иаразнак ихадахкылеит. Избанзар Ткэарчал хшыкац хаказауан, ауаагьы ианахтауа хаарылаланы иахбалон. Хэыхэыти Амирани 20-ѡык аруаа рыман. Атыц амацэаз иахьтакыз азы 20-30 километра инареиханы ахыргэгэарта аман. Абарт ауаа абри ахыргэгэартаѣы апшыхэ-ра знапы ианыз ракэын. Зегьы гэымшэакэан, ипатриотцэан. Ханрызней, ашэ илагыланы иахдылеит. Хара рааигэара хаказарц зыртахызгьы рхыцхьазара аизырхаразы акэзамыт, харт адиаспорантэи иааз хашкэа ирымаз абзиабара акэын. Избанзар агэыц иалаз зегьы апсуареи Апсынрей мыцхэы бзиа избоз ракэын. Ашэ илагыланы ианахдылоз рацхьа дгыланы инапкэа еитцыхны, «Бзиала шэаабейт хашыцэа!» хэа иахдылоз ачкэын абыржэгьы дысгэалашэоит. Уи ачкэын дкитаитэын. Ихьз Сергей Иулиа акэын, аха хара иааркэаѣны Китаипа хэа иаххэон... Иабду Китаинтэ Апсныка иааз нцънырк иакэзаарын. Абри ауаѡы пшза, ачкэын гэыраз, Кэыдрытэи ахыргэгэартаѣы агацэа рыснаиперцэа дтадырхазаап. Шака стэы далзеи. Ипсы таны даанхазтгьы, харгьы Тыркэтэылатэи цсыуа кытак акны иара дшахдылаз еипштэкэа «Бзиала уаа-бейт, хашья» хэа хмипыларыз... Тыркэтэыла ассимиляция ахэлабгара иаѣу хауаажэлэр аччаха апсшэа хэо данрыла-лаак шака иархэыцрыз, иаргэыргьарыз.... Рацхьатэи амш, хадтцакатцаѡцэа «адэахы бцъарла адэылттра калазом, зегьы абрака рытракэа рѣы иказароуп!» хэа хгэы хэаныртцеит. Рацхьа дук иахгэампхазаргьы, нас хашыцылеит. Избанзар хыхьцалаак ада цсыхэа хамамшэа хбон. Адта аныкала хацимныкэар хабацарыз, мап хзымкит... Хақанатцы хаштаб ѣыц апкаракэа хэанхраалеит. Ткэарчал ханаа излеилахкааз ала, хара Тамшь ала хазхытцны амѡаду анаанахкыла, Мраташэаратэи агангьы Гэума, Цугэуровка ухэа, шьхала Акэа иажэлазаарын. Аха ирзынамыгзазаап. Шьаратынаа рбаталион 100-ѡык ирейхан.

Абри ажэыларафэ агэыц рыбжафык штахаз убарт ркынтэ 24-фык акэашацэа шракэыз анхаха, кырза хгэы хнархыт. Хатала иахымдыруазаргы, иагыраан рконцерткэа хрыхэапшхьан. Стампыл саныказ дара реипш сзыкэашандаз хэа мац схы ацабаа асырбахызма...

Арахь хааижьтеи мызкы иахысхьан. Харуаа реихабыра баша итэамызт, ақырткэагы ирацэажэаны Гэдоутака хаиаргарц аускэа ирфын.

Излеикэшахатхаз ала, гбала иааз зеггы, гбала шытахька ихынхэраны икан.

Аха адесант иалаз ауаа реихарафык еипхытта ркытакэа рахь ицахьан. Аказакцэа ракэзар, иахыказ хаздыруамызт.

Еиуеипшым атыцкэа рыкны аштабкэа ыкан, аимадара уггы иуадафын, аха хара зынза аимадара хамазамызт. Агэыц хабжьара хааизан Ткэарчал хаангыларц хазбеит. Аратэи хтагылазашьа хгэапханы хақан. Агрба Рыдван напхгара зитоз агэыц акэзар, гбала ихынхэит. Ажэак ала хара хада зеггы гбала Гэдоутака ихынхэит.

Мышкы ООН ахылапшра ала ацхырааратэ еидара зкэыз фуракэак хзааит. Арт рааира ала, Ткэарчалаа мацк рыцсы аа-ивыргеит ухэаратэи икан. Аконвои шытахька ихынхэит, аха мчыбжык ашытахь еита ишаауаз азбахэ хахаит. Ари захаз Имдат Агэасба, еита саауеит ихэан, урт рыла дцартц апшыгеит.

Шытахька дзымаар ауан хэа сгэы иаанагеит. Адесант иалахэыз иакэын. Амфэгы акы дакэдыршэар калон. Аха дагыцеит, дагыаит. Настгы инапгы тэны дахзааит. Ахапыц рыцкыага инаркны апатцасага акынза, ататын инаркны асапын акынза иааипыхашэаз зеггы хзааигеит. Сара ацха ахысцырхагаз азы ашыакартцэагы хзааигеит. Пачкак афилтра змаз итатынггы самтысны изгеит, аха ибжыгы акэимыргеит. Кыр аамта татында хаанханы хақан. Акытауаа ататын абгькэа рымхны ицарыз хэызбак ала ихыхны, ашэкэагы пыхжэжэаны ркыад илахэаны хахон. Зны-зынла реиха итагаз агазет акыад анхаулак убритцэа хаигэиргьон.

Иааз афуракэа руак шытахька ианыхынхэуаз ихэу, ичмазафэу, настгы ахэсеи ахэыцкэеи ргараны икан. Атыц хамоуп изтаху дыказар анырхэа, харггы хфык хцарц хазбеит. Азэы нас даххэит. Егьырт жэафык инареиханы сфызцэа хара аиааира абрака хапыларц хтахуп рхэан, иаангылеит. Хэыхэытгы сцара дакэшахатзамызт, иаартынггы исеихэеит. Аха ахынхэра сгэы итаскхьан. Аиаша шэтахызар, Гагреи Гэдоутэи рган реиха иеигын, арахьтэи аган атагылазаашьа кырза ицэгьан, ишэартан. Убри акнытэ схы мацара сазхэыцны абас ак сызбазаргы калоит. Афурафэ Ердуан Мыдицеи, Шьендуан Ажэанбеи сыцын. Аконвои ООН ахызала Франциатэи ахатарнакцэа ацныкэон. Абарт хацзар, харггы ак хахьрым хэа схэыцуан. Ихэыз 4-5 фык аруаа рыда имачымкэа ахэсагы хацын. Зеггы иреитцбызгы сара сакэын. Убри акара ацэа салан, исшэыз ар матэа апсахратцэа сгэаламшэазеит.

Аконвои иацыз апсуа офицер «ушеибашьуаз атэи умхэан, аибашьра апхьа сааны абра салаханы сыкан, абыржэы сгыжьюеит хэа рахэа» ихэан, дсылабжьюеит. Аха уиггы исшэыз ар рыматэа изгэатомызт... Амфэа хакэлеит, зны-зынла 3-4 минут хаатгыланы, нас еита иацахталан.

Ахэылбыхеипш Акэа хнеит. Сыпхыз иалаз аиааира сахьапылаша, Акэатэи амфэа дукэа харнысраны хақан. Акэа аталартэеи хааныркылеит. Ужэтэи хаангылара аамта аухеит. Ага иофицерк алашара хакэкуа афура дыоталан хабжьара дныкэон. Шьендоуани Ердоуани рыкэра ыкан азы даахэынгы дырмышэапшит. Аха сара арматэагы сшэын азы алашара шсыкэирыччоз даанхеит. Данылбаагы урысшэала «Тыркэтэылатэи арахь дааит» хэа иеилацэажэо иалагеит. Сызфьртит. Албаартахь санеиха, такэажэык «умцан нан, уршыуеит» хэа сшыапы дамтысит. Аха шыта сыпхара ианакэымтц сыцаны сналбааит. Иаразнак 7-8-фык ага ируаа аасыкэшан, исыгэтасуа атзамц снаддыргылеит. Уажэы иаасгэйдтаны сыршыуеит хэа схэыцуеит. Афранцуз анапшыфгы дгыланы дсыхэапшуан. Аруаа сыгэтасцыпхьаза

саргы атак ристо салагеит. Шьендоуан иакэзар: «Алпер арахь уааи» хэа сыкэфеиуан. Хтагылазашьа комедиан аиашазы, аруаа сыкэшаны икан, уахь сназышьтуадаз.

Пытрак ашьтахь акамереи атырцымани рыманы иааит. Уаанза Псоу ахэаафеи исыртоз азтаарақэа арагыи исырто иа-лагеит. Аракагыи азербайцъантэи тырцыманк сфапхьа дгы-лан. Иахьабалак абарт усс ирымаз? Аофицер данааи, аруаа реааныркылт. Аофицер атаатынгыи ирххеит сара сахь, аха имсымхит. Имдат ицэызгаз атаатын цырак аатызган инасыр-кит. Иара иситоз афилтра амазамызт, сара стэи иаман. Абри алагыи, шэара шэааста хтагылазааша иеигьуп схэар стахын. Ихацыз анапшфцэа рмашына дэыкэлеит, ушьта сзыхьчашьа азэгыи дыказамызт. Сара сзыкэтэаз амашьынагыи андэыкэла, сыфны аталарта самтысын искит. Шьендоуан, Ердоуан, ахэса ухэа, зегыи хыхь исыхон, аха срызхагаломызт. Ара-хь, азэи дысхьынхаланы дыказаарын. Q-минутк рышьтахь дшьацэнысланы данкаха, саргыи хыхь сыфхаргалеит.

12 саат сыткэаны срымазшэа сыкан. Хфура ацара иафын аха, еита иаанкыланы сылбааргар хэа сгэи тынчмызт.

Атыхэтэаны Гэмыста ацхафэи хнеит. Ара хшаангылаз еипш, иаразнак хдэыкэлеит. Еита амфа ханыкэла, афура ашьтахь ала, убра игылаз ага ируаа рахь «сабцъар шысэу Акэа даеазнык санааилаак хаибабап» хэа рыкэфеиуан. Ушьта хара хганахь хақан азы даеазнык апсра сацэцазшэа сыкан. Стынчза саакэлит. Цхыбжьон Гэдоута хнеит.

Ахэшэтэыртакны афура халбааит, ахэцэа уахь инаргеит, харгыи хнеин «Черноморец» хаангылт. Ашьыжь сара еита амфа сыкэланы Бзыпка, стаацэа рахь сцар акэын. Анцэа иды-рып уртгыи шака ргэи сзыпжэаны иказ. Ишсыргэыбзыгша сазхэыцыр акэын. Амфа сангыланы сышьтызхша машьы-нак сшазыпшыз, фыцъа ачкэынцэа аасыдгылан, ишызыму-аз афнынзагыи снаганы саанрыжыит. Стаца Лена, амашына анылба артэаахэа дыхэхэаны дысцылеит, дгэыргъаны дха-гахарц ак лыгзамызт. Афны еита ауаа еизеит. Узцеи, – хэа

исызгэамтцуан, аха сеибганы сахьыхынхэызгыи еигэыргъон. Кыр аамта сызбахэ анырмаха, дтахазар калап хэагыи даараза исызхэазаап. Лена дцо-даауа дсыхаапшуан. 58 кг ркынза ис-гхахьан. Уара зык науқэтэа, саргыи шэхэи срыхиап лхэеит... Исызхатомызт аиашазы, азырпха уакэыц ашампунтцэка ыкан. Акрыфартахь саннеи Лена абыскак дысзеигэыргъазгыи еилыскааит. Афны иахьабалак спортреткэа кыдын. Апхэыс рыцха дахьынапшлак сылбар лтахызшэа дыкан.

Ари афыза асахьакэа ацъабара ианафэу инакэыргон азы «бара зынза сыбшьхэазаап» хэа саалылахэмарит. Ахэылбыгеха Миша дааит. Сфапхьа дгыланы илапшкэа цархэхэи дсы-хэапшуан. Данбасацэхауеи хэа сыпшын. Избанзар ашэар-тара сыетасыргылазом хэа ажэа истахьан. Адесант сахьалалаз даараза дшаргэамтцыз убартан. Фымш рышьтахь акэзар, реиха иуадафыз аус сапхьа ишьтан. Гагратэи сбателион ахь схынхэыр акэын. Анцэа икынтэ, уи мариахеит. Миша уааи Гаграка хцап анихэа, имашьына хлакэтэан Гагра хцеит. Ачкэынцэа анысыпшаа асасаирта «Абраскьыл» афэи икан Хацъарат, Ос-ман, Иусуф, Бахадыр, Мехмет... зегыи збеит. Иусуф ихала дын-хон азы «сара сахь уааи» анихэа, уи иуадафэи анхара салагеит. Ауха, зегыи хаикэшэаны хаицэажеит. Избанзар Ткэарчал ага-нахьала фыц иааз сара сакэын. Ажэабжькэагыи сара сфэи акэын иахьыказ...

Ткэарчал иказ агэыц арахь иахьымааз азы агэынамзарақэа рыман. Урт сыхьчар акэхеит. Аха шэааи хэа адтца картцеит, шэхала ус шцакашэтцоз хэа саргыи гэгэала аеыпныхэа сыр-теит. Мацк иааимахкзаргыи дара иашан, нас сахьыхынхэыз иахьеигэыргъоз азы уаха идымроузеит.

1993 ш. Нанхэамза...

Гагра хапшын. Ткэарчал инхаз хфызцэа ркынтэ жэабжь хэа акгыи хамазамызт. «Абраскьыл» акынгыи хара мацара

ханхазом. Апсадгьыл ахь архынхэразы Ахэынтқарратэ еилакы хэа ҕыц иапыртгаз, ахэаанырцэынтэи нхара хэа иааргаз ауаа аамтала абрака индырхон. Урт ирыцны иааз имацымкэа ауаа аруаа ианхацла, ххыцхязара кырза иеизхаит. Дара рғацхэа харт апышэа змаз аибашьцэа хакэын. Абрака Сергей Хамыти иашьей сарей хаибадырит. Сергей ила уаанза Гэдоутагы хаибабахьан, абри аидкылаҕы аус иуан, атэылауафэра, апа-спорт ухэа аускэа аныкахтгоз дхацхраауан. Атдара змаз, агэаҕ злаз зыцсадгьыл бзиа избоз чкэынак иакэын. Мумтаз Ашам-ба ари ацкэын Акэа анахгоз дыштахаз ансеихэа, даараза сгэы далсит. Ацеипш бзиа змаз арцысын. Иара иеипш шакафы абас аибашьра иахцэалаззеи.

Ауаа алызгоз афура ала абцъар аагара цсыхэа амамызт акнытэ еита бцъарда сынханы сыкан, исымаз Ткэарчал иа-ансыжхьан азы. Лассы-лассы сахънеиуаз Гагратэи агарни-зон акны хаибадырхьан Витали Чрыгбей сарей, Гагра ами-лиция еихабыс дыкан азы, иара иҕы снейн абцъар сахэеит. Иаргы иаразнак аномеркэа ахыхны иантэйфы ашьтахь ақбаад снапы латцароны абцъар аасиркит. Сабцъар ансоу еита стыц самкуа скалахьан. Гагратэи абаталионкэа зны-зынла ахыргэгэартахь ианцалоз срыкэшэон. Хара хҕы ҕыц ихаднагалаз аруаа ахырацэахаз азы харт ажэытэтэйкэа ачапшьара хакэшэазомызт. Убри акнытэ знык-фынтэ ракара Ешыранза сцаны Пицундатэи сфызцэҕы збахьан. Аха агыс, Гагра баша хакштэаз сгэы ҕыгьуан. Ахыргэгэартахь ицоз гэыпк срылалап хэаҕы схэыцуан. Аха ари сфызцэаҕы стынхацэаҕы исызрахэомызт. Мышкы бцъарла сейкэных Гагра амфакэа сырнын, хэарада, Хэыхэыти Амирани рфызцэа аихабыцэа аныкам абас бцъарла уейкэных ақалақ уалалар калон...

Амфэеы аруаа рыла итэыз аидара мфангага машьына дук аангылт. Гагрантэи ахыргэгэартахь ицозракэын. Рцэажэарақэа рыла Цугуровка хэа ззырхэоз атыц ахь ишцоз акара еилыска-аит. Реихарафык сара сааста ихэыцкэан. Иаразнак снейн сар-гы снарылатэеит. Уара узустада, уабаци? хэа исазтцаазгы

дкамлеит. Икалаз рзымдыруа амашьынаҕы аҕынанахеит. Ешырака амфэа хакэуп. Хэык акны мацк хаангылеит. Ихъз уажэы исгэалашэом, тахмадак дхалан. Хшеицэажэоз, зтцаарак сймоуп ихэан, сара исызкны гэаанагарас иумозей, аиаша сахэ, хэа сара даасызтцааит.

Саргы иахьынзасылшоз ирцшзаны, тахмадак аҕар дырцырхагамхозар, аибашьраҕы цъара акыр дызрыхэом хэа ажэакэак иасхэеит. Сажэакэа игэамцхакэа уажэа ухаумрыштын, ихэеит. Нас, Гэмыстака хшылбаауаз бом-бак аахалахан, азэы икэшэан дыцкэа дыкэнатцеит. Хагоу дзыкэшэара акэын. Ацсыбаф еидкылатэын, аха хара аидкыла-ра уакэыт, хаахэны хэҕзахэацшуамызт. Амала уи атахмада, итахаз ицсыбаф днахагыланы шэындыкэрак аажэг ихэан, уаанза ацъапханы зтаз шэындыкэрак дираагеит. Нас зегы ашышьыхэа иаидкыланы инаганы ашэындыкэра илтеитцан афэа аахиофеит. Иус даналга ушьта амашьына иакэышэтца хэа адтцаҕы ааритеит. Сара абарткэа зегы харантэи игэастон. Абаталион ртыцкэа рахь ианейха, саргы шьтахька ихынхэуаз рыла Гаграка сааит. Ус схы итамкэа, сгэы итамкэа баша сца-хьан. Амашьына санақэтэашаз аамтазгы 4-5 машьына иеицрыхэхэа аaira иаҕын. Снапшызар, Владислав Арзынба иакэын, имашьына аценцъыр аартны инапы икэон. Харгы аруаа ртас ала асалам иахтеит. Уи абас лабэаба ибара даараза хгэа шьтнахуан.

Гаграка саныхынхэы, Иусуф сахьыказ даназтцаа, апшахэаҕы сныкэон хэа иасхэеит.

Мышкы ашьтахь асасаиртаҕы хаштэаз, азэы душьтоу, рхэан, снейзар, иацы сзацэажэоз атахмада иакэын. Мацк ханааицэажэа аашьтахь, иацтэи уажэакэа угэалашэома хэа дсазтцаан, атак икастцараҕы дазымпшыкэа инацитцеит: «Шэаахэынҕы ацсыбаф шэзахэампшит. Уажэы иеилукаама аихабы иахьабалаак дшатаху?» Иасхэараны сыказ? Диашан. Уи азы атамзаара шьтатцаны игэы кастцеит.

Аибашьра абас ауафы даазоит.

Ҳаицәажәара ашьтахь аиааира ашьтахь ҳаибабап, ихәан дҭагылан дцеит. Уаҳагы җара дсымбеит, ихьызтәкьагы сгәалашәом. Гагра дшынхоз мацара здыруан. Кырзагы ихьтцуан, иҭалап шыта иҗсы тамзаргы...

Уи агәып акынтә иҭгәалашәо азәы затәык Пасаниа Дамир захьыз сҭыза иоуп. Аҗсны санцалаак Анцәа ихәозар убри иҭкынтә абни аҭахмада дызустоу еилкааны иҗсы тазар дызбар сҭахуп.

Нанхәамзагы Гагра хшыпшыз иаххәҗеит, аибашьра ана-лагаз арыцхә нанхәа 14 шықәсык ахылахьан.

Гагратәи агарнизон есымша автомат зҭахыз ауаа рыла итәын. Автоматкәа ианрылга, аҭбатәи адунеи аибашьра ахаантәи иаанхаз акарабинкәа ауаа ирзыршо иалагеит.

Ҷып иаакәазгы налатцаны хбаталион акны абҗар змамыз хәа азәгы дыҭазамызт. Сара рапхьаза абҗар шсоуз анысгәалашәалак уажәы изоуаз срытцашьыцуан...

Аиааира ашьтыбжькәа

Аиааира шааигәахоз хныруан, ашьтыбжь ҳаҳауан. Хшынеи-бакәу зегьы аибашьра аҭәахәаҕы хгылазшәа ҳакан. Мышкы агарнизон акынтә иаан, аруаа зегьы рсиа рҭаххейт.

Асиа анеиқәхаршәоз даараза ххәыцит. Ҷып иҳавагылаз рхыпхьазара рацәан, арахь, апышәа хәа акагы рымазамызт. Рабҗаркәа рыртәышьатәкьа рыздыруамызт. Аха иагьа раххәазаргы иахзымзырҭейт.

Иҭахтцалакгы иамуит...

Хшәышьтагыланы хнеилаап, шәарт ишәхәо мацара қахтҭейт, ада уаҳа акгы рхәомызт.

Цәыббрамза 15 нахыс, азәгы акымзарак имхәаргы, аҗша иасуазтәкьа Акәа шахгашаз хлымхә иҭахәйтхәытуан.

Уаҳа цсыхәа ҳамазамызт, аиааира ҳара иахгар акәын. Акәа аиааира ашәакәа хәаны, аҭа хәымга дахьааз дкахцар акәын.

Валера Чхынҗьериа дааин, дтҭаҭаҭаҭыс дышҳамоу, атыхәтәантәи ажәыларәҕы иара дшаххыло ҳаихәейт. Ушьта аамта ааигәоуп, шәеырхианы шәыпшыз, хәагы нацитҭейт. Уи нахыс хгәы хытхытуа хтып хазымкуа ҳапшын.

Валера ҳара мацара ҳакәымкәа, Акәа ҳахьалалаша Бырцха (Бараташвили) ахырғәғартә зегьы рыдтҭаҭаҭаҭы иакәзаарын.

Ҳара ҳада даҕа цшь-баталионк Бырцха аганахьала Акәа иалалараны иҭкан. Амала ҳара ҳабжьарагы еихабык далаххыр акәын.

Зегьы ҳаизейт. Ерсин Чкәа қарала зегьы дҳаихабын, аибашьра апышәагы иман акнытә ҳара напхгара ҳатара иара инапы ианахтҭейт.

Ҷып иҳацлаз рыла ххыпхьазара кырза иахьейзхаз азы гәып-гәып рсиакәа ҳархиейт. Абас 6 гәыпк хҭалахьан азы урт агәыпкәагы хаз-хазы рнапхҭаҭәа алаххит.

Агарнизон акынтә цәыббрамза 17 рзы хдәықәлоит хәа адыр-ра ҳартҭейт. Иаразнак хнейн хҗапханы рымаххит. Абыржәгы меигзарахда аҗапханы ҳартон. Шаҭа хҭахыз хҕейт.

Уажәшьта Анцәа ихәозар, Акәатәи амҭа дукәа ҳара иах-зыпшын. «Абырскыл» акны хтәаны ханейцәажәоз ҳажәа атыхәтәаны Баҳадыр иахь икылсуан. Харт Баҳадыр ажәы-ларахь дҳацнейр ҳақәшахатзамызт. Макьана ихәрақәа мҕа-зацызт азы шытахька даанхар хҭахын, аха иара иуамызт.

Атыхәтәантәи ауаа иуадаҕы хнейн хиацәажәейт. Олҗаиг-ы саргы кырза идахцалейт, аха имуит. Шаанза ҳаицәажәейт, иара абри ацәажәарагы атыхәтәантәи ҳаицәажәара акәхейт. Избанзар амза 20 рзы Гәыма дҭахәгышьейт.

Ашьыжь ҳавтобускәа ааит. Иаразнак халталан, хгәыргьатцәа амҭа хнықәлейт. Рапхьаза Гәдоутә мацкҳаангылан, аҗшахәаҕы ҳаапшит.

Убра ханыпшуаз аҭабарда чкәын Ханефи аҭабардакәа ирыз-кыз илафкәа рыла кырза ҳаирчҭейт. Ханефи рыцхәгы амза 22 рзы дҳацәтахейт.

Шәеиха! – анырхәа, хавтобусқәа хнарталан Гәыма (Шрома) аганахь хдәықәлеит. Гәмыста ханнеи нахыс хамфә шыапыла иацахтәон.

Мачк афәда хәказар акәхарын, избанзар Гәмыста азиас аарлаха хшәмхы иаатцагылон.

Бырцха ақытафәы Бараташьвили ззырхәоз амфәду, Акәа иахьалалоз атып ақынза хәаит, Акәа хәхәаза хәпхәа ишьтан. Афиникулиор акны игылаз ателехәапшра авышкагы «шәааи-ны сәышәх» ахәозшәа ихәхәапшуан.

Итацәыз зауадк афәы хәангылт. Хәдтәкатцара акынтә «Шәдықәла!» хәа анырхәаша хәзыпшы. Хәы хәаракык хғарц хәдыртцеит. Мачк ихәаракын азы хәруадафәуан...

1993 ш. Цәыббрамза 20

Бахәдыр хәпхәа дфәгылан, сара актәи агәып соуп хәа ифызцәа аашьтыхны ахәы дфәфәлеит. Саргыы афбатәи агәып сакәын азы уи сишьтанеиуан.

Ахәы ххалаанза ажәабжь хәаит. Бахәдырраа хыхь ишхалатцәкьаз еипш аиґахысра иалагазап. Бахәдыргыы днарыцтәы имачымкәа ахәцәа ыказап.

Ари анхәа, итцегы хәеҳарццакит. Аха, иагьа хургыы, ахәы ххалаанза хәпсып хәеивымго, хшәмхы хәзнанамго ханыкәла, исыцыз сфызцәа мачк хәпсы ааитахкып хәа расхәар акәхеит. Аиґахысра цон, ихәыз хфызцәагыы рыбжькәа хәауан.

100 метрак хәрзааигәахахьан, хныкәартә хныкәла, еита хдәықәлеит, знык-фынтә хәазахшәеит, аха рааигәара хзым-неит. Ахымца анхәжәыртцалак шьтахька ххәатцуан.

Хәдтәкатцафәы Валера Чхьенцъериа ачкәынцәа алызгәроуп, ихәан уахь деихеит.

Дсывсны данцоз мачк уаапшы, уажәы ишәартәоуп, ихәлар иалахгап схәеит, аха дысзымзырфәит.

Ахәы дышхалатцәкьаз еипш, иаргыы дтахагәышьеит. Амш ахәлара ианалага ацхыраара фыцгыы хәхьзеит.

Селчуки, Аслани, Фаруқи злаз агәып хәаин, Бахәдыргыы, егырт ахәцәагыы алыргеит. Хәргыы рапхәатәи ацхыраара ахьыртәоз атып ахь хнеит. Бахәдыр иармарахь ала ишьапи ижәфахыри рыкны дхәын, амала ацәажәара дафын азы ипсы еикәхеит хәа сгәыргьон. Ерсин Чкәагыы дхәын, уигыы асакәса дантәны дшыргәоз дызбеит.

Хәдтәкатцафәа рфәыцәагыы хәагылазамызт. Ххала хныкәар акәын. Афәдака хдәықәлахт. Амала адтәкатцафәы думамкәа даараза ицәгьан. Икахтара хәздыруамызт. Убри акнытә ара-циа зкыз сааигәара дыказар стахын. Ианамуза арациала дтәак хәртәозар хәа сгәыгуан. Икоу-иану хәздыруамызт. Ахәы хәшьтахька иааныжьны, хшәартадарагыы еиґкааны Акәа алапшра хәлагеит.

Уи аамтазы хәруаа Акәа иалалахьан, ақалақь акны аиґахыс-рақәа цон. Хәргыы шьта «Шәдәықәла!» хәа адтәа хәзыпшы.

Хгәыцәфәы 18иртагылазфәыцәа ачкәынцәаыкан, Акәатәикәан азы раанкылашьа ыкамызт. Хәра адтәа хәзыпшуам,-рхәан, атамзаарагыы шьтатцаны, еибарфәны ақалақь иаләлеит.

Нас икартаз хәа акгыы сыздыруам. Ачкәынцәа уаха исым-беит. Рыпсы еикәханы иаанхазар хәа сгәыгуеит.

Хыхьынтәи ақалақь сшәлапшуаз Ласариа Силвестер ампыл еипш сшьамхы днықәаит. Дышкәакәаза дыкан. Алцәр, схәартазам – анихәа, икәакәа кылжәаны дшыказгыы гәастеит. Ахы игәышпы кылжәаны илкәаны ицазаарын, ашьа ицәцон.

Ахы ахьалкьаз агәил еипш иаатны икан, ихәра гәгәан излаз-боз ала. Дфәыштыхны ахәкымыцәа рышка дназгеит.

Уи нахыс, 2015 шықәсазы Акәа хәитеикәшәеит...

«Уара абыржәгы уцсы тоума?» хәа саниазтәа, «укәакәа сыкәыжьны санугәоз сузымшьзар уаха сызгарыз?» хәа атцәы аасылихит. Кырза хәицәажәаны, уи аамтақәа хгәәлаҳаршәеит.

Ахәы акынтә аибашьра лабәба хәналапшуаз, сыварафәы еита Түрхан дыкан. Цагьерагыы убас акәымзи.. Аибашьрафәы

зегы рааста исыщыз Турхан иакэын, дахьсеитцбыз азы иашья еихабтас сxy збон.

20 шықаса тyeит хаибамбеижьти. Нальчик дшынхо, дшыфнрахаз, тыпцхакгы дышимоу сахахьейт. Иара ипца да- нии амш, Науру Апсны ахьазханатцаз ахатыр азы, ипцагы «Науру» лыхьзитцазаап.

Абр ачкэын хацсадгьыл ашка имоу абзиабара хара хакара икамзар, ипцагы Науру хэа ахьз лхайтдарымызт.. Сфыза бзиа, сашья... Уахьыказаалак гэык ала угэыдыскылоит, Науру хэычгы лыблакэа срыгэызуеит...

Излахбоз ала, ақалақ хнапафы иаиуан. Абзарбзан, ами- наршэга, ашэақь... Бцъар хкыс икоу зегы акыртцхеипш ихаз- леиуан... Амала апыжэарагы хара ишхамаз убартан. Акэа иаакэыршаны иказ ахэқэа хрықэтэаны ага ируаа хрылахысуан. Иахьахэтаз иакэдыршэацыпхьаза хаигэырғон.

Сгэы шытытцны сыкан, татынк аркны ахара сналагейт.

Алада Бараташвили ахьырхэоз атыц афы ханнеи ауаа рацэа шеилагылаз гэастейт. Ахэсагы мачымкэа ирылан. Силвестер

дыхэны дахьназгазгы убастцкэа ауаа ыказаарын, аха сара исызгэамтэзап. Апсны иказ ауаапсыра зегы абра икоуп ухэар алшон. Ахэсахэычкэа хэааигэаны игылан, зэыр дкахауазар иабцъар шытаххыц хэа ипшуан. Апсуаа мацара ракэымкэа, аурыскэагы ашэамахьцэеигы хадгылан.

Иара арахэқэатцкэа аауушьтыр, иаины ихадгылар каларын. Абри афыза аееизгара адунеи иамбацзар калап.

Хара хбаталион акынтэ гэыцфыкгы Бырцха аганахь ала аифахысра иафын, хатцакатцкэа икан.

Абомбақэа анрылаха, артэаа хэа рыбжьқэа хахаит. Ахмет Барчани Шьендоуан Ажэанбеи рхэит, рааигэара иказ Ханефи Иегожь иакэзар, дтахеит. (Цэыббра 22, 1993ш.)

Тхамзақэа Седат ахэцэа аналига ашытахь сааигэара дааин, алада хтагылазаашья шэартоуп, шэызхацхыраауазар ибзиан, ихэейт.

Сгэып иахьшэартадараз тыпц рзыпшааны исыртэан, рацхьа сара игэатаны сааип, нас хайцылбаап хэа нарахэаны, алада сфынаскеит, аха хара сзымцейт.

Абомба абжыы слымха иантафы иаразнак сыгекажыны са- бцъар сфы иакэыскит. Иаргы сааигэара цъара икахаит. Агэам, асаба сылаханы сыкан.

Сразкы иакын, сфы иакэыскыз сабцъар сахьчейт, аха иара хжэаны исымтцан.

Амала ахы аңеыхақэа аңслымз еипш исылаланы сыкан азы ахьяагэгэа самеханакит, ашыагы ауразоуроу исылтц- ны ацара иафын. Скап- шьыхэхэараза ашыа сага- ны скалахьан. Ахьяа исоуз иахкьаны сшыхэхэаз акара сгэалашэоит.

Ихацыз ахақымцэа руазэк сыбжыы аниаха сааи- гэара дааит. Аха ихала ды-

кан, асакаса иикыз санцаны сышцеигарыз. Аныкэара сылшо-ит анысхэа уца, ус анакэха, ихэан сдэықэйтцеит.

Игэгэаз акгы ахьсыламлаз азы сныкэартэ сыкан. Снеины рапхьатэи ацхыраара ахыкэартцоз атып акны асакаса снықэиет. Амедиэхэшыцаа сцъашьаны ишсыхэацшуаз сара смахэар аартны баша шэысмыхэацшын, ахьаа гэгэа сымоуп гэырк сылашэтца хэаггы саарықэыхэхеит.

Даеазнык апсра сацэцахт хэаггы схэыцуан. Ухэны указарггы ахақымцэа ркынза уцсы узнагазар, уеикэхеит хэа уцхьазан... Аибашьра абри афыза снартцахьан.

Сыхэрақэа дрыцкэит, ифархэит, ѿ-саатк ракараггы исхылацшуан. Нас, еиха сеигьхазшэа анырба, асакаса санцаны машьынак слақэтцаны Гэдоутака сдэықэыртцеит. Амѿақэа даараза иѿаастан.

Тахарак итысаанза даеакы итахауан. Атакэтасрақэа рымшала схьаа схы иасуан. Арахь, сара сааста игэгэаны ихэыз даеа чкэынакгы амашьына дсыцтан. Уиггы дшыгызыц дгызуан, рыцха.

Кырза хнаскьахьан еипш, иаххагылаз амедиахэшыа лылагырзқэа аауа иалагеит. Ицсы ихытцаарын аразкыда, ицсы танатцы ахэшэтэырта акынза дхазнамгеит сашьа рыцха.

Гэдоута ахэшэтэырта ашта еита ауаа хытцны идыртэхьан. Шьапыргылартатцэкьа ыкамызт. Цака итбааз залк ахь хнар-геит.

Дахынтэиааз сзымдыруа Олцъаи даацэыртцит. «Абри акара апсцэеи ахэцэеи ахьааргоз Алцер дышцарылам хэа ицъасшон», ихэан хаапышэарччеит.

Зеггы сыршыырц ртахызарггы, апсра сгэы итазам схэит сарггы. Олцъаи ханцашаз аамтазы апскра чымазара имаз быжкны ицсыц изеивымго даныкала дызхацымцакэа даанхеит. Чаик сзааиган татынкгы сзаиркит. Мачк сыесыртынчыр акэын.

Уи аамтазы сгэазтоз амедиахэшыа Абагба Бахадыр дудыруазма, анылхэа сыцсы цеит. Ус лхэазар дыштахаз еилкаан.

Уиггы ахэшэтэырта акынза изымычхазар акэхарын. Олцъаиггы, ииашоуп анихэа, ачаиггы ататынггы шытахька истеит.

Минутқэак рашьтахь Олцъаи пцсра хаман, цъара дыртах-хозар калон, «уара уца» хэа иасхэит. Олцъаи ишьтахь сарггы ахшэтэырта абахчахь, адэахы сдэылыргеит.

Исхагылаз ахақым, уаанзатэи ухэра азааигэара алаггы ухэуп, Гагратэи ухақымцэа рнапы уанызар еиха еигьхон, ихэит. Аха сызларышьтуаз хэа акгы рымазамызт.

Аштафэи Арзынба дзыхьчоз аруаа ркынтэ азэы данызба Виталик Бганба изысыцхап схэан, сааипхьаны иказ изеитасхэит. Виталик урт дреихабын. Саатк ашьтахь дааин сипшааит. Нас саашьтыхны амашьына слақэитцеит. Амашьына иаразнак издырит.

Ари амашьына, ххэынтқарра Ахада Владислав Арзынба дзыкэтэоз акэын. Амѿан хцонатцы хазбоз зеггы хатырла асалам хартон, сарггы сгэанала сыхэмаруан азы, схы ышытыхны салам рыстон.

Гагра ахэшэтэыртафэи ханнеи, Миша дысзыпшын. Иааигэараггы рапхьаза сыхэны саннаргаз исхылацшуаз амедиахэшыа дгылан. Рфыцъаггы еита уахзааит Алцееер, рхэит.

Аѿбатэи аихагылафэи уаанза сахышьтаз ауадафэи снаргахт. Ирацэаны афэыха ссақэа ахьсылаз азы «алыхэта» хэа ахьыз схыртахьан. Иагьа ус иказарггы, сыцсы еикэхеит. Аха Бахадыр, Ханефи, Валера насггы амашьына исыцтаз уи ачкэыни хэцэтахахьан. Ахэшэтэыртафэи Ахмети Шьендоуанггы сааигэара ишьтан. Рапхьа Ахмет дылырѿааит, уи ишьтахь сара, зеггы хашьтахь Шьендоуан...

Убри акара афэыха ссақэа сылан, зеггы ралхра цсыхэа амазамызт. Зны-зынла, иахьныкэоз азы сцэа ахыхь акынза ицэыртцуан, сарггы снапала итыганы исыршэуан.

Ахэшэтэырта ахэцэа рыла итэын. Зеггы Акэантэи агэыргьаехэаша хазыпшын. Акэа абжа усггы хнапахы иаахгахьан...

Аиааира хзааиуеит...

Аиааира хашә илагылан. Ажәабжь бзиақәа хзааиуан. Хачкәынцәа шыаға-шыағала Кәыдры аганахь ацара иафын. Атцыхәтәан ахаиртәбағәазагьы хнапағы ишаахгаз хахаит.

Уажәшьта хаиааит, ахаиртәбағәаза ақынза хнеизар, хәтны-қалақь зегьы хгазар акәхап ххәон. Амала макъана Очамчыра ыкан, Гал ыкан. Атцыхәтәаны Егры ахәаа хәпсуа тарчеи ахаргыланы аиааира назеит хәа адунеи ағы ирылархәараны икан. Кәыдры анахыс гәгәала ага ипхьацара ишаағыз атәы хахауан. Уажәшьта абирақ хазыпшы.

1993 ш. цәыббра 30 аены... Егры ахәаа хтарчеи ахаргылоуп, рхәеит.

Ауадағы исыцышьтаз зегьы хәицгәыргъеит. Ажәабжь захаз Гаграагы ахәшәтәыртахь иааины ихәдырныхәалон. Уи нахыс гәыргъаран...

Зегьы хгәыдыркылон, ххыдыркылон, ихәдныхәалон...

ЗЕГЬЫ ХАМЧ АЛА АИААИРА ХНАПАХЬЫ ИААХГАХЬАН!..
АИААИРА ХАРА ИАХТӘЫН!..

Аиааира ашьтахь

Ахәшәтәырта хәпстазаара иахәтакны икалахьан. Ашьталара сыгәгы цнатәахьан. Зны-зынла ахақымцәа сырцәыбналаны ақалақь ахь сныкәалон. Мацк сныкәаргы исызхазомызт.

Аиааира ашьтахь ахәшәтәыртакынтә санылырфаауаз еита сашьаду Миша дааит. Уажәы ипшәмапхәыс Лена Барцыцпхәи, рхәыцкәа Дениси Стеллеи ицын. Ахәшәтәырта аштәы ханылбаа Цьенгызи Анзори ааины исзыпшуан. Амашына хләкәтәан хашиашаз Бзыпқа хцеит. Амфан Пицунда мамзар Гагра уфызцәарахь ацара утахзами, хәагы исазтаауан. Аиашазы, рфыцъарагы сцар стахын. Аиааира рыдысныхәаларц

ззыстахыз сфызцәа, даараза ирацәафын. Аха сышиашьаз Бзыпқа сцар акәын. Хаихабы Расим Бганба Алпер дшәыманы шәаа хәа адта ритазаарын. Зегьы ихәихабыз иакәын азы, хааизганы дхәкәныхәарц, дхәдныхәаларц итахын.

Афны ханнеи, сашьа ду Расим ашьтәа шыны аишәа ирхиахьан. Хәычла- дула зегьы аишәа хнахатәеит. Аиааира сара изгаз цбушьап, зегьы сара исыдырныхәалон, итабуп хәа сархәон. Ражәакәа сшырцәыпхашьоз анеиликаа, Расим зегьы хаз-хазы дрыкәныхәо дналаган, ацәажәара ахырхартагы ааипсахит.

Расим аишәа ду рхианы зегьы дахьхәкәныхәаз апсуара иатәын, аихабык ишикәнагаз ала хымфацгаран.

Аишәағы зегьы ихәитцбыз Стелла лажәакәа хдырччеит. Анцәа ицъшьоуп, Алпер уаха дырзыхәзом!, лхәеит. Стаца Ленагы шыта иутаххаргы сылахь узеикәтцом, лхәон. Абас таацәашәала ханыкоу ихәмаз агәалаказаара уажәы аиааира агәыргъарагы анацла уаха иахтахыз?!..

Ганкахәалагы сфызцәа рааигәара сыкәзарц стахын. Атцыхәтәан, исгәагы азин сахәеит. Миша иакәзар, уангыл мацк акара... ахәыц угралама? Сара машынала уназгоит, анихәа скәапца стыцағы снатәеит. Схы-сгәы сфызцәа рыкны икан. Ткәарчал иаанхажькәазгы икартаз хәа акгы сыздыруамызт. Хара Гәыма аганахьала хәндәыкәла, даргы Кудры аганахьала ижәылазар акәхарын.

Расим сашьа ду, сгәатеира еилкааны аныхәәкәа ироузомызт. Зажәа зроуазгы ргәы реанитцон. Атцыхәтәан, хасасцәагы ангыла, Миша уаала, амашына уакәтәа ихәан, хашиашаз «Абрыскыыл» акны снеигеит.

Ачкәынцәа зегьы иеизаны икан. Ткәарчал икәкәазгы аахьан. Ихәны икәз ракәзар, Ерхан, Захит, Аидын, Омер насгы Ерқангы дрыцлахьан.

Ерхан излеихәо ала, арахь хаибашьцәа зегьы шжәылаз еипш, мрагыларатәи агангы убастәкьа ижәылазаап. Аиааира абри акара агәра згаз жәларык Егры азиас апшахәа Апсуа тарчеи ахашәыршәыруа иахадмыргылакәа қалашьа амазма?

Китаипа хэа сзышьтаз хашьяггы дыштахаз уи ауха ауп иансаха. Ынанат гылартас иоуааит, сгэы далсит даараза.

Хэылбыгехала хаизаны аиааира иахгаз азгэахтон. Хгэала-шэарақэа еитахэаны хаччон, хгэыргэон. Аха ихацэтахақэаз анахгэалашэалакгы халахь еикэылон. Кыраамта ахэыцқэа харфызан. Ашэахэареи акэашареи хагзамызт. Гэыцфык хшааи-зас еипш акэашара хналагон.

Аамта кьафк ала асасааирта «Абрыскыыл» пейпеиуа итэит. Апсны антытцынтэи иааз даараза ирацэафын, Тыркэтэылантэи иаазггы нарылатцаны... Апсадггыл ахь архынхэразы ахэынт-карратэ еилакы ѿ-автобуск аанкыланы иааз ауаа Акэа ига-ны иддырбон. Харггы асасцэа хрыцны автобусқэа рыла Акэа хцаны хаауан.

Акэа ааныжыра зыкэшэаз хфызцэаггы шытахька ихынхэны рыонқэа ирхылахьан. Уи нахыс дара рэы сасрахнеиуан. Тыркэ-тэылантэи иааз рыфнытқа сашьеихабы Иунали сахэшьеихабы Филизггы ыкан. Уртггы Акэа иганы иддырбаны иаазгеит.

Апсадггыл азыхынхэра

Асасааирта «Абрыскыыл» акны имѿапахгоз хаизарақэа рэы шытарнахыс икахтозеи хэа азтаара ыкэхаргылон. Тыркэтэылака ахынхэра иазхэыцуаз, хынхэит. Цытфыкгы Апсны аонра иалалеит, уи амшалаггы кырза ачарақэа хуит аиашазы...

Сара сызлахэыз сфызцэа хаихарафык Апсны иаангыларц рызбеит.

Гагра инхақэаз еита Асасааита Абрыскыыл акны хаизалон. Ѽажэафык хреихан, Гагра анхара алызхыз. Акэеи Гэылрыцшыи алызхыз рхыцхьазара акэзар, кырза ирацэан. Апсадггыл ахь архынхэразы ахэынткарратэ еилакы ихабжынагозггы хазы-зырфуан. Урт Гэылрыцшы ѿ-хаблак хзалырххьан, хара мацара хакэымкэа, Шьамтэылантэи, Иорданиантэи иаазггы ыкан.

Гагра анапхгараггы иахынзарылшоз ахылацшра хартон. Иахэтаз аонқэа хзыцшааны, иаахгэацхазггы хыхьзала икартон. Аоны матэа зыфнагылаз, абахчақэа змаз аонқэа ракэын ихадыргалоз. Нас, иаразнак адокеументқэаггы хзеикэдыршэон.

Аибашыра ашытахь акыртцэа ирцэынхаз аонқэа ракэын ихартоз. Иахэтазма убарт раанкылара? Аха абри адггыл иацшымацэафьада хэа уанцаалак, атак иара ахала иунатон. Арт адггылқэа дара царала иаархэаз дггылзамызт. Урт арака исасцэан. Хтыцқэаггы аамтала иаанкыланы ирыман...

Хапсадггыл акэын, адггылггы хара иахтэын, аонқэаггы... Уи амшала гэтынчымрак хамазамызт.. Хгэы тынчын. Сара стэкаггы макьана умыццакын уоны хара иузыхацшаауеит рхэон.

Хара имгакэа, исзырыцшааз аонқэа рыбжыра руак алыс-хит. Акьаадқэа анеикэсыршэа ашытахь Гагра анхара салаге-ит. Гэдоутатэи амѿа, аномер 27 акны иказ аоны сара истэын. Ашта даѿа фныкгы тагылан. Аѿ-еишыцэа иеицынхозаарын. Сара сыфны саннеи, егы аонаѿы такэажэык дыфнан, ран лакэзаарын. Хаибадырын хаицэажэеит. Апхэыс аибашыра ашытахь абартқэа реипш калоит лхэан, сеилылкааит. Лыхьз сылмазтааит, избанзар нанду хэа ласхэон.

Лыхшара закэытэ уааз шэазхэыц. Атакэажэ рыцха лхала да-аныжыны ибналаны ицахьан. Атакэажэ, иагьа бзиала уаабеит хэа салхэазарггы, лыфнытқа зеипшраз, шака дхьаауаз Анцэа иддыррын.

Сара сыхьзала иказ 27/А акны анхара салагеит 27/Б акынгы атакэажэ дынхон. Аамтала хаишыцылеит, «сыцкэын» хэаггы салхэо далагеит.

Схэаахэтцыцхьаза ларггы дысхаштуамызт. Схазы иаасхэоз ларггы илзаасхэон. Аонра сахьнеиз деигэыргыоггы дкалахьан, дымшэа-дмырха дынхон азы.

Аоны ѿбаны иеихагылан, гьамалаггы иеибытан. 200 ме-тра ахаракыра акынтэ амшынггы убартан. Имачымкэа аман-

дарина бахчагы атакын. Абахчагы гаражк сыман, итегы ашырқагы тагылан.

Атакәжә лассы-лассы афныматәа хатыр ақәтцаны аныкәгаразы дсылабжьон, иара итәахны ылымақазгы ака-кала ицәырганы сзаагара далагахьан.

Сгәылара даәа қыртуа таацәаракгы ыкан. Виктори ицшәмацхәыс Суликои, уртгы рықәрахь инеихьан. Хык ақыртцәа срыланхон. Аамтала хайшыцылеит, хаизааигәахеит.

Аибашьра еилгахьазаргы ахәрақәа мғьазацызт. Саргы сапсыуан, сычкәынан, сеибашьфын азы, хәарада, ишәаны икан. Аха ысыдырбалаз ауафара иабзоураны ргәы тынчхеит. Саргы убас икаларц азы чыдала схы аҕьабаа асырбеит, аиашазы.

Виктор лассы-лассы дсыцхьаны ашырқәа сшырхылацшыша сиртцон, ихатагы дсыцхраауан.

Сгәыла Ремзик угы хылацшрада саанижъомызт. Уи ашәамахь чкәынан, 1915 рзы Тырқәтәылантәи икәырцаз дырхылтышьтран. Мацкгы атырқәшәа идыруан. Ашыжъ дангылалаак, Алпер абарт аусқәа издыруам хәа, даины сбахча дыоталаны сшәыртцлақәа зеггы ма ихирффон, мамзар ибахауан, икастцашагы сирбон.

Афны схала анхара саналага нахыс, Цицунда иказ сыуацәа, стынхацәагы схала саанмыжкәа лассы-лассы истаауан. Тырқәтәылатәи сфызцәагы иара убас...

Сижьажье Мехмет, Турхан, насгы Озлем еиха исзааиуаз ракәын.

Сыздыруаз зеггы сыфны рбарц иаауан. Есымша афатә-ажәтә ухәа, ахамтақәа ргартә сымамкәа исзааргалон. Сгәылацәагы мацымкәаны исзааиуа иалагеит, ацсуаа рымацара ракәымкәа, ашәамахь, аурыс, ақыртуа... иказ зеггы гәык ала срыдыркылеит. Мышкы хәлаанза, жәафыла ауаа кыр угума, хәа исазтцаауан. Мехмет, Турхани, Озлеми сареи лассы-лассы хайқәшәалон. Зны-зынлаггы хайцны Акәа, мамзаргы Гәылрыпшә анхара иалагаз хфызцәа рахь сасра хдон. Еихарак хзызнейуазгы Биргиул Чуазпха лакәын. Аибашьра анцоз хара дхацын. Адацазар

иатцанакуаз Боғазқои ақыта деиуан. Аибашьра ашьтахь Лзаа ақыта нхара далаган, лтыпхацәа рыхыкгы ааганы абрака ашкол италцахьан.

Биргиул Чуазпха лыфны мацк адгыл атакын, аман-даринатрагы лыман. Абри акара шылхытцуазгы ақытан-хамфа леаршыцыланы, адгыл дықәаарыхны лхы ныкәылгон. Лыпсадгыл абзиабара ала дфырцшы бзиатцәкьан.

Кыр шықәсқәа рышьтахь лыпстазаара дшалтцыз Адацазар исахит. Ақытагы анышә данартоз лкәыба ацсуа тарчеи ақәыршәны днаскьахеит...

Стакәажәи сареи зынза хаизааигәахахьан. Лхәычкәа шықә-хьаалгаз салхәон, аха урт аибашьра иахьалахәыз азы ран дырбартә еипш арахь фәахәыра рымазамызт. Ларгы ацаразы азин лтаххар иакәым акы дақәшәар хәа дшәон.

Шәача атынхацәа шлымоу, аха ахәаа дышзахымсуа атәы лхәон.

Еита сара срыцхраар акәын. Гагра амилица акны снейны лыхьзала азин рымысхит. Шәача инхоз лтынхагы ател сылза-сын ахәаа ахь слыцхеит. Адырфаены смашьына длақәсыртәан Цсойка дганы лтынхеи лареи иеикәсыршәеит. Ашьтахьгы Адлер ахаиртәбағәазахь днаганы Қарт ицоз ахаирплан дақәсыртәеит. Илыцыз ацхәысгы лычкәын дизасны иан дылпыларц иалхәеит.

Атакәажә ханеипыртцуаз лгәы пшаан, лылағьырзқәа шлеиуаз сгәйдкыланы ахаирплан ахь дцеит.

Лгәы зырцшааз сара бзиа сахьылбаз азы акәу, Гагра уаха иа-хьылзымбоз азы акәу, уи сыздыруаызт...

Изакаызаалак сара сазыразны слыцхрааит, ларгы еилыл-кааит хәа сгәы иаанагәон.

Ахылбыхәа афны саныхынхәы атакәажә лычкәын ател ды-сзасны итабуп хәа сейхәеит. Аха аурысшәа ахысзымдыруаз азы акгы сызиамхәеит.

Мчыбжык ашьтахь Виктори Суликоиггы царц шыртахыз сархәеит.

Виктор аибашьра аганахьала харақәакгы идзар каларын азы кырза дшәон. Аха снейны азин рзылысхын иаашьтыхны ахаиртәбағәазых иназгеит. Украинантәи рыпқацәа аины ишырпылоз сархәахьан. Хәлаанза сыпшит, аха иааиз хәа азәгы дкамлеит. Саргы иааныжыны аоныка схынхәыр акәхеит.

Мызқәак раамыштахь уск атыхәала уахь снейзар, Виктор ауаа дрыхәо дышрылаз дызбеит. Сара саниба дыбналарц итаххазаргы сыхъзеит. Зегьдарароуп сгәыла иакәын. Царақәакгы изласылшоз ала инаисыркиит. Ауафы рыцха сыпқацәаауеитхәа иаауазахарпланқәазегьдырпылозаарын, аха азәгы дмаазап. Ианамуы Шәача иказ итынхак ионы хытцакыртас иалихзаап.

Исзеилымкаауаз, аныки-абыки абас амәафы рааныжыра шпәкалоз, изакәытә хшаараз абарт?

Ипхәыс атакәажә рыцха 80 шықәса дрейхан. Даара схәауеит убарт рзы уаха акы ахьсылымшаз. Аха сара снапағгы уаха акгы ыказамызт. Арт рфыцәагы уи нахыс ирлахьынцатахаз хәа уаха ак сыздырам.

Ахәылбыгәа зны-зынла «Абрыскыыл» ахь сцон. «Абрыскыыл», аиааира згаз х-Апсынра рбарц иааз асасцәа рыла итәны икан снейцыпхьаза... Тьркәтәылантәи, Европантәи иааз еиха ирацәафын. Арт зегьы Апсадгьыл ахь архынхәразы ахәынтқарратә еилакы иныкәнагон.

Сахәшьагы Апсныка дхынхәны Цьенгьизи лареи рчара рухьан. Исыцеибашьуаз сфыза Цьенгьыз, уажәы усымахәхеит. Аибашьра шеилгаз еипш Цицунда аихабыс аусура далагеит. Сахәшьагы иаргы шыта уа инхон. Саргы Цицундака ацаразы даеа җытцак сыман.

Гагра сынхон. Аоны саныкамызгы Бзып, Арасазыхь, Гәылрыпшь, Акәа, Пицунда сгәаран... Аиаша ухәозар Апсны зегьы нхартас исыман. Апара сшамаргәакуазгы, Адапазарынтә исзаарышьтуан. Агыс, зтаарак сызцәыртыр, стынхәцәа ирасхәаанза дара рхатақәа еилкааны атып исзыкәыртцон. Аха, иагьа убас иказаргы схы зланыкәызгаша уск сағызар акәын.

Ақалақь ағы иказ аусурта тыпқа зегьы ахәынтқарра анапатқа икан. Аха изтахыз ирыртон. Убри акны еибашьызгы апхьа идьргылон. Саргы ақалақь акны итацәыз тыпк сгәапхан, убратцәкьа кафе аартра сылшап хәа сгәа итаскит. Мехмеҗи, Тьрхани, Озлемигьы сгәаанагара расхәеит. Рыхьыкгы Гагра анхара иалагахьан. Атып хазгар аусгы еицахуп хәа хазбеит. Гагра аихабыра ханрыхәа, иара убри амш аонытцкала иатахыз зегьы еикәыршәаны хнапы инадыркиит.

Адәқан кыр аамта иахьыхәаз азы анапы адкылатәын. Оымчыбжь ракара иатахыз арееирақәа атып икәтцаны аматәахәкәагы аныфнахаргыла аус ауратәы икалахьан. Хқафе «Стар Кафе» ахьзахтҗеит. Ипхаз, ихьшәашәаз арыжәтәкәа зегьы ыкан, аамтала шыжьхьагы цәырахго халагеит. Хышықәса аус ахаруит, хамырбеиазаргы хәпшьык хкәапца хныкәнагеит.

Хқафе хара хзы кырза иапсан. Избанзар, иатахыз зегьы даеазәы имыркәтцәкәа хнапала икахтцахьан. Кәакыцыпхьаза хцәбаа адын. Хәонкәа рышьтахь афбатәи хәоны иара акәын. Гагра инхоз Тьркәтәылантәи иааз реизарта, реикәшәартангы икан.

Амала зегьы хара ишахтахыз изыкамлеит. Озлем дтыпхан, лтаацәа дхьааргон азы Тьркәтәылака дхынхәит. Тьрхани Мехмеҗигьы рыпсадгьылтәкьахь Кабардака ицаны Нальчик анхара иалагеит. Саргы схала санынха, акафе саакәытцны ацьырмыкьакны буфетк хәычык аасхәан хамтакгы убри аус асыруит.

Гагра Тьркәтәыла аганахь ала ихәаахәтуаз ауаа ыкан. Абизнесуаа, аацыпхьаза атырцьманра рзыуан. Абас, аамта кьафәк акәзаргы, сашьаду Заур иаанда тырцьманысгы аус зуит.

Аблокада хтаркаанза мчыбжык җынтә Акәеи Трабзонни рыбжьара ағбақәа бжьан. Саргы аамта соуцыпхьаза Тьркәтәылака сцаны саауан, зныкгы сани саби сасра исзааит. Мызки бжаки аоны исыман. Сынхашьа-сынцышьа рбеит, ргәапҗеит. Сшыманшәалаз анырбагы ргәы тынчҗеит. Аха ани аби ракәымзи, еснагь рааигәара сыказар ртахын.

1996 шықәсазы Адапазар снейт. Аангылар сгәы итазамызт, амала арра маттура сахымскәа, саамта сахьахысыз азы абри азтаара атып икәыстдар акәын. Сабгы абри арра аус наӀ иупырга анихәа, истахы-истахым, Апсни сыфни сфызцәеи аамтала иаансыжыыр акәхеит.

Аррааматура хыркәшаны саныхынхә стаацәа рааигәа саан-хеит. Кыр аамта АпсныӀа сзымааит. 19 шықәса рышьтахь 2015 шықәса латтарамзазы АпсныӀа сааит. 19 шықәса есымша сыпсадгьыл, схы, сгәы, сыпсы итан, гәгәала игәхьаазгон.

Хазшаз азәгы ипсадгы агәхьаагарала дцимшәааит.

Аиааирахь аназара

АБРИ АИБАШЬРА ХАРТ ИШПАХАҚӘҒИИИ?

Ганкы миллионла ауаапсыра змаз ажәытәтәи асовет хәынтқарра Қырттәыла. Егьи аган акәзар, напык азна адгьыл икәынхоз 97.000-фык Апсуаа...

Ар, абцар, ацъапханы, апара, аекономика, адгылащәа.... Ажәакала, уаазызхәыцлак зегьы рыла, ейкараз мчрак ыӀазамызт. Абас зегьы рыла акырза хшеиттазгы, апсуаа аиааира хгеит, зхы иакәитаз Апсны Ахәынтқаррагы апахтеит. Аха ишпа?

Аиашара

1992 шықәса нанхәамза 25: «Кавказ зегьы злахьхархәыша амч хамоуп. Цыдалагы Арзынба идгылащәа ргәы реаныс-тоит. Иахьарнахыс аибашьфы иткәара азин ыӀазам. Аи-цәажәарақәа алтшәа рмоур, асепаратистцәа агәра ргааит, 100.000-фык ақыртцәа ақәзуазаргы, 97.000-фык апсуаа зегьы хшьуеит. Арзынба иабжызгоит апсуа жәлар тәфәаншьапыда иаанымхарц азы иахәтоу Ӏаиттааит» хәа икәгыланы ицәа-

жәалоз Г. КарӀарашьвили захьыз ар рцыза(!) дызхагылаз ару-аа реапхьа ииашадаз, хәа азтаара ақәыргыларагы иапсам хәа сгәы иаанагоит.

Ага ухәаа дахысны ууаажәлар рныртцәара далагахьан, удгьыл аимтцәара дафьын. Аибашьра хәапхьа уснагзатәны икәнаргылазгы абри аґагыларакәын.

Хәарада, хара хиашан. Азқьышықәсақәа иргәылганы иаахгоз хкультуреи, хуафьшәареи, хажәлари ықәыргар рта-хын. Ахыхьчара хара иахуалцшьан. Хәхтнықалақь анрым-пытадырхала рапхьаза хмузеи иакәлазар, хтоурых рбылу-азар, хықәкыс ирымаз еилкаан. Хажәларгы хтоурыхгы адунеи ианырхырц ртахын.

Ахатәгәацхара

Амилиция, апрокуратура, азбарта, азакәан ухәа иарбан-залак акгы уафцас аус заузомызт. ИӀаз хатәгәацхарала еи-башьуаз аруаа рымч мацара акәын. Изтахымгы мчыла ар-рахьгы дыргазомызт. Уи ауафцсы иара ихата иизбоз акәын. Ари гәазташазгы дыӀазамызт. Акы затәык, угәазтоз, лахь узтоз, утаацәеи ууаажәлари ракәын. Ахьымзги аґыпныхәеи рыцәшәара акәын...

Хатәгәацхарала иааз аибашьцәа

Аруафцпхьаза зегьы, ага иґапхьа ххы лахьмыркәразы, хәа-садгьыли, хуааажәлари, хәпсуареи реиқәырхаразы хатәгәац-харала иеибашьуан.

Тыркәтәылантәи, Нхытдынтәи, Урыстәылеи, Шьамтәылеи, Иорданиеи ухәа еиуеипшым атәылақәа рӀынтәи хатәгәац-харала иааз аибашьцәа ыӀан. Абри аибашьра Кавказаа зегьы, настгы хдиаспора зегьы реибашьра акәын. Аиааира зегьы иахзеипшын. Хатәгәацхарала иааз рхыпхьазара зықьыла

Хатгәәпхарала иааз айбашыцаа реихарафык Тыркәтәы-
лантәи хдиаспора ақынтә ишаазгы азгәастар стахуп.

Ххэынтқарра Ахада, Хадтақатқаы Хада Владислав Арзынба дуаф дуун. Хпыза шыарда бзиа дахбон, хықэгэыгуан. Уи иқазаара амч дузза хнатон. Илакта атапшра акэым избакх ахыхауатцэқыз ихазхон. Аиғахысра гэгэакэа анцозгы дахынтэиааз узгэамтакэа иарматэа ишэны бцарла деикэных, даакылсны даахалагылон, даахэаччаны, апсшэа нахахэаны дцон. Ускан ахыргэгэартағы иқаз азэы даанмыжыкэа зегы ибон, илапш рхигон.

Кәрала иҗаихабацәаз, җадтҗақатцарагы рхы ишадыртцоз, җацхҗа ишцоз, зегы рацхҗазагы ахы ишаҗагылоз ибзиазаны исгәалашәоит. Җадтҗақатцәоцәеи җаихабацәеи рызегы уаҗа назтҗахым ауаа нагақәа рақәын. Адсуа жәлар ртҗеи лашақәа рақәын.

Абри афыза ар рѣацхъа, иарбан мчроу иаангылашаз?

Агәалаҕазаареи агәышьтыхrei

Ахъааи, алағырзи, апсрақәеи рыла еиларсыз аамтацәгъақәа
ххәхегит. Урт ахъаакәа хашрылагылаз иреихазаз агәырғәа-

Ахыргәғәртахъ ирмыштыуаз ағар, шаға ихъаауаз сара сы-
блала избеит. Сара схатагы убри афыза ахъаа схызгеит...

Шыапеимаада, зшыапқаа хыркааа ахыргэдартахь ионы
иааз аҕар сыблакаа ирбеит.

Автомат анырзымпшаа, рабаңаа иртынхаз ашәақықәа аашытынны, уи змоузгы аихақәа еилартәаны иқартыз, бңа-
руп ҳаагы ззумхәашаз «аихаңа-маңақәа» рыла аибашырахь
инеиз ауаагы хбеит.

Хара, Егры, Апсуа Ғарчеи абас иахаҳаргылеит.

Уи аамтазы хамтаны ҳабжьара еимаҳдоз ахы мацара акэын. Амширақәа рҕытқәа убри акэын иреигъыз аҳамта. Аха уигъы 5-цырак еиханы азин ҳамазамызт.

Хара, Егры, Апсуа Ғарчеи абас иахаҳаргылеит.

Жэыларакыцхьаза хтыцхацәа ҳавагылан. Амедиахәшьара адагъы ирусмыз зегъы ирытцагылеит, иахьатахыз абцаргъы аашьтыхны хара ҳаастагъы еибашьит. Уи иабзоураны афырхатца ҳәа ахьыз занаршьаз хтыцхацәа, уи ахьыз атыхәтәанынза ирыхәтан...

Хара, Егры, Апсуа Ғарчеи абас иахаҳаргылеит.

Апсны иаазаз атәыммилат Сергеи Иулиа (Китаипца) аибашь-ра дымнеир мчыла дназгарыдаз?

Хара, Егры, Апсуа Ғарчеи абас иахаҳаргылеит.

Абри адгъыл иалиааз, Мизан Дағәызипа, Даур Кәытцниа, Сергеи Хамыт, Агрба Рудик, Ефқан, Ведат, Зафер, Баҳадыр, Хәнефи ирҕызцәаз, агәымшәареи агәағъреи злаз уи атцеицәа иазааргеит Аиааира.

Зыхьызқәа сгәаламшәо зықьыла сашьцәа, зыцсы Апсынра иахтнызтцаз, шәыпсатә лашазааит, наунагзатәи шәынхартә цъанатхааит. Шьтахька иааншәыжъыз атарчеи, есаамта Апсны иахашәыршәыруазаауеит. Иейтцагыло ахьырцар шәзеипхызуаз аамта бзиа ҳажәлар ирзааргоит.

Хара, Егры, Апсуа Ғарчеи абас иахаҳаргылеит.

Акәа ҳаналалоз ацха рацхьаза зшьапы ықәзыргылоз ағар, апсра шырзыпшыз, хымцада, ибзиазаны ирдыруан. Избанзар уи ацха атқа, уи азааигәара, мызла ичапшьоз дара ракэын. Убас ишықазгъы имшәазакәа идәықәлеит. Жәафылагъы убратқәа итахеит. Ацха иқәсит ҳаруаа, ашьтахь Ачадара, Аҳабла Ғыц, Адәығба аангыларта, ақалақь агәта, ухәа зегъы

еишьтаргыланы рнапәы иааганы, Аиааирагъы хзааргеит. Акәа иалало зегъы сшәыхәоит, Гәмыста ацха шәықәсаанза, хамтакы шәаангыланы рыхьзала иргылоу абақақәа шәнарыхәапш, рсахьақәа шәнарыхәапш, насгъы дара аашәгәалашәыршәа...

Хара, Егры, Апсуа Ғарчеи абас иахаҳаргылеит.

Хашәкәыҕоҕыцәа, ҳаспортсменцәа, хмузыкантцәа, хсахьа-тыхоцәа, Апсны ахьз тызгаша хтцарауаа, зегъы аибашьрағы иҳавагылан.

Хара, Егры, Апсуа Ғарчеи абас иахаҳаргылеит.

Кыр зхытцуаз ҳаихабацәагъы Ахьргәғәартақәа рҕы ххала ҳаанрыжъуамызт.

Хара, Егры, Апсуа Ғарчеи абас иахаҳаргылеит.

Ахьргәғәартахь ицоз амашьына апхьа иҕагыланы «шәаангыл, сычкәын дааныжъны шәцома?» ҳәа зхәаз анацәагъы хбеит...

Хара, Егры, Апсуа Ғарчеи абас иахаҳаргылеит.

Ажәыларә дукәа зегъы, ҳажәлар хәычла-дула реаладырхәит ухәар алшоит.

Хара, Егры, Апсуа Ғарчеи абас иахаҳаргылеит.

Хтыцхацәа хашьтахь иеишьтагыла ианааиуаз, «ишәта-хузеи?» ҳәа ҳанразтцаалак, «зәыр шәкаҳауазар итыц аанахьылоит» ҳәа атак ҳартон.

Хара, Егры, Апсуа Ғарчеи абас иахаҳаргылеит.

Милат еилых камтқәа, Апсны инхоз аурыс, ашәамахь, ухәа зегъы хара иҳадгылан.

Хара, Егры, Апсуа Ғарчеи абас иахаҳаргылеит.

Апхьа игыланы ицоз аруаа реипш, абас, урт рышьтахь ала иааиуаз даҕа аруаакгъы ыкан.

Ари аиааира шпажәгеи? – хәа азтәара змоу рзы, сыбла иа-
баз ала атак кастар стаххейт. Хымпада, исхаштыз сара сыбла
иамбазгы даараза ирацәоуп. Аха уртгы сөызцәа иацыртцап
хәа сгәы иаанагоит.

Адуinei атоурых ағы атыхәтәантәи ашәышықәсазы афыр-
хатцара иатәу даәа легьендак аптахеит. Абри алегенда сара
сыпсадгыл ағы, сара сыуаажәлар иапыртцейт. Хтоурых
ишахәтоу ала ғыц иейтагыло абицарақәа ирызнаҳгароуп.

Хатәгәацхарала иааз рыбжәара, атагылазашыа сгәампцейт,
саххәит, аибашыра стахым, схынхәуейт зхәоз азәгы сара
дсықәымшәейт. Дыказаргы сара дсымбейт.

Сөызцәа зегы Егры ахәаа хтарчей ахахаргылаанза аибашы-
ра аанырмыжзейт.

Сара абри афыза алегьенда сахыалахәыз азы сыхгы,
сөызцәагы, срылаехәойт. Абри афыза ахы-ацша сыпсаан-
загы сгәы аладууп!

Анцәа Хазшаз, иарбанзаалак жәларык, аибашыра алак-
тацәгыа димырбаайт!

*2017 ш. ажыырыңхәамза
Алһер БГАНБА*

Ахқәа

Итабуп

Апхыажәеи ахызыншыларей...

Умға бзиахаайт, ҳаумырпцхашыан!...

Даараза аразкы сыманы схы сыпхызоит	10
Схәычра аамта	11
1975 ш.	12
1986 ш.	12
1989 ш.	13
1992 ш.	15
1992 ш. абтцарамза 17	18
Едик Рудометов	22
Аиааира агәрагара	26
Ххәыштаара	27
1992 ш. Цхынчкәымза	30
Ахырғәғәартахь...	31
Арзынбей сарей рапхыазатәи хайқәшәара	36
Валери Багәтелиа	36
Аеийтныпсахлара	37
1993 ш. Жәабранмза	39
1993 ш. Хәажәкырамза	39
Сахәшыцәа...	43
1993 ш. Рашәарамза	46
Олег Чанба	47
1993 ш. Рашәарамза 15	48
1993 ш. Цхынгәымза 1	50
1993 ш. Цхынгәымза 2	52
Мизан Догәузица...	53
Зынза икамлазейт абри икастаз...	60
Рыххәндәз урт...	62
1993 ш. Нанхәамза	64
Сыпсадгыл цыанат, игәбыләу ауаажәлар	68
1993 ш. Нанхәамза...	73
Аиааира ашытыбжықәа	76
1993 ш. Цәыббрамза 20	78
Аиааира хзааиуейт...	84
Аиааира ашытахь	84
Апсадгыл азыхынхәра	86

Аиааирахь аназара	92
Аиашара	92
Ахатэгэацхара	93
Хатэгэацхарала иааз аибашьцэа	93
Апыза...	94
Алеишэа	94
Агэалаҕазаареи агэышьтыхrei	94
Агэаҕъrei-ахэшьареи	95

Алцер Бганба

Амѡа бзиа,
 ҳаумырцхашъан...
(Агэалашэарақэа)

Аформат 60x84/16. Атираж 500. Икатцэ. акыпцхь бҕыыц 6,25.
 Иныкэыр. акыпцхь бҕыыц 5,8. Аҕатцапка № 41.

Т Икыпцхьуп АУН «Акыпцхь афны» акны,
 ақ. Акэа, Ешба имѡа, 168.